

פרק ראשון מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן.
פרש"י ואנו שקורין את שמע בבהכ"נ קודם צאת הכוכבים אין אנו יוצאין ידי חובה
אלא בק"ש שעל מטתנו פרק ראשון ומה שאנו קורין כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי
תורה, והכי תניא בברכות ירושלמי פ"א הקורא את שמע קודם לכן לא יצא, אם כן למה
קורין אותה בבהכ"נ לא להוציא (את הרבים) ידי חובתן אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך
דברי תורה, וכן כתב רב עמרם ז"ל שצריך לברך אקב"ו לקרות ק"ש כשהוא קורא
לפני מטתו.

וכן כתב ריב"א. מתוך דבריהם משמע שאדם יוצא ידי חובה באותה קריאה, ולא נהירא
לר"ת שהרי ק"ש שעל מטתנו אין אנו קורין כי אם פרק ראשון ושלא בברכותי (והא
אמרינן אם כיון לבו יצא אע"פ שלא יקרא בברכותי וכפר"ח) ובבהכ"נ אנו קורין אותה
כולה ובברכותי בלא זמנה, ועוד דקאמר בגמרא אם ת"ח הוא אינו צריך לקרות על
מטתו, ויש לדחות דמיירי היכא שקרא בזמנה בבהכ"נ, ואם אין אנו קורין כי אם פרק
א' אין זה ממה שיקשה שהרי ק"ש של ר' יהודה הנשיא הוא פסוק ראשון לבד כדאי'
לק' [גם מה שאנו קורין בלא ברכותיה ג"כ אינו קשה, הא אמרינן במתניתין פ' היה
קורא אם כיון לבו יצא אע"פ שלא יקרא בברכותיה וכפר"ח], ור' יהודה החסיד הי'
מכוין לצאת ידי ק"ש בפסוק ראשון שאומר אחר נוסח מה אנו מה חיינו ודעתו היה
שלפעמים קורין הצבור ק"ש בלא זמנה מפני הקרובות או זולתם לפיכך היה אומר
בשכמל"ו ולא היה מברך ברכות ק"ש, והכי מסתבר שאין הזמן מעכבן מלשון הגמרא
[יב].

[והוא אומרם שכל מי שאינו אומר אמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו ואם הוא
[מתפלל של] ערבית קודם צאת הכוכבים ל"ח להוי לברכות ק"ש, לכן נראה שצדק
רש"י בדבריו ממנו כי כאשר קראו בבהכ"נ קודם זמנה כבר יצאו מחובת ברכות ק"ש
ובקריאת פרק ראשון בזמנו סגי, ועוד הקשה דא"כ אנו נוהגין (הוי) כריב"ל שאמר
בגמרא תפלות באמצע תקנום ותניא בגמרא כר' יוחנן דקאמר ק"ש דערבית ואח"כ
תפלה וקי"ל כוותי'.

ופר"ת דק"ש שבבהכ"נ עיקר ומה שאנו קורין אותה מבעוד יום (ק"ל) [דקי"ל] כר'
יהודא דאמר לקמן פרק תפלת השחר תפלת המנחה עד פלג המנחה והוא שעה ורביע
קודם הלילה ומשם ואילך הוי לילה לענין תפלת המנחה וה"ה לענין ק"ש ואמרי' נמי
לק' דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד ואמרי' נמי לק' א כ"ז: [רב צלי של שבת בע"ש
אלמא חשיב לי' לילה לענין תפלת הערב וה"ה לענין ק"ש, וא"ת הא דפריך לקמן ר'
יהודא לר"מ דאמר משעה שהכהני' טובלין לאכול בתרומתן והלא הכהנים מבעוד יום
הם טובלים, אדרבה קשה טפי לדידיה שהרי קורין אותה מפלג המנחה שהוא יום גדול,
וי"ל דה"ק ליה לדידך שאתה סובר כרבנן דפליגי עלי בפרק תפלת השחר ואמרי' תפלת
המנחה עד הערב א"כ אותה שעה הוא יום לענין ק"ש.

ומה שאומר בירושלמי שהיו קורין את שמע כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה לא
שהיו קורין בברכותיה אלא שהיו קורין לרשת שמע כמו שאנו רגילין לקרות אשרי
קודם תפלת מנחה, ומיהו קשה קצת דלענין תפלת המנחה אחר פלג המנחה עבדינן כרבנן

ומתפללין לפעמים תפלת המנחה אחר פלג המנחה ולענין ק"ש חשבינן ליה לילה כמו ר' יהודה והוי כמו שדרה וגלגולת דסתרן אהדדי, והא דקאמר לקמן דעבד כמר עבד ודעבד כמר עביד ה"פ לא איפסיקא הלכתא לא כר' יהודא ולא כרבנן ומי שירצה יעשה הכל כר' יהודא או הכל כרבנן ולא שיתפוס קולא של שניהם, וי"ל דלענין תפלה הקלו, ולא נהירא לי מה שהביא ראייה מפלג המנחה דתפלות כנגד תמידין תקנום ותמיד של בין הערבים היה קרב והולך עד פלג המנחה אבל לענין ק"ש לאו זמן שכיבה הוא ומדרב דצלי של שבת בע"ש אינה ראייה דילמא כר' יהושע ב"ל ס"ל וק"ש היה קורא אחר צאת הכוכבים, ונראה לקיים המנהג שאנו סוברים כשאר התנאים שמקדימין זמן ק"ש לצאת הכוכבים אע"ג דלית הילכתא כר' אליעזר לגבי ר' יהושע ולא כר"מ לגבי ר"י מ"מ בתפלה הקלו, וגם מתוך הדחק נהגו כן לפי שמתקבצין (עם) הצבור לתפלת המנחה ואלו לא (היינו) [היו] קורין את שמט ומתפללין תפלת הערב עד צאת הכוכבים היה כל א' הולך לביתו והיה טורח להם להתאסף לאחר מכאן ולא היו מתפללין בצבור ולפיכך נהגו העם לקרוא את שמע ולהתפלל קודם צאת הכוכבים וסמכו על הני תנאי כדפירשתי, ושאלו מרב האי גאון לענין צבור שמתפללין ערבית וקורין שמע קודם צאת הכוכבים ולא מצי איניש לעכובינהו איזהו עדין לצלויי בהדייהו ולשבוק ק"ש עד צאת הכוכבים [או לעכובי עד צאת הכוכבים] ולצלויי ביחיד כדי לסמוך גאולה לתפלה, והשיב דבארץ ישראל עושין כן ומתפללין של ערבית ואח"כ קורין ק"ש בזמנה ולא איכפת להו למסמך גאולה לתפלה של ערבית וחזינא דק"ש בעונתה דהיינו אחר צאת הכוכבי' עדיף ממסמך גאולה לתפלה היכא דלא אפשר לצלויי ואי צלי ראשונה דבהדי צבור רשות ושניה חובה שפיר דמי, כך השיב רב האי גאון משום שנראה לו שיותר טוב שיתפלל תפלתו עם הצבור מפלג המנחה ולמעלה כר' יהודא ממה שיתפלל ביחיד ויסמוך גאולה לתפלה וכ"ש לדידן שאין אנו סומכין גאולה לתפלה של ערבית שאנו מפסיקין בפסוקי' ויראו עינינו וקדיש: עד סוף האשמורה הראשונה.

בהכי פליגי ר' אליעזר סבר בשכבך כל זמן שעוסקין בשכיב' דומיא דבקומך ולא משמע כוליה יומא (אבל) [אלא] כל זמן שעוסקין בקימה ור"ג סבר האי כמשמעותיה והאי כמשמעותיה דבשכבך משמע שפיר כ"ז שאדם שוכב אבל בקומך לא משמע אלא בשעה שהוא קם: גמרא לתני דשחרית ברישא. שעיקר המצות נוהגות ביום הילכך מצוה דיום חביבא ליה לאקדומה ובקרא נמי הקדים תמיד של שחר לתמיד של בין הערבים והא קמ"ל דכפרה לא מעכבא להו.

וא"ת מאי קמ"ל מתניתין היא בנגעים [פי"ד] ומייתי ליה ביבמות פ' הערל [דף ע"ד:]: טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים, וי"ל כיון שאינו מאריך כ"כ בלשונו דרך התנא להשמיענו אגב אורחיה אע"פ ששנוי במקום אשר וכן בפרק נערה [דף מ"ח:]: לכתובות לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לחופה מאי לעולם לאפוקי ממשנ' ראשונה, (אפי') [אע"ג] שהיא משנה שלימה בפרק אע"פ [דף צ"ו].

[ב"ד של אחריהם אמרו עד שתכנס לחופה וכן בריש (ב"מ) [יבמות דף ג'.]: וממאי דהאי ובא השמש [וטהר] ביאת (שמשו) ע השמש] הוא.

פרש"י ביאת שמשו שקיעת החמה, דילמא ביאת אורו הוא, שיאור השמש ויטהר האיש (בביאת) [בהבאת] קרבנותיו, וקשה לרשב"ם שלא מצינו ביאה לגבי שמש אלא לשון שקיעה כי בא השמש [בראשית כ"ח] עד בא השמש [שמות כ"ב] ולא תבא עליו השמש [דברים כ"ד] ובלשון זריחה הוא אומר השמש יצא על הארץ בראשית י"ט] כצאת השמש בגבורתו [שופטים ו'] ועוד בני מערבא דפשטוה מברייתא דלאו ביאת אורו אלא ביאת שמשו דהיינו טהר יומא לפשטוה ממתניתין דנגעים [פי"ד] העריב שמשו אוכל בתרומה וממתניתין נמי דקתני משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן דהיינו בערבין, ופירשב"ם ממאי דהאי ובא השמש וטהר ביאת שמשו הוא שנשקע כל השמש ברקיע לגמרי ומאי וטהר טהר יומא דהיינו צאת הכוכבים דילמא ביאת אורו הוא כלומר תחלת שקיעתו של שמש שנכנס הגלגל ברקיע ואור השמש כהה ועדיין יש שהות חמשת מילין עד שיהא כלו נכנס ברקיע ומאי וטהר טהר גברא כדאשכחן קראי טובא עד הערב וטהר, ומשני א"כ לימא קרא ויטהר אע"ג דבדוכתא טובא כתיב ורחץ בשרו במים וטהר הכא דאיכא למיטעי הוי ליה למכתב ויטהר, ובערוך פ"א כרשב"ם אך שמהפך הגירסא וגרס ביאת אורו במקום ביאת שמש: ע"ב משעה שהעני נכנס (לביתו) לאכול פתו במלח עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו וא"ת ועני זה מתי יקרא את שמע וכי בעניים כותים יהיב שיעורא למילתיה, ור"ח גורס עד שעה שעומד לישן משמע לגירסתו שיתפלל ויקרא ק"ש אחר אכילתו קודם שילך לישן, ולא נהירא דאמרינן לקמן אדם בא מן השדה וכו' וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך, וכן נמי קשה למ"ד לקמן בשעה שבני אדם נכנסין להסב דמשמע שיקרא ויתפלל אחר אכילה, וי"ל שיקרא ויתפלל בשעה שיכינו לו סעודתו ולהכי נקט משעה שעני נכנס משעה שרוב בני אדם נכנסין: ואע"פ שאין ראי' לדבר זכר לדבר.

וא"ת והלא ראי' גדולה היא דדרשינן מיניה במגילה [דף ז:]: דמצאת הכוכבים עד עמוד השחר הוי לילה לענין כל דבר שמצותו בלילה, וי"ל דודאי לילה אבל לענין שכיבה שתהא זמנה באותה שעה אינה אלא זכר, ותימא כיון דקיי"ל דצאת הכוכבים לילה הוא ואמרינן בשילהי במה מדליקין כוכב א' יום ב' ביה"ש ג' לילה א"כ למה נחלקו תנאים לענין ביה"ש ניחזי אנן בכוכבים, וי"ל לפי שאין אנו בקיאינן בשיעור הכוכבים דאמרינן התם לא גדולים הנראין ביום ולא קטנים הנראין בלילה אלא בינונים, ותימא למה לא נחלקו כמו כן בעמוד השחר ויתנו בו זמן מתי הוא, וי"ל לפי שזמנו קבוע מתי הוא והכי איתא בירושלמי (כמה) ר' חנינא] חבריהון דרבנן בעי כמה דתימר בערבית נראו ג' כוכבים אע"פ שהחמה נתונה באמצע ויימר אף בשחרית כן אמר (רבא) [ר' בא] כתיב השמש יצא על הארץ וכת' ובא השמש וטהר הקיש יציאתו לביאתו מה ביאתו משיתכס' מן הבריות אף יציאתו לכשיתודע לבריות א"ר (אבא) [בא] כתיב הבקר אור התור' קראה לבוקר אור תני ר' ישמעאל בבקר בבקר שמות י"ט] כדין ליתן תחום לבקרו של בקר א"ר יוסי בר בון אם אומר אתה ליתן עוביו של רקיע ללילה בין בערבית בין בשחרית נמצאת אומר שאין היום והלילה שוין [ותני באחד בתקופת ניסן ובאחד בתקופת תשרי היום והלילה שוין א"ר הונא] נלפינה מדרך הארץ שרי מלכא נפיק אע"ג דלא נפק אמרי דנפק שרי (מלכא) על לא אמרי דעל עד שעתא דייעול: ר' אחאי ואמרי לה ר' אחא משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב.

פרש"י בלשון אחר בערבי שבתות, ולא נהירא דלפי מאי דמסקינן דעני וכהן לאו חד שיעורא משמע שחזור לסברתו הראשונה להא דקאמר דעני ובני אדם בערבי שבתות חד שיעורא הוי דאל"כ אלא תלתא שיעורא הוו א"כ הי' לו לדקדק עני ובני אדם הי מיניהו מאוחר אלא עני ובני אדם חד שיעורא וא"כ קשיא דר' אחא היינו ר' חנינא, הילכך נראה כפי' שני דבחול איירי ופשיט ליה שהוא מאוחר מכולם שאין דרך בני אדם למהר סעודתן בחול דהא מתעסקין בצרכיהן קצת בבואם מבית הכנסת קודם שיאכלו: ר' חנינא היינו ר' אליעזר ותימא ולימא ב' שיעורין הן עני וקדש היום, וי"ל דלא מסתבר ליה לחלק כ"כ בשיעור דזמן שכיבה קודם צאת הכוכבים, ורב האי גאון פ"ל דחלוקתם של הני רבנן שנחלקו בברייתא כל חדא וחדא תלויה בדבר דר' אליעזר דאמר משעה שקדש היום סבר ובא השמש ביאת שמשו הוא דהיינו תחילת שקיעותו ומאי וטהר טהר גברא, וקדש היום ר"ל שהוא ראוי לקדש שהוא זמן הראוי להוסיף מן הקדש אל החול ולא בבה"ש שהוא חצי מיל, ור' יהושע סבר ביאת אורו ומאי וטהר טהר יומא ור"מ כר' יהושע אלא דמקדים מעט כשיעור טביל', ור' חנינא אומר דלא תלינן שיעורא בתחילת הלילה אלא משעה שהעני נכנס לאכול פתו לאחר שמספר עם שכניו ואז הוא זמן שכיבה לרוב בני אדם, ור' אחא אומר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב שהוא מאוחר יותר לפי שמספרים בתחילת הלילה ברחוב העיר על פתחיהן זה עם זה, וכיון שכן הוא אי שיעורא דר' חנינא קדים לשיעורא דר' יהושע אין לך שיעור אחר לתלות אלא שיעור דר' אליעזר דהוא ביאת שמשו: [דף ג' ע"א] ותרי תנאי אליבא דר"מ.

וא"ת אמאי לא משני דאידי ואידי חד שיעורא הוא, וי"ל דלא מסתבר ליה למימר שימהרו בני אדם כ"כ לאכול בערבי שבתות בזמן שהכהנים טובלים שהוא מבעוד יום, ועוד דאסיקנא דעני ובני אדם חד שיעורא הוא וא"כ הוי צאת הכוכבים, דשיעור דעני מאוחר, וגם לאידך לישנא דרש"י שבני אדם נכנסין להסב בערבי שבתות א"כ ר"מ היינו ר' אחאי: ואגב אורחיה קמ"ל דאיכא משמרות ברקיעא כי היכא דאיכא משמרות בארעא ** (הגה"ה א"ה עיין מעי"ט שמהפך הגירסא וכצ"ל דאיכא משמרות בארעא כי היכא דאיכא ברקיע ע"כ).

(** דליכא למימר דעד סוף האשמורה הראשונה דקאמר היינו באשמורת דארעא א"כ מאי קמ"ל עד שלישי הלילה דמאי נפקא מינה דאיכא משמרות בארעא אבל משמרות דרקיע ניחא כדמפרש בתר הכי דהקב"ה יושב ושואג וראוי לו לאדם שיהא מיצר ודואג באותם שעות ולשפוך תחנה על חורבן ביהמ"ק כמו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות, ואכתי לא ידעינן פירושא דמתניתין אי הוי שלישי הלילה או רביע אלא אברייתא קא סמיד דתניא ר' אליעזר אומר שלש משמרות הוי הלילה כי קא חשיב משמורה ראשונה בסופה.

כתוב בספר ר' יהודא ברזילי משום דתנא בפ"ק דיומא בכל יום היו תורמין המזבח בקריאת הגבר או סמוך לו בין לפניו בין לאחריו וביום הכפורים מחצות וברגלים מאשמורה (האחרונה) [הראשונה] וכשנזכר הקב"ה אותן עונות שהיו משמשינן לפניו במקדש בסוף משמורה ראשונה ובחצי הלילה ובתחלת האחרונה כביכול אין שמחה לפניו, ויהיב בהו תנא סימנא שיכיר בהן אדם כדמפרש ע לקמן: לעולם סוף משמורה

קחשיב וא"ת אמאי לא קאמר נמי תחלת משמורה קא חשיב ונפקא מינה ליום המעונן דאין הכוכבים נראין ויהיב תנא סימנא דלא ליתי למקרא ק"ש ביממא, וי"ל דלא אתי למיטעי דדרך העולם להמתין זמן גדול עד שיצאו מיד ספק, ועוד דמסתבר ליה למימר דלסוף משמרות יהיב ר' אליעזר סימנא כדי לידע סוף אשמורה ראשונה דקאמר במתניתין כיון דחזי דתינוק יונק וכו' ידע דמטי זמן ק"ש וניקום.

לא שיקרא מיד דהא ר' אליעזר קאמר במתני' דזמן ק"ש משיכיר בין תכלת לכרתי אלא מתוך שיעמוד בעמוד השחר יכוין לזמן ק"ש: אוי שהחרבתי את ביתי. אית דלא גריס ליה ולקמן נמי ל"ג אוי לאב, וי"ל וה"פ הרבה יש להתאונן ולהצטער על זאת, א"נ אוי למחריבי ביהמ"ק שגרמו לי: היה לך להתפלל תפלה קצרה.

תימא הא דאמרינן לקמן בפרק תפלת השחר [דף כ"ח:]: דתפלה קצרה אין מתפללין אלא במקום גדודי חיות אבל לא בדרך שלא במקום סכנה, ואי בהביננו מיירי הא לא אשכחן לקמן דקרי לה תפלה קצרה אלא קורא אותה מעין י"ח, ועוד דאמרינן לקמן מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה מכלל דהביננו לא מקרי תפלה קצרה, ועוד דלקמן אמרינן בכל יום מתפלל אדם הביננו ואביי לייט עלה דלא אשכחן דמפליג אביי בין דרך לעלמא, וצ"ל דתפלה קצרה דהכא היינו הביננו ומודה אביי דבדרך מתפללין אותה ודהאי דקאמר לקמן מאי איכא ובין הביננו לתפלה קצרה, במקום תפלה קצרה קרי לה הביננו אבל בסתמא קרי לה תפלה קצרה שפיר.

וכן משמע לקמן דהבינו נתקן בדרך דקאמר בפרק תפלת השחר מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה איכא דאלו הביננו צריך לומר שלש ראשונות ושלש אחרונות וכי אתי לביתו לא הדר מצלי: ועונין יהא שמו הגדול מבורך. כך נמצא בכל הספרים ישנים מכאן נראה דלא כמו שכתבו בפ"י קדיש אי"ש רבא כלומר יהא שמו גדול פי' שם י"ה שמשתמשין בו בגלות יהא גדול ושלם, דהכא משמע שאינו אלא תרגום של שמו הגדול.

ומה שאומר אותו בלשון תרגום לפי שהוא שבח נאה ויקנאו מלאכי חבלה ויקטרגו אם יבינוהו אבל בלשון ארמי אינם מכירין. ול"נ האי טעמא אלא נראה הטעם לפי שהיו רגילין לומר אותו אחר הדרשה והיה שם עמי הארץ שלא היו מכירין אלא לשון ארמי כדאי' בשלהי סוטה אמאי מיקיים עלמא אסדרא דקדושא ואיהא שמיה רבא דאגדתא: מיד הקב"ה מנענע את ראשו.

וזהו מה שאנו אומרי' בקדיש תושבחתא ונחמתא שצריך כביכול תנחומים על צער החורבן. וגם ע"כ נהגו לומר זכור רחמיך י"י וחסדיך כשמתחיל ש"ץ קדיש ע"ש מדת רחמים שזוכר באותה שעה: [ע"ב] במקומן חיישינן.

וא"ת והא אמרינן בתרי וכשרי דליכא לא חשד ולא מזיקין י"ל דהיינו בסתם אבל הכא מיירי שידוע שמזיקין רגילין שם. א"נ איפכא דמסתמא יש לחוש למזיקין אבל התם מיירי שידוע לנו שאין מזיקין רגילין שם כלל: ארבע משמרות הוי הלילה.

ודרש מקולו ושלש שאגות: ראש האשמורה התיכונה. במלחמת מדין משתעי ומלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא ר' יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים להיות ישנים עד שתי שעות ויקראו בשעה שלישית: אלא [אפילו] לד"ת וכ"ש במילי דעלמ'

וא"ת והא אמרי' לקמן דף י"ג] דד"ת אסור לפני המת משום לועג לרש והא לא שייך במילי דעלמא.

וי"ל דהיינו תוך ד' אמות כדאיתא לקמן ובהאי איכא איסורא והכא חוץ לד' אמות ובהא ליכא איסורא אלא מפני כבוד המת אין ראוי לספר כלום אלא בדבריו של מת ואף בדברי תורה וכ"ש במילי דעלמא: כיון שהגיע חצי הלילה רוח צפונית מנשבת בו. דארבע רוחות מנשבות בכל יום רוח מזרחית בשש שעות ראשונות ורוח דרומית בשש שעות אחרונות ורוח מערבית בשש שעות ראשונות של לילה ורוח צפונית [בשש שעות אחרונות ורוח צפונית] מנשבת עם כולם מ"מ אינה אז בגבורתה לעורר הכנור, מכאן משמע שלעולם יש י"ב שעות ביום וי"ב שעות בלילה וכן משמע בפרק מפנין גבי שצ"ם חנכ"ל דקאמר [קיימא] מאדים (נזוף) [בזווי] וכן ר' יהושע דקאמר במתניתין ג' שעות ולקמן בפרק תפלת השחר דקאמר תפלת השחר עד ד' שעות ואם היו משתנות השעות לפי סדר היום היה לו להזכיר שליש היום ורביע היום: אין הקומץ משביע את הארי.

פי' רבינו האי גאון הגומא שעומד בה הארי אינו משביעו אם לא ילך לבקש את טרפו. ויורידוהו לבור מתרגם ואחתנוהו לקומצא ודרך הארי להיות בחפירה שנאמר וימלא טרף חוריו ומעונותיו טרפה וי"מ דרך הארי כשהוא רעב ורוצה לטרוף מניח קומצו לתוך פיו ומוציץ: ואין הבור מתמלא מחוליתו.

פרש"י אם עקר חוליא דבור כרויה וחוזר ומשליכה לתוכה אין הבור מתמלא ממנה וקשה לר"ת דלפי זה אין המשל דומה לענין שאילו נוטלין ממון מהעניים וחוזרין ונותנין להם אז הי' דומה למשל, ופי' ר"ת מחוליתו ממקורו אין הבור מתמלא ממקום נביעתו. וכן מוכח במדרש שמואל דקאמר אין הבור מתמלא מחוליתו אלא א"כ ממשיכין לו אמת המים ממקום אחר וכן אין פרנסה לעניים אם לא שיביאו להם ממקוה אחר.

והא דאמרינן בפ' הרואה [דף נ"ט.] שנטל הקב"ה שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם ואח"כ נטל שני כוכבים מעש והחזירן לכימה ופריך ונמליה מדידיה ומשני אין הבור מתמלא מחוליתו.

לפרש"י אתיא שפיר דאלו החזיר לו אותן כוכבים עצמן לא היה מתמלא ולפר"ת צ"ל שאותן ב' כוכבים שנטל העבירם המקום ולא היו בעולם והא דפריך ונמליה מדידיה כלומר כמכה בקורנס ומצדד להרחיב שאר הכוכבים שסביב הנקב למלאותן ומשני אין הבור מתמלא מחוליתו אלא א"כ יביאו לו ממקום אחר, ולא תקשי היכא אשכחנא בור [מים] נובעין דלא מיקרי בור אלא מים מכונסין, דטובא אשכחנא כגון בור הגולה דמדות ובור של עולי בבל וריב"א פי' אין הבור מתמלא מחוליתו כמו חולית הבור והסלע כלומר אין רגילין לעשות שפה גדולה וגבוה לבור שאם תשליך החוליא לתוך עומקו שיתמלא ממנה, ונראה לפרש שאם תחפור בבור חוליא מצד זה ותניחנה בצד זה אינו מתמלא כי מה שנתן בצד זה חסר בצד זה וכן מה שנפרנס את העניים חסר מן העשירים: ונמלכין בסנהדרין.

כדתנן אין מוציאין למלחמת הרשות אלא ע"פ ב"ד של שבעים ואחד וגם היו בעלי עצה וגבורה: וכן הוא אומר ועצת אחיתופל. מפרש בירושלמי שהיו שואלין בדבריו ושואלין

אח"כ באורים ובתומים שנאמר כאשר ישאל איש בדבר האלהים דף ד' ע"א ה"ג ר"ת יהוידע בן בניהו זהסנהדרין וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שמם כרתי שכורתין את דבריהם פ"ל חותכין ודנין דין אמת לאמתו פלתי שמופלאין בדבריהם כמו מופלא שבב"ד ואביתר אלו אורים ותומים שכן מצינו בדוד ששאל לו באורים ותומים ומייתי ראיה כי היכא דבניהו בן יהוידע היה ראש סנהדרין כן היה אביו יהוידע: תנא לא מפי בושת שמו אלא איש בושת שמו.

כך היא הגרסא בספרים ואינו נראה לר"ת דלא מצינו בכל המקרא אלא מפיושן בן שאול בן רצפה בת איה והוא נקרא אש בעל בדברי הימים ואיש בושת בן שאול לא נזכר עם בני שאול לא בשמואל ולא בדברי הימים וגם איש בושת בן שאול נהרג בתחלת מלכות בית דוד [ע"ב] וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך.

מכאן משמע שמשעה שהגיע זמן ק"ש של לילה שאין לאדם להתחיל בסעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל: מסייע ליה לר' יוחנן דא"ר יוחנן וכו'. וקיי"ל כר' יוחנן ולא כריב"ל וכן עמא דבר וכן פוסק בה"ג, ותימא על מנהגנו שאין אנו סומכין גאולה של ערבית לתפלה שהרי אנו מפסיקין בפסוקים ויראו עינינו וקדיש, וא"ל דס"ל כרב דאמר לקמן בפרק תפלת השחר דתפלת ערבית רשות ולהכי אין אנו חוששין לסמוך דא"ר יוחנן דמצריך לסמוך ס"ל דהיא חובה ורב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, ושמא ר' יוחנן נמי סבר כמו רב ואפי"ה מחייב לסמוך ומנהג פשוט משום שבימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדה והיו יראים להתעכב שם אחר תפלת ערבית ותקנו להם פסוקים אלו שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות של שמנה עשרה ותקנו אחריה ברכות יראו עינינו והשתא נמי שמתפללין תפלת ערבית בבית הכנסת לא נתבטל המנהג הראשון.

ויש מן הגדולים שנהגו שלא לאומרן והאומרים אותן נותנין לדבריהם טעם שאין בו ממש ואומרים כיון שנהגו לומר כן הוי כגאולה אריכתא: תהלה לדוד, זהו תחלת המזמור ואשרי יושבי ביתך קבעו בתחלתו משום דמיניה נפקא לן לקמן צריך אדם שישעה שעה אחת קודם שיתפלל וגם אנחנו נברך יה בסופו לסמוך הללויה הללויה: דאלו במיכאל כתיב ויעף אלי אחד מן השרפים.

תימא דאמרינן ביומא פ' אמר להם הממונה וכן אתה מוצא בג' מלאכים שבאו אצל אברהם מיכאל וגבריאל ורפאל התם קרי ל' מלאך והכא קרי ל' שרף ומשמע באגדתא של פסח דשני ענינים הם דכתיב ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכתי כל בכור אני ולא שרף. וי"ל דודאי שני ענינים הם אלא דזימנין דקרי ליה הכי וזימנין דקרי ליה הכי הכל לפי השליחות: [דף ה' ע"ב] ונגעים לא (והא"ר יוחנן) [והתניא] כל שיש בו וכו'.

וא"ת בפ' ג' דערכין [דף ט"ז]. [ובפ"ק דשבועות [דף ח'] על ז' דברים נגעים באים וחטאת מצורע אינו בא על חטא משום דמנגעים איכפר ליה אלמא נגעים באים בעון האדם ואינן יסורין של אהבה, וי"ל דהכי פריך ונגעים לא והלא הם מזבח כפרה יותר משאר יסורין אם כן פעמים הם של אהבה יותר משאר יסורין וקשה ליה דר' יוחנן דאמר אינן יסורין של אהבה כנ"ל: הא לן והא להו פרש"י בני א"י שמשלתחין חוץ לערי חומה

אינן יסורין של אהבה, והקשה הר' אלחנן מהא דאמרינן בערכין המקדיש שדהו (דף כ"ט).

[דאין בתי ערי חומה נוהגין אלא בזמן שהיובל נוהג וא"כ בא"י עצמו יכול לחלק כאן בזמן שהיובל נוהג כאן בזמן שאין היובל נוהג. וי"ל דשמא אע"פ שאין בתי ערי חומה נוהג קדושת שילוח מחנות נוהג עכשיו למ"ד קדושת הארץ קדשה לעתיד לבא, ומיהו נוכל לפרש הא לן והא להו לענין טומאה שנזהרים בא"י יותר מבבל: דין גרמא דעשיראה ביר.

פרש"י ואדם גדול כר' יוחנן לא בא לו רק יסורין של אהבה וקשה דהא מסיק דהיכא דלית ליה כלל לא הוי יסורין של אהבה והרי כמה צדיקים לא היו להם בנים וגם יהושע לא היו לו בנים ואי משום בנות גם ר' יוחנן היו לו בנות כדאיתא פרק בתרא דקדושין [דף ע"א.].

וי"ל דהכי פריך דין גרמא דעשיראה ביר אלמא היה רגיל לנחם אחרים בכך ואם לא היו יסורין של אהבה לא היה מנחם בהם אחרים: ה"ג אין כל אדם זוכה לשתי שולחנות ול"ג אין אדם זוכה דהא כמה צדיקים זוכין לשתי שולחנות כדאמרי' בפרק בתרא דהוריות דף י':] אשרי צדיקים שמגיע להם כמעשה רשעים של עוה"ז בעולם הזה ואי משום בני.

תימא והא הוי ליה ר' פדת כדאמר לקמן דף י"א ע"ב] אורי ליה ר' אליעזר לר' פדת בריה אהבה רבה, וי"ל דעדיין לא נולד או שמא נפטר בחייו: וכי עביד קב"ה דינא בלא דינא. הרבה צדיקים יש שלוקין בגופם ובממונם אבל הם היו יודעים דלא יהיב שבשתא לאריסיה והיו רוצין לומר לו שלא יעשה עוד: שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר והארון והתיבה שמניחין עליהם ס"ת כיון שקבועין ועומדין לא מיקרי חציצה: אלא אימא סמוך למטתו.

פי' שלא יעשה מלאכה בעמדו ממטתו עד שיתפלל, ורש"י פי' גם לתלמוד לא היה מפסיק, ותימא מנא ליה הא, ואפשר דמיירי באדם שמתפלל בבית מדרשא ואינו הולך לבהכ"נ דאיכאלמיחש דילמא מיטריד בגירסי' ויעבור זמן ק"ש ותפלה טורפין לו תפלתו בפניו. פי' ר"ת דוקא בבכ"נ שלהם שהיו רחוקים מן העיר, ושמא גם בשלנו בלילה ור"י היה רגיל להמתין אפילו ביום ודוקא כשהיה עומד ומתפלל: ** (הגה"ה פי' לאפוקי אם הוא מאריך בבקשות ועיין ד"ח אות י"ט): ** [דף ו' ע"א] כי כסלא לאוגיא.

פי' כעין התלמים המקיפין את הערוגה כדאמרינן בריש נדרים [דף ו':] הדין אוגיא להוי פיאה: חז לא מכתבן מיליה בספר הזכרונות. פי' עם הרבים אבל בספר לבדו נכתבין דהא תנן וכל מעשיך בספר נכתבין אבות פ"ב] וכ"ש מדה טובה שהיא מרובה וכי מאחר דאפילו תלתא עשרה למה לי תימא דבמס' אבות פ' עקבי' בן מהללאל תנן מנין אפילו חמשה וכיון דידעינן [שלשה] ה' למה לי, וי"ל דמשנה דהתם מיירי בדברים שצריך ה' דיינים כגון (חציצה) [חליצה] למאן דאית ליה ומדידת עגלה וסד"א שאינן חשובין אפילו כשאר דין שאינו צורך אלא ראי' בעלמא הוא קמ"ל: מנין שהקב"ה מניח תפילין.

דמיון ישראל כמו שאנו עושין חטיבה לזכרו בשימה כנגד הלב ועל המוח כן הקב"ה עושה חטיבה לישראל לזכרם תמיד לטובה: ובזרוע עוזו אלו תפילין של יד. והכי נמי אמרינן בריש נזיר [ג':] מנין לימין שהיא שבועה שנא' נשבע י"י בימינו, לשמאל שהיא שבועה שנאמר ובזרוע עוזו, אלמא זרוע משמע ליה שמאל: ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש פרש"י שרוב אותיות שדי כתובות בו השי"ן בקמט העור והד' בקשר, ולא נהירא דהא אמרינן בפ"ב דמגלה [דף כ"ו:]: תשמישי קדושה נרתק תפילין ורצועותיהן אלמא לא קרי להו אלא תשמישי קדישה בעלמא, ועוד דאמרי' בשבת פ"א במה מדליקין [דף כ"ח:]: לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור של בהמה טהורה בלבד ואמרי' למאי הילכא אילימא לעורן והאמר מר שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני אלא לרצועותיהן והאמר ר' יצחק רצועות שחורות הלכה למשה מסיני ואי הוי הד' והי' מן השם הוי ליה לאקשוויי כמה שהקשה גבי שי"ן, אלמא שאין חשובות מאותיות השם אלא קשר בעלמא כדאמרינן לקמן מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין, על כן נ"ל אלו תפילין שבראש שלפי שהן בגובה הראש ונראין לכל אבל של יד אינן נראין שנאמר לך לאות ולא לאחרים לאות: [ע"ב] בשעה שהקב"ה בא לביהכ"נ ולא מצא שם עשרה מיד כועס.

וא"ת והא אמרי' דבעשרה קדמה שכינה ואתיא וממתנת להם, וי"ל דהתם מיירי בעשרה המתפללין שלא בביהכ"נ כדמשמע לישנא מנין להמתפללין ששכינה עמהם דמשמע בכל מקום שמתפללין אע"פ שאינו מקום קבוע לתפלה אבל הכא בביהכ"נ כי לא אתו בזמניהו דרגילי למיתי מרתח רתח: הקובע מקום לתפלתו.

לא בעי למימר [שיהא רגיל להתפלל בביהכ"נ] אחת אבל [אם] הוא מתפלל באחת תמיד אפילו בשני מקומות שפיר דמי דאמרי' בירושלמי פרק תפלת השחר א"ר תנחום ב"ר חייא צריך אדם לייחד לו מקום בביהכ"נ שנאמר ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים השתחוה לא נאמר אלא ישתחוה: אגרא דפרקא רהטא.

פירש"י זהו עיקר שכרם שיש בני אדם שאינן מבינים הדרשה מפי הרב, ותימא דר' זירא גופיה קאמר לעיל דמחללי שבתא כי רהטא והשתא קאמר דהוא עיקר השכר. ונראה לפרש שאם רוצה לעשות מצוה שלימה כמאמרה בלא חסרון יעשה כל הדברים דבסמוך: אגרא דבי טמא שתיקותא.

אין נ"ל דמיירי באבל ושותק ומקבל שכר כדכתיב [ויקרא י'] וידום אהרן, דכל הני מיירי במי שעושה המצוה והאבל אינו עושה שום מצוה, הילכך נ"ל דמיירי דאותם שבאים לבית האבל שיש להם לישב ולשתוק ולשמוע דברי הגדול המנחם אותו ואם היו אחרים מדברים אין זה כבוד ותנחומין לאבל, וטמא ע"ש עצמות המת כדמתרגם בעצם אדם בטמא נפשא דאינשא ובמדרש אנדריאנוס שחיק טמא במו ישחקו עצמותיו.

ובערוך פ"א טמא אבל באטב"ח הא' ט' ובאלב"ם המ' ב' והל' א': כל המתפלל אחורי ביהכ"נ. פרש"י שכל בתי כנסיות שלהם היו פתוחות למזרח והכי תניא בתוספתא דמגילה [פ"ג] ואחוריהם למערב והמתפלל אחורי ביהכ"נ ואינו מחזיר פניו לביהכ"נ נראה ככופר במי שמתפללין לפניו.

וקשה לפי דלפי שיטת התוספתא משמע שהיו משתחווים למערב או משום דילפינן ממשכן או משום ירושלם למערב ובעינן והתפללו דרך ארצם וא"כ כשעומד אחורי ביהכ"נ ופניו למערב הרי הופך פניו לאותו רוח שהצבור מתפללים ואינו נראה ככופר, ויותר היה נראה כשתי רשויות אם הופך פניו למזרח, על כן נ"ל דאחורי ביהכ"נ היינו מי שהוא אחורי העם במזרח ביהכ"נ ואע"פ שהפתח במזרח קורהו אחורי ביהכ"נ לפי שהוא אחורי העם ההופכים פניהם למערב וכן משמע לקמן בפירקין [דף ח' ע"ב] ובפרק הרואה (דף ס"א ע"א) דקאמר אסור לעבור אחורי ביהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין ומסיק ה"מ דליכא פתחא אחריתי, פי' דכיון שהוא לפני הפתח נראה שאינו חושש ליכנס, משמע שבאותו צד שהיה הפתח קורא אחורי ביהכ"נ ופתחים שלהם ה"ל במזרח כדמפרש"י, ומיהו קשה דלאחורי ביהכ"נ משמע כמו אחורי המשכן שקורין אחורי אותו צד שהופכין לו פניהם, ויש לקיים פרש"י דכי מהדר אפיה לבו כנשתא לית לן בה אע"פ שאינו מהפך פניו לאותו רוח שהצבור הופכין פניהם לא מחזי כשתי רשויות כיון שכולן הופכין פניהם כנגד הארון ששם התורה מונחת כדאמר' במכילתין (שד') [שמד'] רוחות הופכין פניהם כלפי הכפורת, אע"פ שיש לחלק דמשום שכינה אני: שאני: לא נענה אלא בתפלת המנחה.

תימא למה נקרא שמה מנחה אי משום מנחה שבערב גם בבקר יש מנחה, י"ל משום דערבית ושחרית יש להם שם אחר קורא זו תפלת המנחה: [דף ז' ע"א] רגע כמימריה שנאמר כי רגע באפו, כך כתוב בכל הספרים, ותימא והאיך משמע מכאן דרגע כמימריה, וטפי הוי ניחא אי גרסי' וכמה זעמו רגע שנאמר כי רגע באפו ואומר חבי כמעט רגע ובתר הכי גרסי' וכמה רגע כמימריה ותימא מה היה יכול לומר בשעה מועטת כזו, וי"ל שהיה יכול לומר כלם, א"נ אם היה מתחיל קללתו באותו שעה היתה מתקיימת, וכן משמע בפ' חלק דקאמר התם מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו לומר שלא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות ולא תמשך מלכותם וכו': תחת גערה במבין.

פי' ר"נ בלב כדאמרינן לקמן דף ס"א ע"א] הלב מבין: כשרציתי לא רצית. כלומר כשהרשית לראות מה שהייתי מרשה לך לראות לא רצית ועכשיו שאתה רוצה לראות כבודי איני רוצה, ותימא הוא למה הענישו על כך: [ע"ב] עד שבא אברהם וקרא אדון שנא' ויאמר אדני (אלהים) במה אדע כי אירשנה, ואע"ג דכתי' תחילה ברוך י"י אלהי שם ויהי כנען [בראשית ט'], פי' ה"ר שמעיה דנקט האי קרא משום שנכתב באל"ף דל"ת דמשמע לשון אדנות, ואכתי קשה דכתיב קרא אחרינא באל"ף דל"ת מקמי האי ויאמר (אדני) אלהים במה אדע כי אירשנה, אדני אלהים מה תתן לי, וי"ל התלמוד לא דקדק כ"כ, ולפי מה דפיר' בפ"ק דשבת דף י"א ע"א] דהך קרא דבמה אדע היה בבין הבתרי' שהיה אז אברהם בן שבעים שנה וקרא דמה תתן לי היה אחר שכבש המלכים ואז היה בן ע"ג כמו שמוכיח בסדר עולם ניחא הכא (אקרא) [דהביא מקרא] דבמה אדע דנאמר תחלה ואין מוקדם ומאוחר בתורה: את מקדשך השמם למען י"י.

האי קרא נמי נכתב באל"ף דל"ת: [דף ח' ע"א] אימא כשיעור שני פתחים. פי' שלא ימהר ויתפלל מיד כשיכנס אלא ישהה כשיעור שני פתחים אבל אם יושב סמוך לפתח שפיר דמי, ומיהו בירושלמי דפ' אין עומדין גרס רב חסדא אמר זה שנכנס לביהכ"נ

צריך ליכנס לפנים משני פתחים מה טעם אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי גו' ואם עשה כן מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים: רב ששת מהדר אפיה וגריס, וא"ת והא אמרינן בסוטה בפ' אלו נאמרין (דף ל"ט ע"ב) כיון שנפתח ס"ת אסור לדבר אפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם, ואין לומר שאני הכא דמהדר אפיה, דא"כ הוי ליה לאתויי מילתיה דרב ששת התם, ונ"ל דהא דקאמר התם אסור לדבר היינו דוקא בקול רם לפי שמעכב את אחרים מלשמוע אבל בלחש שפיר דמי והא דמהדר אפיה ה"ה דלא מהדר אפיה מצי למגרס בלחש אלא רבותא נקט דאפילו דמהדר אפיה שנראה כמניח ס"ת שרי והוא היה מהפך פניו כדי שיכוין לבו לגרסתו, ורב אלפס פי' דוקא רב ששת שתורתו אומנתו אבל איניש אחרינא אסור: ישלים פרשיותיו עם הצבור.

נראה דכל השבוע מקרי עם הצבור הואיל וממנחתא דשבתא מתחילין לקרות הפרשה אע"ג דלא מיקרי קמי שבתא אלא מרביעי ואולך. במדרש יש צוה רבי את בניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתשלימו כל הפרשה, ומיהו אם לא השלים אותה קודם אכילה משלים אחר אכילה: [ע"ב] אפי' עטרות ודיבון.

פרש"י שאין בו תרגום, וקשה דהוי מצי למימר אפילו ראובן ושמעון וכיוצא בהם, ונראה דנקט עטרות ודיבון לפי שיש נוסחא שכתוב בהן תרגום וגם (הוא) בירושלמי הוא מתורגם, ולהך פי' נקט עטרות ודיבון אע"פ שאין צורך כ"כ בתרגום אבל ראובן ושמעון וכיוצא בהן אין צריך לקרותן ג' פעמים, מ"מ נהגו להחמיר כפרש"י, י"מ דה"ה לכל הלועזות לעז שלהם הוי כמו תרגום כי התרגום הוא בשביל עם הארץ שאינן מכירין בלשון הקודש וא"כ ה"ה לעז למכירין בו, ול"נ משום שהתרגום מפרש כמה דברים שאין להבין מתוך המקרא כדאמר רב יוסף אלמלא תרגום דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר, ונראה דהקורא בפ"ה התורה יוצא ידי תרגום כיון שמתפרש בו כל מלה: סבר לאשלומי' להני פרשייתי דכולא שתא (השתא).

ר"ח גריס פרשיותי דכלה, כי ר"ח אלול היו מתקבצים לדרוש בהלכות המועדות ולא היה להם פנאי לגמור הפרשה: וכי בתשעה מתענין, הקשה הר' (שמעון) [שמואל בר' אהרן] מאנביילה ומאי קשיא ליה הא כתיב בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות, ופי' בערב של י"ד דהיינו ליל ט"ו הכא נמי הכי קאמר בערב של תשיעי דהיינו ליל עשירי ועניתם את נפשותיכם, וי"ל דלא דמי דהתם כתיב ועניתם קודם בתשעה משמע שגם בתשיעי יהיה העינוי: הלכה כר"ג, ואין צריך להחמיר ולהרחיק עד חצות לגבי ק"ש כמו לשאר דברים, מ"מ אין לו לאכול ולא לישן מתחלת הלילה עד שיקרא ויתפלל כדאמרינן בריש פרקין שלא יאמר אוכל קימעא: לעולם ליליא הוא.

פי' בלשון העולם נקרא לילה לפי שעדיין לא האיר היום וכן חשוב יום בדיעבד לכל אותם שמצותם ביום והא דנפיק ביה בלילה משום דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא הילכך מי שנאנס ולא היה יכול לקרות בלילה יכול לקרות עד הנץ החמה ועתה לא פליגי הני תרי אהדדי האי דקאמר ר' שמעון אליבא דנפשיה וכן ר"ג דק"ש של ערבית דוקא עד שיעלה עמוד השחר היינו בדלא אניס אבל אי אניס יכול לקרות עד הנץ החמה ובניו של ר"ג לא היו אונסים אלא נמשך לבם אחר המשתה, והא דקאמר ר' שמעון אליבא דר' עקיבא דק"ש של שחרית דוקא אחר הנץ החמה היינו בדלא אניס, והא

דקאמר אליבא דר' עקיבא אחר הנץ החמה תקשה לך דהא לקמן עמוד ב' [קאמר ר' עקיבא משיכיר בין חמור לערוד וצ"ל דתרי תנאי אליבא דר' עקיבא.

א"נ הא דקאמר אחר הנץ החמה [לאו דוקא דה"ה נמי קודם הנץ החמה] אלא נקט אחר הנץ החמה לאשמועינן דלאחר הנץ החמה אינו יכול לקרות ק"ש, של ערבית ואע"פ שנאנס: [דף ט' ע"א] ואלו אכילת פסחים לא קתני. ותימא מנא לן דלא קתני ליה דילמא הוי בכלל נאכלין ליום אחד דהכי נמי אמרי' בפסחים פ' אלו דברים מה פסח נאכל ליום ולילה אף חגיגה וכו' ** (הגה"ה א"ה חפשתי בכל הפרק ולא מצאתי לשון זה ואולי יש ט"ס וצ"ל חגיגה הבאה עם הפסח הרי היא כפסח ואינה נאכלת אלא ליום ולילה והיא בדא ע' ע"א, או שצ"ל דאילו פסח ליום ולילה ואלו שלמים לשני ימים ולילה והוא בדף פ"ט.

ועיין תוס' ד"ה דאלו פסח, עכ"ה. **) * וי"ל דלא דמי דהתם נקט יום ולילה פ"י שחיטתו ביום ואכילתו בלילה אבל הכא שלא הזכיר לילה משמע שלא איירי כלל.

הא ר"א ב"ע הא ר"ע. סתמא דמתניתין דהכא כר"א ב"ע וכן סתם מתניתין דשלהי פסחים [דף ק"ך ע"ב] וכן סתם מתניתין דאיזהו מקומן זבחים [דף נ"ו ע"ב], ואין לדקדק מהנך סתמות דהלכה כר"א ב"ע דהא איכא נמי חדא סתמא במגילה [דף י' ע"א] כר' עקיבא ואמרינן (נמי) בפ' מצות חליצה [דף ק"א ע"ב] מה לי חדא סתמא מה לי תרי סתמא, ואין לדקדק דהלכה כר"ע מהא דתני לה גבי הלכתא פסיקתא דמגילה, דלא דמיא להך דהשוכר את האומנין [דף ע"ו ע"א] כל החוזר בו ידו על התחתונה דהתם שונה יחד דברים שהם דומין זה לזה, (אע"פ) שכל המשנה אין מקומו לשנות שם אלא אגב כל החוזר נקטיה אבל התם שונה יחד כל שזמנו בלילה אדרבא הוה דאיזהו מקומן נראה (דיותר) [יותר] הילכתא פסיקתא שהרי שונה באותה משנה זמנם של כל הקדשים, ולספרים דגרסי' לקמן והני תנאי כהני תנאי ומוקי ר' יהושע כר' עקיבא משמע קצת הלכה כר' עקיבא, ומשום דמספקא לן כמאן הילכתא צריך להחמיר לאכול מצה של אפיקומן קודם חצות כדאיתא בפסחים (דף ק"כ:): דלר' אליעזר בן עזריה צריך לאכול מצה של חובה ע קודם חצות: יכול יהא נאכל כקדשים ביום ת"ל בלילה.

ולר"א ב"ע ממילא שמעי' ליה לילה למעוטי יום, אי נמי כמו שפי' הר' יוסף דגז"ש אינה אלא מהזה הזה ובלילה איצטריך למעוטי יום: סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים. אע"ג דתודה נמי קדשים קלים מ"מ מקשי' ליה לשלמים לקולא משום דיותר פסח קרב שלמים: והני תנאי כהני תנאי.

ומשמעות דורשים איכא בינייהו הני תנאי דרשי מהך קרא ור"א ב"ע ור"ע דרשי מקראי דלעיל, א"נ הני תנאי אית להו הנך דרשות דר"א ב"ע ור"ע וכ"א מיישב הך קרא דשם תזבח לפי סברתו: [ע"ב] בין תכלת שבה ללבן שבה. פרש"י דקאי אגבא דעמרא (שנתן דינרא) שלא נקלט הצבע יפה בכל מקום.

ולא נהירא דהא בברייתא לא קתני גבבא, ועוד דבמנחות פ' התכלת משמע דאיירי בציצית דקאמר התם [דף מ"ג ע"ב] ראה מצוה זו ונזכר מצוה אחרת ואיזו זו ק"ש כדתנן מאימתי קורין שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן הילכך על ציצית קאי וה"פ

משיכיר בין חוליא של לבן לחוליא של תכלת המוטל בציצית, וכן מוכח בירושלמי דפרקין דמפרש על מתניתין כיני מתניתא בין תכלת שבה ללבן שבה מ"ט דרבנן וראיתם אותו מן הסמוך לו ומ"ט דר"א וראיתם אותו כדי שיהא ניכר בין הצבועים, פ"ב בין שני צבועים הדומין זה לזה כגון תכלת וכרתי, וכן פירש בערוך בערך תכלת: אחרים אומרים.

האי אחרים לאו היינו ר"מ דלעיל וכי האי גוונא בפרק שלשה שאכלו דף מ"ז ע"ב] וכן בסוטה פרק נוטל [דף י"ב ע"א] וכן יש בפרק קמא דבבא בתרא [דף ט"ו] יש אומרי שאינו ר' נתן שהרי נזכר שם ר' נתן גבי איוב: כדי שיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירו ירושלמי במה אנן קיימין אי רגיל ביה אפילו רחיק כמה הא חכים ליה ואי בשאינו רגיל ביה אפילו קריב ליה הא לא חכים ליה אלא כן אנן קיימין ברגיל שאינו רגיל כהוא דאזיל לאכסניא ואתי לקיצין: לתפלה כאחרים.

פ"ב לתפילין. תימא אמאי נקט תפילין שיש מי שאומר במנחות פרק הקומץ דמצותן בלילה וכן הלכה אלא שאין מורין ושבק לציצית דקיי"ל כר"ש דהוי מ"ע שהז"ג ואין מצותו אלא ביום, וי"ל דס"ל לאביי דזמן ציצית הוי אחרים משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה (כדפי') [כמו שאפרש] לקמן: לק"ש כותיקין.

דאמר ר' יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. פ"ב היו גומרין אותה קודם הנץ החמה כדמוכח לקמן בסוף מי שמתו [דף כ"ב ע"ב] דקתני מתניתין ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא יהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא ואם לאו יתכסה במים ויקרא, ותימא א"כ על מה אנו סומכין שהרי אנו קורין אחר הנץ החמה נהי דא"ר יהושע עד שלש שעות וא"ר יהודה אמר שמואל לקמן הלכה כר' יהושע הא אביי אמר הכא כותיקין והוא בתראה, וי"ל דותיקין נמי מודו דזמנה עד ג' שעות, וכן מוכח לקמן בסוף מי שמתו [דף כ"ה ע"ב] דקאמר בגמרא עלה דהך משנה דירד לטבול לימא תנן סתמא כר' אליעזר דאמר עד הנץ החמה אפילו תימא כר' יהושע וכותיקין דאמר ר' יוחנן ותיקין כו', אלמא משמע בהדיא דותיקין סברי כר' יהושע (בן לוי) אלא דממהרין לקרותה עם הנץ החמה ואביי נמי ה"ק לתפילין כאחרים דודאי הלכה כאחרים ותפילין שצריך להניחם קודם ק"ש יעשה כאחרים אבל ק"ש אע"פ שזמנו מתחיל כאחרים צריך לאחר מעט עד סמוך להנץ החמה ויסמוך גאולה לתפלה אחר הנץ החמה כדכתיב ייראוך עם שמש שהוא אחל זריחת השמש והך קרא בתפלה כתיב ולקמן נמי בפ' תפלת השחר דף כ"ט ע"ב] דריש מיניה דתפלת מנחה עם דמדומי חמה מדכתיב ולפני ירח דור דורים.

ועם משמע סמוך או לפניו או לאחריו עם הנץ החמה מיירי קודם הנץ החמה ועם השמש משמע יותר אחר זריחת החמה. ובירושלמי משמע כדפי' דגרסי' בירושלמי דפירקין דמאן דמר כדי שיהא רחוק מחבירו ד' אמות ומכירו כמאן דמר בין תכלת ללבן אבל אמרו מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך לה גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום א"ר זעירא (ומנא) [ואנא] אמרת טעמא ייראוך עם שמש אמר מר עוקבא ותיקין היו משכימין וקורין אותה כדי שיסמכו תפלתם עם הנץ החמה, וא"ת והא.

אמרי' ביומא פ' אמר להם הממונה (דף ל"ז ע"ב) אף היא עשתה נברשת של זהב בשעה שהחמה זורחת עליה ניצוצות יוצאות הימנה וידעו הכל שהגיע זמן ק"ש ואמר אביי

לשאר עמא דיבירושלם, משמע שתחלת זמן קריאתה אחר הנץ החמה, וי"ל דהך זמנא נקבע להמון העם שאינם יכולין להקדים ולמהר כותיקין, וא"ת והא לעיל אמר ר' שמעון בן יוחאי משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא ק"ש אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה וכו' ופסק ריב"ל הילכתא כותיה אלמא תחלת זמן קריאה של יום הוי אחר הנץ החמה כמתניתין דיומא, ונ"ל דאפילו אי פליג ריב"ל אאביי הלכה כאביי דפסיק כותיקין שהוא בתראה, א"נ לא פסיק ריב"ל כר' שמעון אלא במה שסובר קודם הנץ החמה יוצא בשל לילה כדאמרי' לעיל דלאו בפ"א אתמר אלא מכללא אתמר דההוא זוגא דרבנן דאשתכור וכו' אבל במה דקאמר דתחלת זמנו של יום אחר הנץ החמה לא פסיק כותייהו, א"נ י"ל דר' שמעון גופיה מודה דזמן ק"ש של יום קודם הנץ החמה והאי דלא נקט פעמים שאדם קורא ק"ש שני פעמים קודם הנץ החמה ויוצא בשל יום ובשל לילה דהוי רבותא טפי איכא למימר דבא לאשמועינן שאינו יוצא בשל לילה אחר הנץ החמה ואע"פ שנאנס, ור"ח פ"א דהאי גומרין קורין ופסק דזמן ק"ש מהנץ החמה עד ג' שעות כר' יהושע בן לוי דפסיק הילכתא כר"ש דאמר משום ר"ע כמתניתין דיומא ומפרש ייראוך עם שמש היינו ק"ש כלומר יקבלו עליהם עול מלכות שמים, ולא נהירא מדקאמר כדי שיהא סומך גאולה לתפלה ומייתי עליה קרא דייראוך עם שמש משמע דקרא בתפלה איירי וכן לקמן בפ' תפלת השחר מייתנין לה אתפלה וגם לישנא דגומרין לא משמע כפירושו: כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל אותו היום.

פ"א כגון ותיקין וכן משמע לקמן זמנא חדא סמך גאולה לתפלה: מכדי [האי] יהיו לרצון אמרי פי וכו' עד נימריה מעיקרא. תימא מאי קשיא ליה יותר טוב לומר י"י שפתי תפתח מעיקרא ויהיו לרצון אמרי פי בסוף לפי שכתוב בסוף מזמור, וי"ל משום דדרשי' בירושלמי סמיכת גאולה לתפלה מדכתיב י"י צורי וגואלי סמוך לתפלה.

ה"ר אלחנן: [דף י' ע"א] כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי לאו דוקא נקט אשרי אלא חתימה מעין פתיחה] וכן יש מזמורים אחרים שחתימתן מעין פתיחתן יש שמתחילין הללויה ומסיימין הללויה וכן הודו וכן י"י אדונינו וכו' ולכך תקנו חכמים ברוב ברכות מעין פתיחתן סמוך לחתימתן: חטאים כתיב.

ואע"ג דהיינו נמי חוטאים בוי"ו דהא לא קרינן חטאים בחט"ף פתח מ"מ מדשני קרא בדיבוריה ולא כתב חוטאים בוא"ו יש לדורשו לשון עונות: בריוני לסטים ישראל על שהיו עומדין במדבר ללסטם את הבריות קרי להו בריוני לשון ברא תרגום של חוץ: הוה [קא בעי ר' מאיר] רחמי דלימתו, אע"ג דאמרי' גם ענוש לצדיק לא טוב ואפילו בצדוקין, שמא היו מצערין אותו יותר מדאי או שמא היו רשעים יותר מדאי: מעשה דשאל הוה ברישא אע"פ שהרב' יש בתורה מוקדם ומאוחר בהני תרתי עובדא דהוה בחד ענינא קא בעי, ורשב"ם פירש [דבעי] לפי הפשט דסמך מעשה דאבשלום ללמה רגשו גוים שלפי פשוטו היה בתחלת מלכותו דכתיב דה"א [י"ד ח'] וישמעו פלשתים כי משחו את דוד ויעלו פלשתים לבקש את דוד שהיו רוצים להעבירו ממלכותו אבל בימי שאול לא היה מלך: כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה וכו'.

דכתיב בדה"י א' [כ"א ט"ז] וישא דוד את עיניו וירא את מלאך י"י עומד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם וכתוב ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים

על פניהם ובקשו רחמים: [ע"ב] ולא ראתה קרי עליהם. תימא מאי האי דקאמר לעיל שהאשה מכרת באורחין יותר מהאיש דילמא היינו שראתה הסדינין, וי"ל דמ"מ נתנה לב לדקדק במעשיו ולראות יותר מבעלה: רגל ישרה.

פרש"י מדכתיב רגל משמע תרוייהו כחד רגל, א"נ י"ל מדכתיב ישרה דמשמע שמתכוין ועומדין ומיישרין רגליהם: מכאן ואילך לא, הפסיד כאדם שקורא בתורה יש להסתפק אם ר"ל עד חצות כשיעור תפלה לרבנן או עד ארבע שעות לר' יהודא או אפילו כל היום כולו לא הפסיד, ורב האי גאון כתב אף כל שעה רביעית ואע"פ שאינה עונתה מברך שתים לפניה ואחת לאחריה.

משמע דוקא שעה רביעית שהוא זמן תפלה לר' יהודא אבל מכאן ואילך הפסיד הברכות ויקרא בלא ברכה: גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מן הקורא בתורה וא"ת מאי איריא ק"ש אפי' תפלה נמי דקיי"ל פ"ק דשבת [דף י"א]. [כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה, וי"ל דהאי דנקט ק"ש לרשב"י וחביריו שלא היו מפסיקין לתפלה כי אם לק"ש לפי שתורתן אומנתם, א"נ ה"פ גדול קריאת שמע בעונתה מת"ת פעם אחרת דת"ת בעידן ק"ש אין זה חידוש דאפילו תפלה נמי עדיף דזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד: בערב [כל אדם] יטה ויקרא.

אע"ג דאמרינן לעיל בריש פרקין אדקאי בשחרית מפרש מילי דשחרית א"כ הוי ליה למימר בבקר תחלה, וי"ל כיון דערב ובקר נפקי מקרא דבשכבך ובקומך נקט סדר דקרא: (דף י"א ע"א) אי הכי אפילו כונס את האלמנה נמי דלא גרע מהולך לדבר מצוה: אי משום טרדא אפילו טבעה ספינתו בים נמי.

תמיה לי במאי טעה לפטור אפילו בטרדא דרשות היאך מצי למדרשיה מבלכתך: חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר. פרש"י ואבל מעולל בעפר קרנו, ובפי' בתרא דמועד קטן דריש ליה מדאמר רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלכ"ע אסירי, וא"ת מ"ש דלגבי ת"ת ילפינן מיחזקאל וקאמר התם אבל אסור בד"ת מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום ואמאי לא אמרינן מדאסר ליה רחמנא ליחזקאל מכלל דלכ"ע שרי, וי"ל דאבלות דיחזקאל רחמנא לא אחמיר עליו יותר משאר אבלים אלא הקל עליו הילכך מאי דאסר ליה כ"ש לשאר אבלים אבל מאי דשרי ליה ודאי לשאר אבלים אסור דאי לאו הכי לא היה צריך למשרי ליה, י"מ דה"ק האנק דום אבל מתים לא תעשה לך, כלומר בד"ת לא תדום לא תעשה אבלות של מתים בזה כי אתה מותר בדברי תורה השתא הוי דומיא דתפילין: זקנך מגודל א"ל יהיה כנגד המשחיתים.

כלומר לקנתר נגד המשחיתים זקנם: עשה כדברי ב"ש עשה עשה כדברי ב"ה עשה תימא היכא מיירי אי בתר בת קול מאי קאמר עשה כדברי ב"ש עשה ואי קודם בת קול מאי קאמר רב יוסף לא עשה ולא כלום, ועוד אמאי לא מוכח מהך בריתא דעשו ב"ש כדבריהם, ועוד ממתניתן מעובדא דר' טרפון דעבד כב"ש הוי מצי לאוכוחי, ועוד מאי שייכא האי פלוגתא הכא טפי מבכולי תלמודא, ותירץ הר' יהודה דוקא הכא שייכא הך פלוגתא טפי מבכולי תלמודא ואפי' לאחר בת קול משום דב"ה נמי מודו שיכולין לקרותה מוטי' (ועומדין) ואינו נראה כחולק.

ורב יוסף אומר דאפ"ה לא עשה ולא כלום ולא יצא ידי קריאה כדאשכחן גבי ר' יוחנן בן החורנית שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה וקיים מצות סוכה מן התורה ואפ"ה אמרו לו ב"ש לא קיימת מצות סוכה מימך משום גזירה שמא ימשך. אחר שולחנו הכי נמי איכא [למיחש] לפעמים שלא יוכלו להטות וימנע מלקרות להכי לא מייתי ראייה דעשו ב"ש כדבריהם דהרואה אותו מוטה אינו אומר שעשה כן לעבור על דברי ב"ה וכי האי גוונא משנינן התם בפ"ק דיבמות [דף י"ג:] הרואה אומר מלאכה הוא דלית ליה, הרואה אומר לאפושי אוירא הוא דעבד: ב"ש פוסלין וכו'.

בפ"ק דסוכה [דף ג' ע"א] מפרש דבתרתי פליגי בסוכה גדולה (שמשני) [והוא יושב] סמוך לפתח ובסוכה קטנה שאינה מחזקת אלא ראשו ורובו מדנקט לשון פוסלין ולא לשון אוסרין ומתירין: אחת ארוכה ואחת קצרה פי' רש"י אמת ואמונה ארוכה והשכיבנו קצרה, וקשה לר"ת דמה אורך וקוצר יש כאן בזו יותר מבזו, ועוד גם בשחרית נמי הראשונה ארוכה מן השניה, ועוד הכי הוי ליה למימר ושתים לאחריה הארוכה לא ועשה קצרה וקצרה לא יעשה ארוכה, ועוד דבתוספתא לא מזכיר השכיבנו בהדי קצרות, ופר"ת דלא קאי אדלעיל אלא תחלת דבר הוא כלומר בין ארוכה בין קצרה כמו אחת בתולות ואחת בעולות, מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך כגון ברכת הפירות וברכת המצות וברכת הזימון דקרי להו ברכות קצרות בתוספתא ואין ענינם לכאן, ועוד הקשה ר"ת על פירש"י שפי' דארוכה היינו אמת ואמונה ואינו רשאי לקצר בה מהא דאמרי' לקמן [דף י"ד ע"ב] אמר אני י"י, אלהיכם צריך לומר אמת לא אמר אני י"י אלהיכם אין צריך לומר אמת והא בעי לאדכורי יציאת מצרים דקאמר הכי מודים אנחנו לך י"י אלהינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך ואק"ש של ערבית קאי הרי מצינו שמקצר באמת ואמונה, ופי' ר"ת פי' אחר אחת ארוכה ואחת קצרה אמת ואמונה קאי כלומר בין שתהא ארוכה בין שתהא קצרה דמשתי מטבעות נתקנה כשאומר פרשת ציצית הוי ארוכה וכשאיין, אומר פרשת ציצית הוי קצרה ואגב דתנא אחת ארוכה ואחת קצרה תנא נמי במקום שאמרו לקצר אינו רשאי וכו' לחתום אינו רשאי שלא לחתום וקאי אברכות קצרות השנויות בתוספתא כגון ברכת פירות וברכת המצות שאינו רשאי להאריך בה יותר וברכה ארוכה אינו רשאי לעשותה קצרה כאחת הברכות הקצרות אבל הרשות בידו לקצר הארוכה מכמו שהיא ובלבד שלא יעשנה כאחת מן הקצרות וכן, הרשות בידו להאריך יותר מכמו שהיא ובלבד שלא תהא מהברכות הקצרות כגון ברכת הפירות (ובלבד) וברכת המצות [ע"ב] כדי להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה.

כתב רבינו אליהו משום דאמרי' בחולין פ' כסוי הדם דף פ"ז ע"א] א"ל ההוא צדוקי רבי מי שברא רוח לא יצר הרים מי שיצר הרים לא ברא רוח דכתיב יוצר הרים ובורא רוח א"ל שטיא שפיל לסיפיה דקרא י"י צבאות שמו ה"נ כתיב יוצר אור ובורא חושך לכך אנו מזכירין אותן יחד שיוצר אחד בראם: אין אומרים אהבה רבה אלא אהבת עולם מ"מ כתבו הגאונים שיש לקיים דברי שניהם ונהגו לומר שחרית אהבה רבה ערבית אהבת עולם וכן סתמא דתלמודא מזכיר לקמן אהבה רבה בשל שחרית: משקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה בירושלמי מסיק עלה א"ר אבא והוא ששנה על אתר, ונראה דהיינו דוקא ברכה דאהבה רבה דלא מתחזיא לשם ברכת התורה אלא כששנה

על אתר ואם שנה על אתר אז נראית ברכה לשם עסק התורה כמו לשם ק"ש ואז לא יצטרך לברך כל אותו היום אפילו יפסוק ויעמוד וילמוד וכן המברך על התורה ולומד אין צריך לחזור אם הפסיק באמצע ולכן הוצרך לומר והוא ששנה על אתר על הנפטר באהבה רבה ולא על המברך ברכת התורה דאי לא תימא הכי היה לו להשמיענו בעלמא דהפסק שבאמצע [עסק] הוי הפסק וצריך לחזור ולברך וכ"ש הנפטר באהבה רבה ואת"ל דאין חלוק בין ברכת התורה ובין הנפטר באהבה רבה מ"מ מסתבר דבני אדם שרגילין תמיד לעסוק בתורה אפילו כשיוצאין לעסקיהן ממהרין לעשות צרכיהן כדי לחזור וללמוד ותמיד דעתם על לימודם לא חשיב הפסק לענין ברכה וכיוצא בזה שאל רבינו יצחק מר"ת אי צריך לברך על השינה בסוכה דיותר חמירא שינה מאכילה דאכילת עראי מותר לאכול חוץ לסוכה ושינת עראי אסירא חוץ לסוכה והיה ר"י ר"ל הא דאין מברכין על השינה משום דשמא לא יוכל לישן וכשנרדם בשינה אינו יכול לברך, אבל ר"ת השיב לו דכל מצות סוכה שמקיים מסעודה לסעודה כגון שינה וטיול ושינון ברכת לישב בסוכה שברך על הסעודה פטרתו מלברך עליהם ולדבריו אפילו הסיח דעתו מלישן כגון שיצא למלאכתו ושוב נמלך לישן [אין צריך לברך], כ"ש מי שדעתו תדיר על למודו אם יצא למלאכתו ולעסקיו לא הוי הפסק, ומי שרגיל לישן ביום שינת קבע על מטתו הוי הפסק וצריך לחזור ולברך, ומי שהשכים לקרות קודם שהלך לביהכ"נ וברך על התורה כשקורא פרשת קרבנות בביהכ"נ אין צריך לחזור ולברך, ואע"פ שאותו שקורא בתורה חוזר ומברך אשר בחר בנו אע"פ שכבר ברך כל הברכות קודם פרשת הקרבנות לא דמי דאזתה ברכה נתקנה על קריאתו בצבור כמו שנתקנה ברכה של אחריה וכמו שתקנו ברכת [אשר] בחר בנביאים למפטיר: ור' יוחנן אמר הערב נא. לפי מה שרגיל ר"ת לפרש דכל היכא שהברכות קצרות אפילו ברכה הסמוכה לחברתה פותחת בברוך כגון ברכה של הבדלה וברכה של חופה א"כ היה צריך דברכת הערב נא תהא פותחת בברוך שאותה שלפניה קצרה, ואומר ר"ת שאין זה כי אם סיום ברכה ראשונה ואינם כי אם שתי ברכות: אמר להם הממונה.

פרש"י היינו הסגן, ולא נהירא דאמרי' בירושלמי על חמשה דברים הסגן ממונה ואלו הן וכו' וכולן מפורשים בסדר יומא בתלמוד שלנו כל א' במקומו ולא מני הך דהכא הילכך נראה דכהן אחר היה שהיה ממונה על כך, וכן אמר להם הממונה בואו והפיסו וכן אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן שחיטה: ה"ג וברכו ג' ברכות אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים.

ולא כל י"ח ברכות דאפילו זמן ק"ש לא הגיע דתניא הקורא עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא שאנשי משמר מקדימין וכו', ואלו הברכות היו אומרים אמת ויציב משום ברכה שאחר ק"ש ועבודה היו מתפללין על קרבנם שיתקבל ברצון וברכת כהנים היינו שים שלום או שמא היו אומרים פסוקי ברכת כהנים כמו שאנו אומרים אחר הודאה קודם שים שלום אבל לא היו נושאים כפיהם דא"כ היה לו להאריך ולפרש דין נשיאות כפים במדרש כמו שמפרש בתמיד פ' החלו עולין וע"ק [דא"כ] (אי נמי) הוי ליה למיתני בתענית גבי ג' פעמים ביום הכהנים נושאים את כפיהם וכו' ובמקדש ד' פעמים אחת לפני הקטרה ואחת לאחר הקטרה, ובכל הספרים גרסי' וברכו את העם וגם רש"י גרסי

ליה ופי' עם העם ואי אפשר לקיימו דאכתי לא הגיע אפי' זמן ק"ש: [דף י"ב ע"א] כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה וא"ת ברכה אחת מעין ז' שאומר הש"ץ בער"ש אמאי אין בה מלכות, וי"ל דהאל הקדוש שאין כמוהו חשיב מלכות כדאמר בפ' בתרא דר"ה שמע ישראל י"י אלהינו י"י אחד הוי כמו מלכות וברכה ראשונה של י"ח כיון שיש בה האל הגדול הגבור והנורא הוי כמו מלכות, וי"מ לפי שאומר אלהי אברהם ועדיין לא המליכוהו העולם עליהם עד שבא אברהם והודיע טבעו בעולם והיינו דכתיב אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי: ואמונתך בלילות.

ע"ש המדרש רבה איכה ג' [חדשים לבקרים רבה אמונתך שהאדם מאמין בהקב"ה ומפקיד רוחו בידו עייפה ומחזירה לו רגועה ומחדש כחו ע"כ הזכירו אמונה בערב ובבקר חסד: [ע"ב] כי כרע כרע כחזרא. פ' בערוך בשם רב האי גאון חיזרא הוא אחד ממיני קוצין שמצויין בבבל וקורין אותן אלחז"ר וכשכורע לא יכרע מאמצע מתניו וראשו זקוף ועומד אלא יכוין את ראשו כאגמון ויכרע, ירושלמי תני רבי הלפתא בר שאול הכל שוחין עם ש"ץ בהודאה ור' זירא אמר בלבד במודים כלומר וא"צ שישחה ג"כ בסוף] ר"ש בר נתן משמיה דר' אבא בר חנינא מעשה באחד ששחה יותר מדאי והעבירו ר' יוחנן א"ר חייא בר אבא לא העבירו אלא גער בו א"ר ירמיה ובלבד דלא לעביד כהדין חזרינא אלא כל עצמותיו, ופי' בערוך בערך חזר הצב למינהו בתרגום ירושלמי חזרינא וכשהוא שוחה שוחה ממתניו וראשו עומד ממתניו כברייטו זקיף כחוייא.

בסוף פ"ק דב"ק אמרי' שדרו של אדם לאחר שבעים שנה נעשה נחש והוא דלא כרע במודים, והיינו מדה כנגד מדה שהיה לו לכרוע ולזקוף כנחש במודים והוא לא עשה כן יעשה נחש: והילכתא כרבה. דאמר המלך.

הקדוש והמלך המשפט, בלאו האי פיסקא קיי"ל (כרבה) דרבה ורב יוסף הלכה כרבה אלא משום דר' אלעזר קאמר אמר האל הקדוש יצא (אז) (לכן) הוצרך לפסוק כרבה (ואם) (דאם) לא אמר מחזירין מדקאמר ר' אלעזר אפילו לא אמר האל הקדוש יצא מכלל דלרב אפילו בדיעבד לא יצא ורבה סבירא ליה כרב וכן זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים שמוסיפין בעשרת ימי תשובה אם לא אמר מחזירין אותו בין ביחיד בין בצבור דמשנה הוא ממטבע ברכות ואם מסופק הוא אם הזכירו אם לאו יחזור ויתפלל דאמרי' בירושלמי דתענית פ"ק תניא התפלל ואינו יודע אם הזכיר אם לאו כל ל' יום חזקה מה שלמוד הוא מזכיר מכאן ואילך מה שהוא צריך הוא מזכיר גבי משיב הרוח ומוריד הגשם וה"ה לכל שאר דברים: בקשו לקבוע פרשת בלק בק"ש.

ירושלמי מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום, ר' סימון אומר מפני שכתוב בהם שכיבה וקומה, ר' לוי אומר מפני שעשרת הדברות כלולים בהם וכו' כדאיתא התם זו דעת צדוקית. והאי נמי בכלל עבודת כוכבים היא וליכא אלא חמשה דברים: [דף י"ג ע"א] ר' אליעזר אומר בלאו.

מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי: הדרן עלך מאימתיכיון דלא עבר זמן הקריאה, דלא מסתבר למימר שיצא אדם ידי חובה בקריאת פסוק ראשון נהי דלא בעי כונה אלא פסוק ראשון מ"מ צריך שיקרא את כולה הילכך מסתברא שעבר זמן הקריאה לכן לבר

קפרא לא היה חושש לגומרה ולר' שמעון היה חוזר וגומרה כאדם הקורא בתורה, ואע"ג דמפסיקין לק"ש ומסתבר למימר שמפסיקין לקרות את כולה שמצוה הוא לקרות את כונה ה"מ כשאדם לומד לבדו אבל מי שלומד את הרבים די לו בהפסק פסוק ראשון: אמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ונאנס בשינה יצא פי' ה' מדומדם [פי' מתנמנם] ולא ה' יכול לקרו' בכונה מכאן ואלך ומיהו היה קורא את כולה, וכן הא דא"ל רב נחמן לדרי עבדיה בפסוקא קמא צערן כלומר הקיצני משנתי עד שאוכל לכיין טפי לא תצערן אף אם אקרא בלא כונה לא תצערני להקיצני: ובאמצע שואל מפני היראה.

פרש"י אדם שמתירא שמא יהרגנו, ולא נהירא כי פשיטא שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש, ונראה (כאביו) [דאביו] ורבו קא חשיב מפני היראה דכתיב איש אמו ואביו תיראו ותנן מורא רבך כמורא שמים: [דף י"ד ע"א] ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל. כתב בה"ג דלא דוקא נקט יחיד אלא אפילו צבור קורא יחיד כיון שאין כל ישראל יחד כגון ערבי פסחים וכגון שתקנו נביאים הראשונים שיאמרוהו על כל צרה שנגאלין ממנה כשכל ישראל ביחד: וימים שאין היחיד גומר בהם, את ההלל.

לא דוקא.

יחיד אלא אפילו צבור קורא יחיד ומשמע שאין לפסוק בו אלא מפני הכבוד דהימים שהיחיד גומר בהם את ההלל פוסק (בו בבין) [בהם כדין] ק"ש אבל ימים שאין היחיד גומר בהם אפילו באמצע הפרק שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם הא לאו הכי אין לו לפסוק, מכאן מדקדק ר"ת שצריך לברך עליו אפילו בימים שאין היחיד גומר דאי אין מברכין עליו תחלה וסוף הוי כאדם שקורא בספר תהלים ולא, שייך בו הפסקה, ולא כמו שפי' בשם רש"י שנה שנה מברך על ההלל בר"ח משום דאמרין בפ' בתרא דתענית [דף כ"ח:] גבי הלל דר"ח דמנהג אבותיהם בידיהם ואמנהגא לא מברכין כדאמרין בסוכה פ' לולב וערבה [דף מ"ד:] אמר איבו הוה יתבינן קמי' דר' אליעזר בר (יצחק) [צדוק] אייתו קמיה ערבה חביט חביט ולא בריך אמר מנהג נביאים אלמא אמנהגא לא מברכין, ועוד הביא ר"ת ראייה מההיא דפ' [בתרא] דתענית גופא דקאמר התם רב איקלע לבבל חזינהו דהוי קרי הלל בר"ח סבר לאפסוקינהו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם ואי לא היו מברכין בתחלתו קודם דחזא דקא מדלגי היה לו לידע דמנהג בעלמא הוא כיון שלא ברכו עליו ודוחק הוא לומר שלא היה בביהכ"נ בתחלת ההלל, וא"ת אמאי לא ידע שהיו רוצין לדלג במה שברכו לקרות את ההלל דאלו היה רוצין לגומריו היו מברכין לגמור, וי"ל דאין חילוק בין לקרות ולגמור דעל קריאת מגילה מברכין על מקרא מגילה ולגמור נמי הוי קריאה כמו ותיקין היו] גומרין, ומה שנהגו (פעמים) לשנות [פעמים] לקרות [ופעמים] לגמור כדי לרמוז לצבור מתי גומרין ומתי מדלגין, ועוד ראי' מי"ט שני דמנהג אבותינו בידינו ומברכין וצונו ביום שני על תקיעת שופר ועל אכילת מצה, ולא דמי לההיא דמנהג של ערבה דאינו אלא טלטול בעלמא וכיון דלאו תקנה היא לא חשיבא למקבע בה ברכה אבל קריאת הלל דבר חשוב הוא אע"ג דאינו אלא מנהג בעלמא ראוי לקבוע עליו ברכה ועוד אמרין בירושלמי אם הלכה רופפת בידך ראה היאך הצבור נוהגין וכבר נהגו לברך עליו: טועם ואין בכך כלום פר"ח כגון שחוזר ופולטה לכך לא חשיבא הטעימה הנאה

וגם אין צריך ברכה (נמי), [מיהו] דוקא רביעית אבל טפי מרביעית חשיבא הנאה לענין תענית, ומיהו נראה כי ברכה לא צריך כיון שאינו נהנה בתוך מעיו: [ע"ב] חוזר ואומר אמת או אינו חוזר ואומר, אמת.

פ"א אם שהה בנתיים אבל בשלא שהה פשיטא דלא יאמר, פעמים אמת: ויאמר אינה נוהגת אלא ביום. דקא סבר דציצית הוי מצות עשה שהזמן גרמא כר' שמעון דפליג ארבנן במנחות פ' כל התכלת [דף מ"ג] [עיינ במעי"ט אות ה'].

מכאן אומר ר"ת דהלכה כר' שמעון וכן כל אמוראי (דלעיל) סברי דאין או פרשת ציצית בלילה וכן משמע בשבת בפ' במה מדליקין [דף כ"ה:]: גבי ר' יהודא בר אלעאי שהיו תלמידיו מחבאין כנפי כסותם מפני שלא היו להם ציצית בסדינם דקאמר ואינהו סבור משום כסות לילה מדנקט תלמודא האי טעמא ושבק הני טעמי אחרינא דמנחות ש"מ דאליבא דהילכתא נקט (טעמיה) [טעמם], ועוד דבפ' במה מדליקין גבי הא דפריך דכי היכא דמרבין שאר בגדים לענין טומאה נרבי נמי לענין ציצית מאשר תכסה ומשני ההוא מבעי ליה לרבנות כסות סומא והיינו [דר'] (כר') שמעון ולא קאמר לרבנות בעלת חמש דהיינו כרבנן.

ועוד סתם ברייתא בפ"ק דקדושין (דף ל"ג:): קא חשיב ציצית בהדי מצות עשה שהזמן גרמא, ועוד דבזבחים [בפרק שני דף י"ח:]: פליגי תנאי ומרבה חד כסות סומא מאשר תכסה ואידך מאשר ולא קאמר דסבירא ליה כרבנן אלא דוחק להעמיד שניהם כר' שמעון אליבא דהילכתא: פטור מק"ש. אע"פ שהזכיר כל המצות האמורות בתורה הוצרך להזכיר אלו שזמנם קבוע דאי לא תנא אלא כל המצות הוה אמינא דלא איירי בהנך שזמנם קבוע: שלוחא הוא דעוית.

נמצא כתוב על רבינו יהודה שהביא לו השליח טליתו וכבר קרא ק"ש בברכותיה ונתעטף בטליתו והתפלל והביא סעד לדבריו מהך דרב דאנח תפילין בין קיש לתפלה ומאי שנא ציצית, ונראה שודאי יש לחלק דתפילין שאני כדאמרינן לקמן ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלימה.

ועוד נראה דמן הסברא יש לחלק דשאני תפילין שכתוב בהן קבלת [מלכות] שמים ועול מצות וקראן הכתוב זכרון ואות והם מצוה בגופו של אדם אבל מצות ציצית, אינה [מצוה על הגוף] אלא שחייב הכתוב להטיל ציצית בבגד שיש לו ארבע כנפות ואם לא ילבשנה עתה ילבשנה לאחר זמן ואין להפסיק בין ק"ש לתפלה בשביל עטיפת ציצית: [דף ט"ו ע"א] רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן ק"ש.

כתוב בספרים ה"מ לק"ש אבל לתפלה בעי אהדורי דא"ר (לוי לאכול) [רשב"ל לגבל] ולנטילה ולתפלה ד' מילין כמו ששנויה בפסחים בפ' אלו עוברין [דף מ"ו ע"א] ובחולין פ' העור והרוטב [דף קכ"ב ע"ב], ולא נמצא גירסא זו בספרים ישנים וגם רש"י לא פי' כן והדין עמו דכי (האי) [היכא] דלית ליה לאהדורי בעידן ק"ש משום שלא יעבור הזמן ה"ה נמי לענין תפלה דמאי שנא הא מהא, ורש"י נמי לא פירש שם טעמא דתפלה משום נטילת ידים אלא כדי להתפלל בעשרה וכן לקמן בפ' מי שמתו [דף כ"ב ע"א] (גבי) [קאמר] בטלו לנטילותא כרב חסדא דרב.

חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא ולא הזכיר ק"ש כלל הילכך נראה דאין לחלק: אבל תרומה [משום ברכה וברכה דרבנן] דאי עבד שפיר דמי. אבל אי הויא ברכת תרומה דאורייתא משמע דתרומתו אינו תרומה דהברכה מעכבת ההפרשה אע"ג דברכות אינן מעכבות היינו משום דהויין מדרבנן אבל אי הויין דאורייתא מעכבות ולא הויא הפרשה: דילמא ר' יהודה היא.

לא נזכר ר' יהודה במתניתין גבי לא השמיע לאזנו יצא אלא פשיטא ליה מדאיירי ר' יהודה בסיפא דת"ק דרישא היינו ר' יהודה: להודיעך כחו דר' יוסי דאפילו דיעבד נמי לא. וא"ת ולשמעין כח דר' יהודה לכתחלה נמי שפיר דמי וכח דהיתרא עדיף, וי"ל דלא חשיב ליה כח דהיתרא דפשיטא היא דכיון דלא דריש שמע השמע לאזניך וכו' מהיכא תיתי לן דלכתחלה צריך שישמיע לאזנו: חוץ מחרש.

סתם חרש דעלמא הוי שאינו שומע ואינו מדבר אבל זה מדבר ואינו שומע כיון שיכול לקרות את המגילה ואף על גב דבעלמא הוי כפקח לכל דבריו הכא לא כיון שאינו יכול להשמיע לאזנו: ר' יהודה מכשיר בקטן. תימא באיזה קטן מיירי אי בלא הגיע לחינוך מ"ט דר' יהודה דמכשיר והא אמרינן בר"ה פ' ראוהו ב"ד [דף כ"ט ע"א] כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן ואי בהגיע לחינוך מ"ט דרבנן דפסלי והלא אחרים אינן חייבים אלא מדרבנן ואמאי, לא אתי קטן שהוא חייב דרבנן ומפיק גדול שגם הוא אינו חייב אלא מדרבנן דהכי אמרי' לקמן פ' מי שמתו [דף כ':] דבן מברך לאביו ומוקי לה התם כגון שלא אכל אביו אלא שיעורא דרבנן כזית או כביצה דאתי דרבנן ומפיק דרבנן וכן נמי קשה בהלל דאמרינן בפרק לולב הגזול [דף ל"ח:]: דאין עונין אחר הקטן הקורא את ההלל אלא אומר אחריו מה שהוא אומר ומשמע דבקטן שהגיע לחינוך מיירי (מיקרי) [דקורא] הלל ואמאי אין עונין אחריו (ליתין) [ליתין] דרבנן וליפוק דרבנן, וי"ל דשאני גבי ברכת המזון שחומרא יתירא היא מה שחייבו ישראל עצמן בכזית או כביצה כדאמרינן לקמן בפ' מי שמתו [דף כ':] ולא אשא פנים לישראל הילכך בקל יכול קטן להוציא מה שאין כן בשאר חיובי דרבנן, אי נמי לא דמי הלל ומגלה לברכת המזון שהלל ומגלה עצמן אינן אלא מדרבנן (נקט) [וקטן אין מחוייב אפילו בשאר מצות אלא] מדרבנן הלכך אינו מוציא גדול דליכא אלא חד חיובא דרבנן אבל גבי ברכת המזון גבי קטן ליכא אלא חד חיובא דרבנן שהרי הקטן אכל כדי שבעו ואי הוי גדול מחוייב מדאורייתא הילכך מוציא את אביו דאיכא חד מדרבנן ואי קשיא לך הדא דאמרינן בערבי פסחים (דף קט"ז) אן גבי רב ששת ורב יוסף דהוי אמרי אגדתא ומפרש טעמא התם משום דקסברי מצה בזמן הזה מדרבנן וסומא מחוייב מדרבנן ואתי דרבנן ומפיק דרבנן ואמאי והא איכא בדידהו תרתי דרבנן והיאך מפקי אחרים דלית בהו אלא חד מדרבנן, וי"ל שיש חילוק בין קטן שלא נתחייב מעולם לסומא שכבר הגיע לכלל חיוב דאורייתא: אמר רב מתנא כו' חסורי מחסרי והכי קתני.

שום דפסקינן לקמן כר' יהודה וסתמא דמתני' נמי אליבי' ניחא ליה לאוקמי סתם מתני' דמגלה כותיה, ורשב"ם פי' לפי שהמשנה קצרה דבריה שהיה לה לפרש דר' יהודה איירי בקטן שהגיע לחינוך דאי לא הגיע פשיטא דלא מהני הילכך דוחק להגיה המשנה: [ע"ב] חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה ולא בעי למימר ה"מ ק"ש דאורייתא אבל

תרומה דרבנן שרי אפילו לכתחלה כדמפלגי לעיל לר' יוסי בין ק"ש דאורייתא לתרומה דרבנן משום דלענין לכתחלה אין להתיר בדרבנן יותר מבדאורייתא דבפסול דיעבד דוקא שייך לאפלוגי: אלא הא דתניא לא יברך אדם ברכת המזון וכו' אי ר' יוסי אפילו דיעבד נמי לא.

תימא היכא (דמי) (מדמה) ברכת המזון לק"ש בשלמא תרומה דלעיל ומגלה דלקמן שהם מדרבנן [יש] לדמותם לק"ש שתקנו שצריך להשמיע לאזנו כמו בק"ש אבל ברכת המזון דאורייתא ולא כתיב בקרא (צריך שישמיע) [צורך שישמיע] לאזנו למה יתקנו חכמים שלא יצא אם לא השמיע לאזנו כיון שמן התורה יצא והיכא פריך כ"כ בפשיטות אי ר' יוסי הא אמר דיעבד נמי לא דתקנת חכמים הוא די לנו בזה שנאמר שלכתחלה צריך אבל בדיעבד יצא, וי"ל דפשיטא ליה דגמרינן ברכת המזון מק"ש ואע"ג דבסוטה מפקי מתרי קראי בפרק אלו נאמרין דברכת המזון [וקריאת] שמע אם אמרן בכל לשון יצא שמע בכל לשון שאתה שומע ברכת המזון דכתיב ואכלת ושבעת וברכת בכל לשון שאתה מברך לא איצטרכו אלא משום דליהווי שני כתובים הבאים כאחד ולא נגמור אחרינא מיניהו ועוד דלא צריכי אלא למ"ד כל התורה כולה בלשון הקדש נאמרה וצריכי הני קראי להכשירן בכל לשון ולא ניליף מעלמא, א"נ אפילו (לא) הוי דאורייתא מסתבר שכיון שתקנו שצריך להשמיע לאזנו כמו בק"ש תקינו לגמרי כמו בק"ש דאם לא השמיע לא יצא: אלא מאי ר' יהודה היא ואפילו לכתחילה.

אלא הא דתניא לא יברך אדם ברכת המזון בלבו וכו'. הקשה הראב"ד (דפריך) [אדפריך] מברכת המזון מני לא ר' יהודה ולא ר' יוסי (קשיא) לקשי' מר' יהודה גופיה דקאמר [ר' יהודה] מכשיר בקטן מכלל דבחרש מודה ותירץ דהא עדיפא ליה לאקשווי משום דחרש חד טעמא וקטן חד טעמא ובחרש קא פליג עליה בדוכתא אחריתי דשמעין ליה במתני' דאין צריך להשמיע לאזנו משום הכי לא פליג אלא בקטן משום הכי ניחא ליה לאקשווי מברכת המזון אלא אי אתמר הכי אתמר וכו' עד אבל בשאר מצות דברי הכל יצא, צ"ל דרב יוסף פליג אסוגיין דלעיל משום דלעיל מדמינן ברכת המזון לק"ש וקשה דהוה ליה למימר רב יוסף אמר: [דף ט"ז ע"א] אהלים לנחלים.

פרש"י דכתיב כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע ה' ופשטיה דקרא איירי בבשמים כדכתיב מור ואהלות. וטפי נראה דדריש מדכתיב מה טובו אהליך יעקב וכו' וסמיך לי' כנחלים נטיו: הקורא את שמע ואינו יודע להיכן טעה יחזור לתחלת הפרק, ודוקא שאינו יודע להיכן טעה אבל אם ידע שאמר כל הפרק ונזכר שדילג פסוק א' או תיבה אחת אינו צריך להתחיל אלא מאותו פסוק ואילך והכי תניא בתוספתא דמכילתין הקורא את שמע וטעה והפסיק בו פסוק א' לא יתחיל בראש הפרק אלא יתחיל מאותו פסוק ואילך וגומר עד סוף וכן ע במגלה וכן בתפלה: ובעל הבית בין כך ובין כך ירד למטה ויתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו, הא לאו הכי מצי להתפלל ולא דמי להא דאמרין לעיל לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא על גבי מקום גבוה ויתפלל דכיון דעלה לאילן לעשות מלאכתו הוי כאדם שעלה לעליה ומצי להתפלל אי לאו משום שאין ק דעתו מיושבת עליו: לא קשיא הא בפר' ראשון הא בפר' שני.

פרשתי לעיל דלרבה) [דלרבא] לאו דוקא פרק ראשון אלא די בפסוק ראשון אבל הרי"ף פירש (דרב) [דרבא] מודה הכא דבעינן שיהו בטלין ממלאכתן בפרק ראשון דהא רבא קבלה להא דרב מרי ולא משום דבעינן כונה בכליה פרק [ראשון אלא] אי לא בטילי ממלאכתן משוי לי' עראי כי הא דאמרינן בפ"ק דיומא [דף י"ט:]: דאסור לרמוז בעינים בפרק ראשון משום דכתיב ולא אותי קראת יעקב: אי ר' יהושע מאי איריא פועלים אפילו כל אדם נמי, וליכא למימר דכל אדם רשות ופועלים חייבין דמילתא דפשיטא היא דכיון שכל אדם יכול להתפלל לכתחלה מעין י"ח דפועלים צריכין לעשות כן וחותרם בברכת הארץ וכולל בונה ירושלים באמצע.

יש כח ביד חכמים לתקן ולקצר הברכות לפועלים כדי שישכרום בעלי בתים: חתן פטור מק"ש לילה הראשון וכו'. ופטור בין ביום בין בלילה אם לא עשה מעשה אבל לאחר ד' לילות אע"ג דטריד וצעיר דלא מצי בעיל מ"מ לא טריד כולי האי כי כבר נתייאש קצת: ומעשה בר"ג שנשא, כלומר אם אדם גדול כר"ג רוצה ליטול את השם הרי זה הרשות בידו ואין זה מעשה לסתור: [ע"ב] ובמקום אסטניס לא גזור רבנן.

דכיון שאינו עושה להתענג מותר לרחוץ בימי אבלו וכן מותר לחוף ראשו אי קשיא ליה ערבוביא דרישיה וכן יולדת בימי אבלה דלא גרע מאסטניס דהכא וכן מצינו בי"ה אע"ג דסיכה אסורה אמרינן במס' יומא דף ע"ז: [מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש, ואמרינן בירושלמי דפירקין אבל אסורברחיצה כל שבעה הדא דתימא ברחיצה דתענוג אבל ברחיצה שאינו של תענוג מותר (הא) [כהדא דשמואל בר בא עלו לו חטטין [ברישיה] אתי (שיילי לר' מיאשא) [ושאלין לר' יוסי] מהו דיסחי אמר (יכסה) [יסחי] במה, אגן קיימין אי בדבר שיש בו סכנה אפילו בט"ב אפי' בי"ה נמי אלא כשאין בו סכנה, ודלא כמו שפי' ר"ח דאסטניס היינו שהוא מסוכן, דכיון דלרפואה היא בשעת הדחק שרי ליה [ולא] כל דאמר אסטניס אני מהימנינן ליה עד שיאמרו בקיאים: וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין, מפרש עלה בירושלמי מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כבנו וכן עבדו המשמשו כרצונו חביב עליו כבנו דאי לאו הכי תנחומין על אחר למה ואפילו הוא בן חורין: [דף י"ז ע"א] אני בריה וחברי בריה כלומר כך יש לו לב להבחין בין טוב לרע כמוני: כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא וא"ת הא אמרינן בריש פ' מקום שנהגו [דף נ' ע"ב] רבא רמי כתיב כי גבוה עד שמים חסדך וכתוב מעל השמים לא קשיא כאן בעוסקין לשמה כאן בעוסקין שלא לשמה אלמא מעליותא היא, ואמרינן נמי לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וי"ל דתרי גווני שלא לשמה הם (הכא) [והתם] איירי שלומד תורה ומקיים המצות כדי שיכבדוהו.

וגרסי' בירושלמי דפ"ק ולא מודה ר' שמעון שמפסיקין לעשות סוכה ולולב כו' ולית ליה לר' שמעון הלומד ע"מ שלא לקיים נוח לו שלא נברא א"ר יוחנן הלומד על מנת שלא לעשות נוח לו אלו נהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם ובכי האי גוונא מיירי בשמעתין: [ע"ב] אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל, ושייך ביה לשון פרצה שפרץ במלכות בית דוד, יוצאת שייך גבי דואג שיצא לתרבות רעה כדאיתא באגדת חלק [דף ק"ו:] כתיב דואג וכתוב דוייג בתחלה אמר הקב"ה דואג

אני שמא יצא זה לתרבות רעה כיון שיצא אמר הקב"ה ווי שיצא זה, ואית דמהפכין יוצאת גבי אחיתופל דכתיב ממך יצא חושב על ה' רעה יועץ בליעל, פרץ ע"ש דואג שפרץ עיר הכהנים: רב ששת בריה דרב אידי אמר לעולם לא תיפוך.

פ"ר ר"ח דהלכה כרב ששת דהוא בתראה וקי"ל הלכה כרשב"ג במשנתנו [דאמר] שלא כל הרוצה ליטול את השם יטול, ומיה ואין אנו רגילין עתה להחמיר שלא לקרות כי בשאר פעמים אין אנו מכוונים כל כך, והרי"ף פסק כתנא קמא: הדרן עלך פרק היה קורא פרק שלישי בפ"י רש"י גרים תפלת השחר אחר ה' קורא ובירושלמי גריס מי שמתו וכן נראה הסדר לפי התוספתא וגם מסתבר הכי שכל זה הפרק איירי אכתי בק"ש ובתר הכי פסוק ותני סדר תפלה ולמה יפסיק באמצע סדר ק"ש ולעיל נמי איירי בר"ג שמתה אשתו להכי תני אחריו מי שמתו: פטור מק"ש.

ובירושלמי מפרש טעמא א"ר בון כתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ימים שאתה עוסק בהם בחיים ולא ימים שאתה עוסק בהם במתים (ואין) [ואינו] מברך. פ"י ברכת המוציא (ואין) [ואינו] מזמן.

לברך ברכת המזון: [דף י"ח ע"א] ואין מברכין עליו דלא תימא הוא אין לו לברך אבל אחרים יאכלו עמו ויברכו ברכת המוציא ויצא הוא בשמיעה: ואין מזמנין עליו. פרש"י שאין צריך שיברך ברכת המוציא.

ומשמע שאם רצה לברך הרשות בידו, ולא משמע כן בשמעתין דקאמר הכא חוץ לד' אמות נמי אסור מכלל שאינו יכול לברך, ויש שנוהגין לברך ואומרים דהא דמשמע דאסור לברך היינו כשצריך לעסוק בצרכי המת אבל אם כבר עסק או יש שם עוסקים אחרים יכול לברך. ובירושלמי לא משמע כן דגרסינן התם אינו אוכל כל צרכו ואינו אוכל בשר ולא שותה יין ולא מברך ואם ברך אין עונין אחריו אמן, ואחרים שברכו אין עונה אחריהם אמן.

ובעניית אמן אינו מתבטל מצרכי המת ואפ"ה אסור ועוד אמרינן לקמן בפירקין [דף י"ט] אין המת מוטל לפניהם הם עומדין ומתפללין והוא יושב ודומם ומצדיק עליו את הדין, ואינו עוסק בצרכי המת מדקאמר יושב ודומם והיה יכול לכוין בפסוק ראשון, הילכך נראה שאסור להתפלל כל מי שמוטל עליו האבלות, וכן משמע בירושלמי דפירקין דגרסי' התם תני אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו [למה] מפני כבודו של מת או משום שאין לו מי שישא משאו, מאי נפיק מביניהון כשיש לו מי שישא משאו אי תימא מפני כבודו של מת אסור ואי תימא מפני שאין לו מי שישא משאו הרי יש לו מי שישא משאו והא תניא פטור מתקיעת שופר אית לך למימר בחול ולא בי"ט אמר ר' חנינא מכיון שהוא זקוק לו להביא ארון ותכריכים כדתנן התם מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין כמו שנושא משאו דמי, ולא סבירא ליה לירושלמי דאנינות נוהג בשבת דהא בירושלמי נמי קתני בד"א בחול אבל בשבת מיסב ואוכל כל צרכו כדרכו ושותה כל צרכו אוכל בשר ושותה יין ומזמנין עליו ואם ברך עונין אחריו אמן אלא מיייתי ראייה משבת ק"ו לי"ט שמותר להתעסק בדבור ולעבור עליו משום שבות הילכך בי"ט שמותר לקברו ע"י עממין וגם הוא יכול

להתעסק עמהם ולהחשיך על התחום נושא משאו קרינא ביה וכל דין אנינות נוהג בו אבל בשבת כיון שאין קוברין אותו בשבת אף ע"פ שמותר להחשיך עליו חייב במצות.

כך כתב הרמב"ן: רשב"ג אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכלן בירושלמי פסק כרשב"ג ובה"ג כתב דהלכה כתנא קמא דאסר ולית' לדרשב"ג. ולא שייך.

כאן הלכה כדברי המיקל באבל משום דאכתי לא חל עליה אבלות ואם איתא דתלמוד דידן סבר דהלכה כרשב"ג (להוא) [הוה] פסק כוותי': רב אשי אמר כל זמן שמוטל עליו לקבורו כמוטל לפניו דמי. מעשה באחד שתפסו המושל ומת בתוך התפיסה ולא נתנו המושל לקבורה כמה ימים ופסק ר"י ז"ל שאין אנינות חל על הקרובים דלא קרינן כי האי גוונא מי שמתו מוטל לפניו כיון דאין עליהם לקברו, ומכל מקום.

אין לדמותו לנתיאשו מלקברו לענין שיחול עליהם אבלות כגון בהרוגי ביתר דהתם ודאי נתיאשו לקוברן] ע"פ המלכות ומיד חלה עליהם אבלות וכן בדביתהו דר' אלעזר ב"ר שמעון כיון שלא היה עומד ליקבר חלה עליהם אבלות מיד אבל האי עובדא נהי שאין בידם להוציאו מן הכותים מ"מ אינן מתיאשין לגמרי מקבורתו ומצפים לישועת השם אולי יתרצה המושל ליתנו לקבור' ואוננין מיהא לא הוו כיון שאין יכולים להתעסק בקבורתו, ואפילו למאן דאסר תשמיש המטה בשבת למי שמתו מוטל לפניו שאני התם דשייך ביה קצת עסק קבורה להחשיך על התחום כדאיתא בירושלמי [ודמיה להא דאיתא בירושלמי] פרק בתרא דמועד קטן דמת שמפנין אותו מקבר לקבר כשהיה בדעתם מתחלה לפנותו שאין מונין לו אבלות משיסתום הגולל הראשון אלא משיסתום הגולל השני, ומסתמא כשנקבר בקבר הראשון פסק האנינות, וגם אונן שעומד בבית האסורים לא גרע מנמסר לכתפים כיון שאין מוטל עליו לקברו וכשנפטרה אחות ר"ת הודיעוהו בעיר אחרת שהיה שם ואכל בשר ושתה יין ונתן טעם לדבריו דכיון שיש לה בעל שחייב בקבורתה אינו אסור בבשר ויין, ולפי טעם זה אף אם היה בעיר הי' מותר ומילת' דתמיהא היא דא"כ לא נהיגא אנינות אלא בבנים שחייבין בקבורת אביהם ולא באביו ולא באחיו ולישנא דתלמודא לא משמע הכי אלא כל המתאבלין הוו נמי [כמו כן] אוננין: ומכל מצות האמורות בתורה.

אמרו שפעם אחת היה רבינו יהודא אונן (ואבל) [ואכל] בלא הבדלה ואמרו לו תלמידיו נבדיל לפניך ותצא בשמיעה א"ל הא אמרינן בירושלמי שאם ברכו לפניו אין עונה אחריהם אמן ולמחרתו כשבא מבית הקברות אמרו לו למה אינך עושה הבדלה הא אמרינן טעם מבדיל והשיב להם מאחר שהיה אמש פטור משום שהיה אונן גם עתה נמי פטור שכן מצינו בפ"ק דחגיגה (דף ט') חגר שנתפשט ביום שני כיון שנדחה ביום ראשון מלעלות לרגל ידחה ושוב אינו חייב וס"ת בזרועו וקורא.

ה"ה בעל פה שאסור לקרות: וירכב עליהם. אבל (אין) [אם] מפשילן לאחוריו על החמור שפיר דמי וכן בספר תורה.

ואפילו אם נפשך לאסור בס"ת בנביאים ובכתובים שפיר דמי, [ומיהו נראה דאף לס"ת שפיר דמי מדתני בסיפא] (מדנקט) כך אמרו בס"ת דלא מסתבר למימר דמשום שריותא (דגנבים) [דמפני כותים] ולסטים דוקא נקטיה דהא מילתא דפשיטא היא שינהג בהם

מנהג בזיון ולא ימסרו ביד כותים ולסטים אלא משום (דנקט) [דיוקא] דרישא נמי נקטיה דשרי להפשילן לאחוריו, ובהדיא אמרו בירושלמי דיסקיא שהיא מליאה ספרים או שהיו עצמות המת בתוכה הרי זה מפשילן לאחוריו ורוכב: דלייה דלא לימרו למחר באים אצלינו ועכשיו מלעיגים עלינו.

מכאן אין ראייה שאין להטיל ציצית למתים דאפילו היה להם ציצית כיון שאין מקיימין המצות קרי מלעיג, ומעובדא דרבה בר בר חנה בפ' המוכר את הספינה שהיו למתי מדבר ציצית אין ראי' שצריך להטיל ציצית (לקברים) [לנקברים] מתים, דשאני התם שהיו נכנסין לקבריהם במלבושיהן כדאמרינן במדרש איכה רבתי, ויש להביא ראי' מהא דאמרינן במנחות פ' התכלת [דף מ"א] אמר שמואל כלי קופסא חייבין בציצית וכו' ומודה שמואל בזקן שעשאה (לפי) לכבודו שפטורה מן הציצית, פי' שעשה בגדים לתכריכין, וההיא שעתא ודאי רמינן ליה משום לועג לרש, פי' לכשימות מטילין לו ציציות לתכריכו.

ויש דוחין ראייה זו ומפרשים וההיא שעתא כלומר שמתעסקין בו להוליכו לקברו מטילין לו ציצית משום לועג לרש [חרף עושהו שהמכתפין אותו יש להן ציציות והוא אין לו וכשמשימין אותו בקבר אז מסירין אותן], ותימא לאותן המפרשים שצריך לעשות להם ציצית משום לועג לרש מאי שנא מכלאים דתנן במס' כלאים ומייתי לה בפסחים ובעבודת כוכבים ובנדה בגד (שאגד) [שאבד] בו כלאים כו' אבל עושין אותו תכריכין למת וה"ה בלא (אגדו) [אבדו] כדתנן במס' כלאים תכריכי המת ומרדעת החמור אין בהם משום כלאים ולמה אין כאן לועג לרש, ואומר ר"ת דשאני מצות ציצית שהיא שקולה כנגד כל המצות כדאיתא במנחות ורמז לדבר דציצית עם ח' חוטינן ה' קשרים (עליו) [עולה] תרי"ג הילכך יש כאן לועג לרש יותר, ורשב"ז תירץ דלא שייך לועג לרש בכלאים דאפילו לחי בכי האי גוונא שאינו נהנה אין כאן (מכרה) [עבירה] כדאמרינן אמוכרי כסות מוכרין כדרכן, ולא נהירא דציצית נמי לא אשכחן בכי האי גוונא שיתחייב אם אינו נהנה דמוכרי כסות נמי פטורין מציצית.

וה"ר יהודא תירץ דההיא דציצית דאמרינן במנחות ההיא שעתא ודאי רמינן (עליה) [ליה] אליבא דשמואל איירי התם דשמואל לטעמא דאית (ביה) [ליה] בשבת פ' השואל (דף קט"ו. [מצות אינן בטילות לעתיד לבא ואם לא יטילו ציצית נמצא לעתיד לבא כשיעמדו צדיקים בלבושיהן יהיו בלא ציצית והא דתלי טעמא משום לועג לרש ולא בהא דמצות אינו בטילות לפי שבא ליתן טעם שהעומדים שם מוטל עליהם לעשות לו ציצית דאם לא כן הוי כלועג לרש שאינן חוששין עליו והוא אינו יכול לעשות לעצמו, ומתניתין דכלאים דעושין אותו תכריכין למת מוקי שמואל כר' ינאי דאמר בנדה פ' האשה [דף ס"א].

[לא שנו אלא לסופדו אבל לקוברו אסור, ור' יוחנן פליג התם ואית ליה מצות בטלות לעתיד לבא ושרי אפילו לקברו ודרשינן במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. ומה שנהגו האידנא להסיר הציצית מטלית של מתים אומר ר"ת כי שמע מזקני (לעיל) [לותי"ר] כי ציצית עדות שקיים את התורה, ואין הדור עכשיו ראוי לאותו עדות, ונראה דהיינו טעמא לפי שבימי חכמים הראשונים שהיו רגילין [כולן] להתעטף בטלית

בת ארבע כנפות והיו להם ציצית בחייהם [וגם לכל העוסקים בהם יש להם ציצית והוי לועג לרש אם לא היו להם ציצית או משום דכתיב לדורתם לדור תם אבל אנו שגם בחיינו אין מנהגנו ללבוש תמיד ציצית] אם יעשו (מהם) [עמהם] במותם מה שלא קיימו בחייהם אין לך לועג לרש גדול מזה ואם יעשו לאותן שהיה להם בחייהם ולאותם שלא קיימו בחיים לא יעשו היו אחרים מתביישין כדאמרינן בפרק בתרא דנדה (דף ע"א ע"א) בתחלה היו מטבילין על גבי נדות מתות והיו נדות חיות מתביישות ותקנו שיהו מטבילין על הכל ובפרק בתרא דמועד קטן חשיב טובא דכי האי גוונא, וכן הכא נמי נהגו מטעם זה שלא יטילו ציצית אפילו לאותן שקיימו בחייהם שלא יהיו אותם שלא קיימו מתביישין, וכי נאמר אדרבא בהכי ניחא טפי דליכספו, י"ל דאין להענישן על זה דודאי בימי דורות הראשונים שהיו רגילין להתעטף בטלית בת ד' כנפות ראוי להענישן על כך כדאמרינן במנחות בעידן ריתחא ענשינן אבל עתה שאין רגילין לעשות מלבוש של ד' כנפות אפילו בעידן ריתחא לא ענשינן.

ומ"מ מצוה הוא שיקנה אדם טלית בת ד' כנפות ולברך עליה בכל יום כדי לקיים המצוה כדאמרינן בסוטה (דף י"ד ק) וכי משה היה דחוק ליכנס לארץ כדי לאכול מפריה ולשבוע מטובה אלא כדי לקיים המצות היה דחוק, ועוד יש סמך למנהגנו במס' שמחות [פי"ב] דקאמר התם אבא שאול צוה את בניו קברוני תחת מרגלותיו של אבא והתירו תכלת מאפילוני, וכמה דברים אנו נוהגים ע"פ ספרים החיצונים כמו ויחל משה בתעניות ובמס' מגילה אמרי' (שאומר) שקורין ברכות וקללות, וכן אמרו במגילה דף ל"א ע"א [ר"ח אב שחל להיות בשבת מפטירין חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ואנן נהיגינן על פי הפסיקתא להפטיר בה בשבת שלפני תשעה באב וטעמא לא אתבריר למה צוה להתיר הציציות והרמב"ן כתב שנמצא בברייתא דמס' ציצית שהיא אחת מז' מס' קטנות דתני התם אין מטילין ציצית על המת אבא שאול בן בטנית מתיר אמר אבא שאול אמר לי כשאמות התירו לי ציצית לפי שיש בה משום קדושה וחכמים אומרים אין בה משום קדושה אלא עושה אותה תכריך למת ומרדעת לחמור ומן הטעם הזה צוה אבא שאול לבניו להתיר תכלת מטליתן כדרך שצוה לו אביו שיש בה משום קדושה.

והלכה כדברי חכמים ואין צריך להתיר ציצית מטליתן של מתים ואפילו אבא שאול מודה בזקן שעשה לכבודו דבההיא שעתא ודאי רמינן ביה ציצית דהתם ליכא משום קדושה לפי שהטלית פטורה ואין הציצית שבה תשמיש מצוה כלל אלא משום לועג לרש אלא שהוא צוה להתיר הציצית שהיה בטליתו מחיים לפי שהי' בו קדושה [ע"ב] דתני ספרא דבי רב מארי דריש לפי שהוא חמור שבספרים כמו ארי שהוא גבור שבחיות.

בתוך הבור שהוא באמצע הספרים: שכל הזורע ברביעה שניה וכו'. והא דאיכא מ"ד בפרק קמא דראש השנה [דף ט"ז ע"א] שבפסח נדון על התבואה ולא בר"ה, וי"ל שכלהגזירות מזכירין בר"ה אלא שאין מסכימין עליהם לחתום אלא על כל אחד בזמנה: דף י"ט ע"א דוגמא השקוה.

פי' בערוך מי צבעו כמו המצניע לזרע ולדוגמא, כלומר לכבוד גרים הביאו דבר הדומה למים המרים והשקוה, ומיהו בירוש' דמ"ק קאמר מהו דוגמא דכוותיהו וזה משמע כפי' רש"י: חתכו חוליות לרחבו פחות מד' טפחים טהור מרחו בטיט מקבל טומאה משיסיקנו

כדי לאכול בו סופגנין הרחיק ממנו את הטפילה ונתן חול או צרור בנתים בזה אמרו הנדה והטהורה אופות בו והוא טהור, משמע דחול דומיא דצרור שהוא להפריש בינו ובין הטפלה אבל אי מרחו בטיט טמא, וכן פיר"ח: וזהו תנורו של עכנאי.

כך היה שם אדם דהאי [תנור] דבבא של אחריה קתני יורות הערבים שהוא חופר בארץ וכו' עד וזהו תנורו של דינאי והוא ק שם אדם בפ"ב דסוטה: נושאי המטה וחילופיהן. ה"ג בסדר המשנה כת"י הביא רבינו גרשום מאור, עיני הגולה את שלפני המטה צורך בהם פטורין ואין צורך בהם חייבין ושל אחר המטה אפילו צורך בהם חייבין כיון שכבר יצאו ידי המת אף על פי שעדיין יהו צריכין לו קברו את המת וחזרו וכו'.

ירושלמי ההספד וכל העוסקין בהספד מפסיקין לק"ש [פטורין מק"ש] ואין מפסיקין לתפלה מעשה היה והפסיקו רבותינו לק"ש ולתפלה והא תנינן אם יכולין להתחיל ולגמור מתנייתא ביום ראשון והא דתני תנא ביום שני: [ע"ב] המוצא כלאים בבגדו פושטו ואפילו בשוק בכלאים דאורייתא אבל בכלאים דרבנן כבוד הבריות דוחה את [הלאו] דלא תסור: מנפח אדם בית הפרס והולך.

ופרש"י דוקא לעשות פסח אבל לא לאוכלי תרומה והכי אמרינן בפסחים פרק האשה בית הפרס דרבנן ולא העמידו דבריהם במקום כרת, פ"א בטלו דבריהם שלא למונעו מלעשות פסח דאיכא כרת. תימא מאי רבותא דפסח משום דאיכא כרת והא הכא דשרינן ליה ולא העמידו דבריהם לכבוד האבל והכי נמי אמרינן בעירובין בפ' בכל מערבין דמערבין לכהן בבית הקברות ומוקי לה בבית הפרס ומשום דאין מערבין אלא לדבר מצוה כגון לילך לבית האבל או לבית המדרש התירו לו לילך דרך בית הפרס, וי"ל דהכי דשרינן ליה לילך בדרך בית הפרס מ"מ העמידו דבריהם [והוא טמא, משא"כ לעושה פסח לא העמידו דבריהם] וטהרוהו לעשות פסח: רוב ארונות יש בהן חלל טפח.

פ"א הארונות שלהם היו נתונים בכוכין והכוכין היו פתוחים לתוך המערה והיה חלל טפח בין הארון לגג הכוך הילכך לא הוי טומאה רצוצה והם היו מדלגין על המערות מלמעלה והיו הארונות תחתיהן, אבל אין לפרש שהיו הקברות ע"ג קרקע כעין שלנו דא"כ מה מועיל שיש פותח טפח בין הארון לגג הקבר מ"מ הוי קבר סתום ומטמא כל סביביו: ולאחותו מה ת"ל.

פרש"י אם אינו ענין לכה"ג ונזיר תנהו ענין להולך לשחוט את פסחו, ובסנהדרין (דף ל"ה ע"א) פ"א הרי שהיה כה"ג ונזיר והולך לשחוט את פסחו ובזבחים פ' טבול יום (דף ק' ע"א) חזר מאותו פי' ופי' כמו שפי' כאן בהולך לשחוט את פסחו גרידא משום דקשיא ליה (על ההוא) [מההוא] דיוסף הכהן שמתה אשתו בערב הפסח וטמאוהו אחיו הכהנים ופריך מהא ברייתא דאמרינן לא יטמא ומאי פריך והא מיירי הכא שהוא נזיר וכה"ג אלא ודאי מיירי בכהן גרידא, וריב"א מיישב פרש"י דאף על גב דאיירי בכה"ג ונזיר פריך שפיר התם מסיפא דולאחותו דאצטריך קרא להולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו שמטמא למת מצוה אלמא שחיטת פסחו דוחה טומאת קרובים ומשום הכי אצטריך קרא דאע"ג דאיתוספא שחיטת פסחו שדוחה טומאת קרובי' על נזירותו מיטמא למת מצוה דאי אמרת טומאת קרובים דוחה שחיטת פסחו מאי קדושה איתוספא ביה דאצטריך קרא למשרי ביה מת מצוה כיון שכבר שרא ליה בנזיר הילכך פריך שפיר על יוסף הכהן

היאך טמאוהו לאשתו, וקשה לפירושו א"כ אמאי אצטריך לאמו למימר הרי שהיה כהן ונזיר שמיטמא למ"מ כיון דשרא ליה בנזיר מאי קדושה איתוספא ביה דאצטריך קרא למשרי ביה מ"מ והלא טומאת קרובים דוחה כהונה אלא כיון דאיתוספא ביה קדושת כהונה אע"ג דקילא צריך קרא למשרי ליטמא למ"מ ה"ה נמי שחיטת פסחו דקילא דטומאת קרובים דוחה אותו בעי קרא למשרי כיון דניתוספת עליו חובת שחיטת פסחו, וי"ל דהך דרשא דלאמו אסמכתא בעלמא הוא, [דהא] אצטריך לדדרשינן בנזיר [דף מ"ח ומ"ט].

[כה"ג לגז"ש דרבי אליבא דר' ישמעאל ולר' עקיבא אי לא כתיב אלא אביו הוה אמינא] היינו טעמא דלא מטמא ליה משום דחזקה בעלמא הוא אבל אמו דידעינן דילידתיה ליטמא לה ואי כתב רחמנא אמו הוה אמינא אמו לא ליטמא לה] משום שאינו מתיחס אחריה אבל אביו שמתחוס אחריו יטמא הילכך ליכא אלא חד קרא מיותר למימר דנזיר מטמא למת מצוה ודרשה דכהן אסמכתא בעלמא היא ומסברא ידעינן לה כיון דטומאת קרובים דוחה כהונה כי הוה נמי בהדי נזיר לא עדיף טפי שנאמר לא יטמא למת מצוה: יכול [יחזור] ויטמא.

דאתי עשה דקרובים וידחה עשה דפסח. אמרת לא יטמא.

דלא אתי עשה שאין בו כרת ודחי עשה שיש בו כרת, וא"ת ואימא דלאחותו אצטריך לדחיית מילת בנו דליכא כרת אבל פסח דאיכא כרת לא דחי, וי"ל כיון דגלי קרא לעשה דמ"מ דדחי דחמיר מיניה כגון מילה שיש בה צד כרת ה"ה שחיטת פסחו דמה לי חומרא רבה ומה לי חומרא זוטא, א"נ יש צד חומרא במילה מה שאין כן בפסח שכן נכרתו עליה י"ג בריתות.

ורש"י פי' דלמול את בנו מיירי בערב הפסח שמילת זכריו מעכבתו מלאכול בפסח, ולפי' היל"ל למול את בנו ולשחוט את פסחו דף כ' ע"א] שב ואל תעשה שאני פרש"י ומטומאה גופיה שהותרה לכהן ולנזיר ליטמא למ"מ דלאו שב ואל תעשה הוא היינו טעמא דלא גמרינן מינה דהתם לאו דכבוד הבריות דוחה לא תעשה דידה דמעיקרא כי כתיב לא תעשה לאו על מת מצוה נכתב אבל השבת אבידה ופסח לכל ישראל נאמרו ואצל כבוד הבריות נתנו לידחות.

ולא נהירא שהרי בתמיד ופסח שדוחין שבת קתני בפרק אלו דברים (דף ס"ט:)] דוחין את השבת וקרי ליה דחי' אע"פ שלא אסרתן תורה מעולם בשבת, וי"ל דלא ילפינן מנזיר וכהן דבכל חד מינייהו יש צד קולא דמה לנזיר שכן ישנו בשאל' ומה לכה"ג שכן לאו שאינו שוה בכל הילכך כל אחד מהן קל הוא ונדחה מפני כבוד הבריות ולא שייך הכא למילף מבינייהו: שב ואל תעשה שאני.

וא"ת והא אמרינן בפ' שבועת העדות [דף ל'.] האי צורבא מרבנן דידע סהדותא לא ליזל קמי דיינא דזוטר מיניה וה"מ בממונא אבל באיסורא אין חכמה ואין תבונה וגו' אלמא אפילו בשב ואל תעשה לא דחינן איסורא מפני כבוד הבריות, וי"ל דשאני הכא גבי מת מצוה שגנאי גדול הוא שהמת יהא מוטל בבזיון הילכך דחינן אפילו איסורא, והאי דמדמי ליה תלמודא למוצא כלאים בבגדו לפי שגם זה גנאי גדול שאין לך מתועב

ומשוקן יותר ממי שמהלך ערום בשוק, והאי דפריך הכא מהשבת אבידה מכ"ש פריך דאע"פ שאין כאן גנאי כ"כ דחי להשבת אבידה, א"נ ההיא דשבועות אם לא ילך להעיד תעשה העבירה על ידו שיתירו אשת איש הילכך יש לו לילך דאין חכמה אבל הך דשמעתין אין שום עבירה נעשית על ידו אלא הוי שב ואל תעשה, אבל לבישת כלאים כל זמן שלובשו הוי מעשה האשה שהיתה כובשת ירק בקדרה.

משנה היא בפ"ב דטהרות ומשנה ארוכה היא ואין לפרשה כאן: זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים. משנה היא בפ"ב דעוקצין וכך היא שנויה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורין לפי שלא כבשן אלא למראה, פי' שיהא נראה הזיתים לחים וחדשים כשכבש העלין עמהם ומשום הכי טהורין ואם נגע בעלין לא נטמאו הזיתים ואין עליהם לא תורת יד ולא תורת שומר: ואנן צווחין ולא אשגח בן.

בתענית בפרקא דחסידי קאמר אלא מה יעשו פרנסי הדור שאין דורן יפה: ויתיב אשערי דטבילה. הא דאמר בערבי פסחים [דף קי"א ע"א] האי מאן דפגע בנשי בעידן דסלקי מטבילתן אי איהי קדמא ומשמשא אחזא ליה לדידיה רוח זנונים, היינו בפוגע בהן אבל הכא היה יושב במקום אחד, א"נ התם מיירי כשעולה מן הנהר ע ערומה: מתני' נשים ועבדים וקטנים פטורין מק"ש.

פרש"י בקטן שהגיע לחינוך איירי, ומ"מ פטור הוא מק"ש לפי שאינו (יודע) מצוי אצל אביו בעת ק"ש ומתפילין לפי שאינו יודע לשמור גופו, ולא נהירא לר"ת דהא אמרינן בפרק לולב הגזול [דף מ"ב ע"ב] קטן היודע לשמור תפיליו אביו לוקח לו תפילין והיינו חינוך דידיה אלמא כשהגיע לחינוך חייב בתפילין, וכן בק"ש אמרינן קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ומפרש מאי תורה פסוק ראשון של ק"ש, ופר"ת דבלא הגיע לחינוך איירי וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד אבל קטנים פטורים מהכל כיון דלא הגיעו לחינוך ודרך התנא לשנות יחד נשים ועבדים וקטנים שלא הגיעו לחינוך לענין פטור וגבי סוכה נמי תניא הכי.

[ע"ב] תפילין פשיטא. פי' משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, ותימא מאי פשיטא ליה כולי האי דהא פלוגתא היא בפ' בתרא דעירובין [צ"ה:]: ואיכא מ"ד דשבת ולילה זמן תפילין נינהו, וי"ל דאין הכי נמי הוה מצי לשנויי הכי דלאפוקי מהאי תנא אתא אלא לרבותא משני דאפילו למאן דחשיב להו זמן גרמא הוה ס"ד לחיובינהו, ועי"ל דהכי מקשה פשיטא ואי אתא לאשמועינן דתפילין הוי מ"ע שהזמן גרמא לישמועינן גבי הלכות תפילין דשבת ולילה לאו זמן תפילין נינהו וממילא הוה ידענא דנשים פטורות ומשני דהוה ס"ד לאקשווי תפילין למזוזה: חייבין בתפלה פשיטא.

תימא מאי פשיטותא היא והלא מצות עשה שהזמן גרמא היא ואי משום דהוי דרבנן והרי הלל דרבנן ונשים פטורות משום דהוי זמן גרמא כדתנן בסוכה דף ל"ח] מי שהיה עבד ואשה וקטן מקריין אותו עונה אחריהם מה שהם אומרים וכן חנוכה ומקרא מגלה וארבע כוסות היו פטורות מטעמא דזמן גרמא אי לאו טעמא [דאף] הנהיו באותו הנס, וי"ל דאגב דפריך על אחריני פשיטא פריך נמי הכא: נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה משמע הכא דקדוש הוי דאורייתא ואמרינן נמי בערבי פסחים [דף ק"ו] זכור את יום השבת זכרהו על היין בכניסתו, וקשה מהא דאמרינן בריש נזיר [דף ד].

[מיינ ושכר יזיר לאסור יין מצוה כיינ הרשות מאי היא אלימא קדושה ואבדלתא מושבע ועומד מהר סיני הוא, ופר"ת בתמי' כלומר וכי מושבע מהר סיני הוא דצריך קרא לאוסרו וי"ל דעל היין הוי דרבנן אבל קידוש היום דאורייתא וקרא דזכרהו אסמכתא בעלמא הוא, וה"ר יוסף קרא היה אומר בשם רבינו קלונימוס איש רומי דנזיר מותר לשתות יין קידוש והבדלה מהך דנזיר שהבאתי ראי' כי היה מפרש בניחותא מושבע ועומד מהר סיני הוא כלומר מן התורה הוא חייב והיאך יכול לאוסרו עליו, ואינו נראה לר"ת דאפילו לפי סברתו דזכרהו על היין הוי דרשה גמורה התינח קידוש הבדלה מאי איכא למימר, ועוד מאי פריך הרי מושבע ועומד מהר סיני נהי דהוי חייב מן התורה מ"מ יכול לאוסרו עליו דנדרים חלים על דבר מצוה כדבר הרשות, ועוד הרי כמה אמוראין בערבי פסחים דהוי מקדשי אריפתא הילכך צריך לפרש בתמי': נשים חייבות בברכת המזון דאורייתא או דרבנן.

פרש"י דרבנן דכתיב וברכת על הארץ ונשים לא נטלו חלק בארץ, והקשה הר' אלחנן א"כ גר נהי דיכול לומר בברכת המזון שהנחלת לאבותינו משום דפסקינן בירושמי דבכורים כר' יהודה דאמר גר מביא וקורא שיכול לומר לאבותינו דכתיב כי אב המון גוים נתתיך לשעבר היית אב לארם מכאן ואילך לכל האומות מ"מ היאך יוציאו האחרים ידי, חובתן כיון שלא היה לגרים חלק בארץ מידי דהוי אנשים, ודוחק הוא לומר שאני גרים שהם זכרים, ועוד הקשה מהא דתניא בתוספתא ר' יוסי אומר היה ר' מאיר אומר הכהנים מביאין ולא קורין שלא נטלו חלק בארץ ואני אומר כשם שנטלו הלויים כך נטלו הכהנים, והשתא לר' מאיר היאך יוציאו הכהנים אחרים בברכת המזון, מיהו לדידן לא תיקשי דק"ל ר"מ ור' יוסי הלכ' כר' יוסי וי"א הא דמיבעיא ליה לנשים משום דלא מצו למימר ברית ותורה אבל אנשים לא שייך בהו ולית ליה הא דרב דאמר לקמן [דף מ"ט ע"א] יצא לפי שאינו בנשים: דכתיב ישא ה' פניו אליך.

רשב"ם אומר כי לפי הפשט לא קשה מידי דהא לא כתיב ישא ה' פניך אלא פניו אליך ור"ל שיטול רוגזו ממך ויראה לרב פנים שוחקות: [מתני'] בעל קרי מהרהר בלבן, פרש"י משום דק"ש דאורייתא וברכות דרבנן. ולא היה צריך לפרש כן דאפילו למ"ד ק"ש דרבנן היינו היכא שהזכיר יציאת מצרים אבל מתניתין שלא הזכיר הוי ק"ש דאורייתא ואמת ויציב דרבנן הילכך עדיף טפי שיקרא ק"ש דאית ביה קבלת [עול] מלכות שמים וגם יציאת מצרים ו: ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה.

פרש"י ואפילו בהרהור, וכן משמע בגמרא דקאמר דף כ"ב ע"א] בעל קרי שאין לו מים לטבול קורא ק"ש ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה ואוכל פתו ומברך לאחריה ואין מברך לפניו מהרהר [בלבון] ואינו מוציא בשפתיו גמ' אמר רבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי, וכל אדם יוצא ידי חובתו בהרהור אע"ג דלקמן דף כ"ד ע"א] אמרינן אסור להרהר [בדברי תורה] בבית הכסא משום דכתיב והיה מחניך קדוש אבל מלא יראה בך ערות דבר לא שמעינן ליה משום דהוה אמינא דוקא דבור אסור אבל הרהור מותר אלמא דהרהור לאו כדבור דמי, וי"ל דשאני ת"ת כי עיקרו הוא בדבור כדדרשינן כי חיים הם למוציאיהם בפיהם הילכך הוה אמינא בכי האי גוונא [אינון] אסור בבית הכסא, וגם לא דמי לההיא דפרק כל כתב (דף קי"ג) ממצוא חפצך ודבר דבור אסור הרהור מותר,

שאני התם דאי לאו קרא הייתי מתיר אן דבור דלאו מלאכה הוא הילכך אין לנו אלא מה שאמר הכתוב אבל הכא לענין ק"ש כתיב על לבבך הילכך הוי הרהור כדבור.

ולר' אבינא אתיא מתניתין כר' מאיר דאמר לעיל בפרק ב' [דף ט"ו ע"א] הרי הוא אומר על לבבך (בכונת) אחר כוונת] הלב הן הן הדברים, אי נמי כר' יהודה דאמר אם לא השמיע לאזנו יצא אבל לכתחלה צריך להשמיע לאזנו ובעל קרי אוקמיה אדאורייתא ויוצא בהרהור אף ע"ג דר' יהודה פליג עליה לקמן מיהו בהך מצי סבר כר' יהודה אבל כר' יוסי דאמר לא יצא לא מתוקמא דהא אפילו דבור בלא השמעת אזנו לא מהני כ"ש הרהור: יוציא בשפתיו.

כיון דשרית ליה להרהר התיר לו גם הדבור (לא) כדאשכחן בסיני. דבעל קרי אסור בדברי תורה ודומיא דסיני אסרו חכמים ולא בהרהור אע"ג דבסיני היו שותקין ושומעין שומע הוי כעונה: ורב חסדא אמר הרהור לאו כדבור דמי.

לדידיה אתיא מתניתין שפיר כר' יוסי דאמר לא יצא ואפילו ר' מאיר דאמר אחר כוונת הלב הן הן הדברים מ"מ צריך שיוציא בשפתיו ובלא השמעת האוזן קרי ליה כוונת הלב. וכן הא דתניא לעיל לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם ברך יצא (אינו) [היינו] במוציא בשפתיו בלא השמעת האוזן, ופר"ח דהלכתא כרב חסדא מדשקלי וטרי ר' אלעזר ורב אדא בראהבה לתרוצי למילתיה ואינו יוצא בק"ש בהרהור עד שיוציא בשפתיו אע"פ שאין צריך להשמיע לאזניו כדפסיק רב חסדא גופיה לעיל דכ"ב: [דף כ"ט ע"א] והרי תפלה [דדבר] שהצבור י' עסוקין בו ומגופיה דמתניתין לא הוה מצי לאקשוויי ליה דקתני ואינו מברך לא לפניו ולא לאחריה, משום דאינו נראה יושב ובטל כיון שהוא עוסק בק"ש שהוא עיקר והברכות לפניו ולאחריה אינן אלא לצורך ק"ש, וא"ת ולר' אבינא נמי תקשי מאי שנא ק"ש ובה"מ טפי מתפלה כיון שלא ידע טעמא דבסמוך דמפליג בין דאורייתא לדרבנן, וי"ל דלר' אבינא ניהא שפיר דכיון דהרהור כדבור דמי ויוצא בהרהור מסתבר שהתירו לו בק"ש וברכת המזון שהם דאורייתא יותר מתפלה דרבנן אבל אליבא חסדא ס"ד כיון דאינו יוצא בהרהור ואינו מהרהר אלא כדי שלא יהא יושב ובטל מה לי ק"ש ומה לי תפלה: הא לא אתחיל לא [יתחיל].

וא"ת דילמא דוקא בדבור אינו מתחיל הא בהרהור שפיר דמי, וי"ל דמשמע ליה מדנקט היה עומד בתפלה משמע דאינו מתחיל כלל אפילו בהרהור,, ועוד (משמע) דאף על פי שהתחיל דוקא יקצר אבל לא יהרהר מדלא קתני יקצר בדבור או יהרהר הכל אלמא משמע דאע"פ שהתחיל אסור להרהר הכל: פרש"י אית דגרסי ק"ש דרבנן היא ומשני אלא ק"ש אית ביה מלכות שמים וכו', ולפי מאי דפרישית במתניתין דק"ש דאורייתא כיון שאינו מזכיר אמת ויציב לא גרסינן ליה: ספק אמר אמת ויציב וכו' חוזר ואומר אמת ויציב וכו'.

[ותימא] היאך מיירי אם ידוע לו שאמר ק"ש לא הוי אמת ויציב דאורייתא כיון שהזכיר יציאת מצרים בק"ש דמי גרע משמעתתא שהיה מזכיר יציאת מצרים לעיל בפ"ב [דף י"ג ע"ב] ואם הוא מסופק על שניהם א"כ מאי קאמר חוזר ואומר אמת ויציב מוטב שיקרא ק"ש דאית בה תרתי קבלת מלכות שמים וגם יציאת מצרים כדפרשתי במתניתין,, וי"ל דודאי מתניתין שלא קרא כלל ואין אנו רוצין להתיר לו שניהם מוטב

שיקרא הוא ק"ש דאית בה תרתי אבל הכא דמספקא לן אם קרא שניהם אם נתקן שיאמר ק"ש לבד אפשר לא תקן הכל כי שמא לא אמר לא זה ולא זה כי אין דרך שיאמר אדם אמת ויציב בלא ק"ש אבל כשאומר אמת ויציב אפשר שתקן הכל כי שמא אמר ק"ש לבד בלא אמת ויציב, וה"ר שמעיה פירש דכיון דאמת ויציב הוי טעמא משום יציאת מצרים א"כ הוי פרשת ציצית בכללה, וקריאת שמע היינו ב' פרשיות הראשונות ומיירי שידוע לו שקרא שתי פרשיות הראשונות ומספקא ליה אם אמר פרשת ציצית ואמת ויציב ק"ש דרבנן.

פסק בשאלות דרב אחאי דכל ברכות דרבנן אי מספקא ליה אם אמרן אין צריך לחזור ולאומרם וכן מוכח הכא: ור' אלעזר אמר ספק קרא, ק"ש ספק לא קרא יחזור ויקרא. ואפילו אי ס"ל ק"ש דרבנן חמירא ליה מתפלה משום דאית ביה קבלת עול מלכות שמים: ור' יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ונראה דלא קאמר אלא היכא שספק לו אם התפלל וה"ק אינו חושש אם התפלל מספק דאף אם התפלל כבר מאי נפקא מיניה אף מתפלל כל היום כולו מספק ולא פליג אדרב יהודא אמר שמואל והכי אמר לקמן בפ' אין עומדין דף ל"א ע"א] יכול יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש ע"י דניאל זמנין תלתא, משמע שאין לאדם להתפלל יותר משלש פעמים, והא דאמרינן במקום שנהגו [דף נ"ד ע"ב] דאליבא דר' יוחנן מתפללין תפלת נעילה בתענית צבור מהאי טעמא דא"ר יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו, שאני תענית צבור שהוא דומה ליה"כ והוא ראוי להתפלל בו תפלת נעילה אבל אם ידוע לו שהתפלל נראה דר' יוחנן מודה שאין לו להתפלל יותר, והגאונים פירשו דהא דאמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל אדם כו' דוקא יחיד ואדעתא דנדבה אבל אדעתא דחובה אסור דתפלות כנגד תמידין תקנום והיחיד מתנדב עולת נדבה אבל צבור אפילו אדעתא דנדבה אסור שאין הצבור מביאין עולת נדב' דקיץ המזבח לא נדבה היא אלא מן המותרות הוא בא, והא דאמר רב יהודא אמר שמואל היה מתפלל ונזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה מודה ר' יוחנן בהא שהרי שכח שהתפלל וכיון להתפלל אדעתא דחובה הילכך צריך לפסוק אפילו באמצע ברכה דאם היה גומרה הוי כמקריב שני תמידין בשחרית ועובר משום בל תוסיף ואפילו אם היה רוצה לגומרה לשם נדבה לא מצינו קרבן חציו חובה וחציו נדבה, ובתפלת מוסף מודה ר' יוחנן שאינו יכול להתפלל בנדבה דאין מוסף בא בנדבה: אמר להם גומר [כל] אותה הברכה.

וכדמפרש טעמא דגברא בר חיובא ומשום כבוד שבת לא אטרחוהו, הילכך במוסף שאין מתפללין אלא שבע פוסק אפילו באמצע ברכה. והראב"ד פי' דלא שנא דאפילו תפלת המוספין ראויה היתה [לכל] י"ח ברכות ואם התפלל י"ח ברכות וחדש בה דבר מועט למוספין יצא כדאמרינן בירושלמי פרק תפלת השחר בענין כמה ישהה בין תפלת יוצר לתפלת מוסף כדי הילוך ד' אמות (רבא) [רב] אמר צריך לחדש בה דבר זעירא בעי קומי ר' יוסי מהו לחדש בה דבר א"ל אפילו אמר ונעשה לפניך את חובותינו בתמידי יום וקרבן מוסף יצא, וכן משמע בירושלמי שאכתוב בסמוך שהיו מתפללין במוסף של ר"ח וחול המועד י"ח ברכות, וכן היה ראוי בשבת ויו"ט אלא שהקלו בתפלת המוספין כמו שהקלו בשאר התפלות הילכך במוסף נמי בר חיובא הוא ואם התחיל גומר: אם יכול לחדש בה דבר יתפלל לא ברירא לי שפיר פי' דהאי מילתא כי מי שאינו יכול לחדש

דבר אם יכול להתפלל במה שמוסיף בקשה] באחת מן הברכות או לפרנסה או לתלמודו וצ"ע: ח"ק [ע"ב] עד שלא יגיע ש"ץ למודים יתפלל.

לפי שצריך לשחות עם הצבור במודים שלא יראה ככופר במי שחבריו משתחווים לו וה"ה נמי אם יגיע למודים או לאחת מן הברכות ששוחין כששליח צבור מגיע למודים שפיר דמי כיון שהוא משתחוה עם חבריו, אבל תלמודא לא פסיקא ליה למינקט בכי האי גוונא, ולא מסתבר לפרושי דמשום מודים דרבנן צריך שיגמור תפלתו קודם מודים.

ור"ת ז"ל כשהיה עומד באמצע תפלה והיה ש"ץ מגיע למודים היה משתחוה עם הצבור באמצע הברכה אבל לא בתחלה וסוף כדאמרינן לקמן (דף. ל"ד ע"א) שאין לשוח בתחלת ברכה וסוף ברכה אלא באבות ומודים, ומיהו לכתחילה אין לעשות כן אם לא שיצטרך אדם להתפלל כדי לסמוך גאולה לתפלה, וכן לענין קדושה אם יגיע לש"ץ כשהוא אומר (נעריצך) [נקדישך] יאמר עם ש"ץ מלה במלה כל מה שהוא אומר ואין זה קרוי הפסק, ואם התפלל והצבור אומרים קדושה או אמן יהא שמייה כתב רש"י בסוכה בפ' לולב הגזול [דף ל"ח ע"א] ה"ג וכן פיר"ח שישתוק ויכוין למה שצבור אומרי' והוי כעונה, אבל ר"ת ור"י אומרים דכיון דשומע כעונה הוי הפסקה אם ישתוק ויכוין, וקצת יש ראי' מכאן דאי שותק הוי כעונה אמאי קאמר הכא דלא יתחיל אם לא יוכל לגמור עד שיגיע ש"ץ לקדושה מאי נפקא לן מינה ישתוק ויכוין ויהיה כעונה, ומיהו נוכל לומר דענייה חשיבא טפי.

ועוד מוסיף בירושלמי דברים אחרים דגרסינן בירושלמי פרק תפלת השחר לא התפלל שחרית ובא ומצאן מתפללין של מוסף אם היה יודע שאם יתחיל יכול לגמור עד שלא (יגמור יגיע) [יתחיל] ש"ץ [כדי] לענות אחריו אמן יתפלל ואם לאו אל יתפלל באיזה אמן [אמרו] תרי אמוראי חד אמר באמן של האל הקדוש וחד אמר באמן של שומע תפלה מ"ד בהאל הקדוש דשבת ומ"ד דשומע תפלה דחול, ומשמע מתוך ירושלמי זה שהיו מתפללין במוסף שבחול כגון בר"ח או בחול המועד י"ח ברכות, והיה תמה ה"ר חיים על מנהג שאנו מתפללין בהם ז' ברכות וגם בתלמוד דידן לא הוזכר שבע ברכות כי אם בשבתות וימים טובים דחיישינן לטרחא אבל בר"ח וחול המועד דלא חיישינן לטרחא שהרי מתפללין בשחרית] ערבית ומנחה י"ח ברכות א"כ גם במוסף היה לנו להתפלל י"ח, וה"ר אלחנן] ז"ל היה אומר [כי] בתלמוד דידן מוכח כי בשום מוסף אין להתפלל י"ח ברכות שאם היו מתפללין י"ח והיינו אומרים גם ברכת מוסף אז יהיה י"ח ברכות ואמרינן לקמן בפרק תפלת השחר [דף כ"ט] תמני סרי תקון תשיסרא לא תקון, ולא תקשי מענינו דדוקא ש"ץ הוא דאומרה ברכה בפני עצמה אבל יחיד כוללה בשומע תפלה, ואין לומר שיכלול תפלת מוסף בעבודה כמו בתפלת שחרית דא"כ בפרק במה מדליקין (דף ל"ד) הוי ליה למיתני מוסף בהדי שחרית ומנחה שמתפללין י"ח ואומר מעין המאורע בעבודה, ועוד כיון דלא נתקנה התפלה אלא בשביל מוסף די לנו בשבע ברכות, גם נראה שאין לגרוס בירושלמי בא ומצאן כשהן מתפללין של מוסף דלמה לו להזכיר בתפלת המוסף להשמיענו) דין זה בתפלה של חול נמי היה יכול להשמיענו, ובתוספתא דברכות נמי יש סמך למנהג שלנו דקתני כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים ערבית ושחרית ומנחה מתפלל י"ח ברכות ואומר מעין המאורע בהודאה ואם

לא אמר אין מחזירין אותו וימים שיש בהם קרבן מוסף כגון ר"ח וחולו של מועד ערבית ושחרית ומנחה מתפלל י"ח ואומר מעין המאורע בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו ובמוספים מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע: מנין שאין היחיד אומר קדושה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל.

אבל קדוש של סדר קדושה יחיד אומרה כי אינו אלא כמו קורא הפסוק ומתרגמו, וקדושה שביוצר יש אומרים שאין היחיד אומרו אלא אומר ואומרים בראה קדוש וברוך ויש אומרים שהיחיד אומרו וכן נראה שהיחיד אומרו שאינו אלא סיפור דברים בעלמא היאך המלאכים (היו) [הן] מקדישין אבל כשאנו אומרים נקדישך ונעריצך כמו שהמלאכים מקדישין זה אין לומר בפחות מעשרה מר סבר יחיד אומר קדוש.

סבר דקדוש לא הוי דבור שבקדושה ובפסוקים הוא דקרי ולא מקרי דבר שבקדושה אלא אותן ששנויין בפ"ב דמגילה ואין א נאמרים בפחות מעשרה: למימרא דסבר ר' יהודה דבעל קרי מותר בדברי תורה. הוה מצי למימר ולטעמיך וכי בעל קרי דאורייתא עזרא הוא דתקון וקרא אסמכתא בעלמא אלא בלאו הכי שפיר קא משני ליה: והלא אוב וידעוני בכלל כל המכשפין היו.

הקשה הר' יעקב מאורלי"נש היאך למדים שאר מכשפין מאוב וידעוני והלא יצאו אוב וידעוני לידון בדבר החדש שהם בכרת מה שאין כן בשאר מכשפין ואמרינן בפרק איזהו מקומן [דף] דהיוצא לידון בדבר החדש דכלליה לא גמר מיניה ולא היה גמר מכלליה וי"ל דלא מקרי דבר החדש מה אלא כרת באוב וידעוני ולא מקרי דבר החדש אלא כגון אשם מצורע שיצא לקבל דם ביד לצורך הבהונות שכל שאר הקרבנות צריך לקבל הדם בכלי וזה הקל בו הכתוב לקבל מקצת הדם ביד, וגם אשת אח קרי ליה בריש יבמות [דף] [דבר החדש לפי שהתירה הכתוב במקום מצוה לאחר מיתה מה שאין כן בעריות: דף כ"ב ע"א] כר' אלעאי בראשית הגז.

במתנות כהונה הזרוע והלחיים והקיבה דילפינן להו מהדדי בפרק הזרוע והלחיים [דף קל"ו ע"ב]: כר' יהודה בן בתירא בטבילה. הקשה הראב"ד כיון דתקנת עזרא הוא היכי אתי ר' יהודה בן בתירא ומבטל לה, ותירץ דלא פשטה אותה גזרה בכל ישראל ואתא ר' יהודה בן בתירא והחזיק בידיהו וקראו על שמו: ע"ב ונחזי עזרא היכי תקון.

לא מבעיא לן בכל דוכתא הכי אלא הכא ולקמן [דף ל"ג ע"א] גבי סדר הבדלה לפי שהוא דבר הרגיל בכל יום ובכל מוצאי שבת וכ"ע שייכי בהו ואין ראוי שיפול בדבר זה מחלוקת מה: אבל לאחרים ארבעים סאה. שיש להחמיר לאחרים לפי שצריך לבאר דבריו ולהאריך יותר, ועוד דעיקר טבילה דאסמכוה אקרא היינו לאחרים דכתיב יום אשר עמדת וסמיך ליה והודעתם לבניך: האי זבח רשעים תועבה הוא.

נראה דהיינו במקום שהיה ראוי להסתפק ולתלות שיש, שם צואה ולכך פשע מתחלתו לכך תפלתו תועבה אבל אם אינו מקום שראוי להסתפק לא מיקרי זבח רשעים, ואם התפלל תפלתו תפלה ואין צריך לחזור ולהתפלל ממתין עד שיכלו המים וחזור פירוש הר"ר יוסף ב"ר משה דאפילו נפלו על בגדיו דכיון דעביד טיף טיף נבלעין מהרה, כדאמרינן לקמן דף כ"ה ע"א] מי רגלים שנבלעו בבגד או בקרקע ואין בהם כדי להטפוח

מותרין, ונראה דאפילו יש בה טופח להטפיח מותר דמדאורייתא אינו אסור אלא כנגד העמוד ורבנן הוא דגזור וכיון שכבר עומד בתפלה הוא לא גזור ואוקמיה אדאורייתא [דף כ"ג ע"א] דכ"ע שהה חוזר לראש.

אבל לא הוה מצי למימר דכ"ע שהה אינו חוזר לראש ובדשהה קא מפלגי [א"ה עיין מעי"ט אות ז ע"כ הג"ה] משום דלכ"ע הוי גברא חזיא כיון שאינו חוזר לראש דכיון שע"י שום הפסק אינו צריך לחזור ולהתפלל מה שהתפלל כבר, א"כ שפיר מצי להתפלל אע"פ שלא היה יודע שלא היה יכול להעמיד את עצמו מלהטיל מים עד שיגמור תפלתו אבל אי הוה מצי למימר הכי הוי משני ליה דקי"ל דאפילו שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש דאמרינן בפ"ב דמגילה [דף י"ח ע"ב] דאין הלכה כר' מונא שאמר משום ר' יהודה גבי מגילה שאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ור' יוחנן נמי קאמר בפ' בתרא דר"ה [דף ל"ד ע"ב] שמע תשע תקיעות בט' שעות ביום יצא ומסיק התם דפליג אדר' אבהו דאמר חוזר לראש והלכה כר' יוחנן בכל מקום, ועוד שרבי אבהו תלמידו הוה ואין הלכה כתלמיד במקום הרב והכי איתא לקמן בפירקין [דף כ"ד ע"ב] גבי ר' אבהו דהוה אזיל במבואות המטונפות והוה קרי ק"ש ופסק ובעא מיניה דר' יוחנן היכן ליהדר וא"ל ר' יוחנן לדידי לא ס"ל למפסק (ואם) [ואף אם] שהה כדי לגמור את כולה אין צריך לחזור לראש אבל לדידך (אין) דסבירא לך דצריך להפסיק וסבירא לך היכא דשהה לגמור את כולה חוזר לראש הכא נמי חוזר לראש, והקשה ה"ר שמשון מקוצי חדא דאין זה דרך ששייב הרב לתלמיד לפי מה שסובר התלמיד כיון שהוא מסופק ושואל ממנו ועוד מנא ליה הא דר' אבהו סבירא ליה היכא דשהה באמצע כדי לגמור את כולה חוזר לראש, ופ"י הוא דודאי היכא דשהה באמצע כדי לגמור את כולה בלא דיחוי ואונס אלא שהה מעצמו ואם היה רוצה היה גומר כי האי גוונא אינו חוזר לראש כי ההיא דמגלה שקרא בסירוגין וכן ההיא דר"ה דשמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא, אבל היכא דשהה מחמת שהיו מים שותתין על ברכיו ולא היה יכול להתפלל אותה שעה לכ"ע אם שהה כדי לגמור חוזר לראש, והשתא ניחא הא דר' אבהו לקמן וה"ק ליה לדידי לא סבירא לי למיפסקא הילכך לא הייתי צריך לחזור אבל לדידך שהפסקת וסבירא לך שאין המקום ראוי לקרות אם שהית כדי לגמור את כולה חוזר לראש: גברא דחויא הוא.

ולכך חוזר לראש ולא דמי למהלך במבואות המטונפות דאמרינן לקמן שחוזר למקום שפסק היכא דלא שהה דהתם גברא דלא דחיא הוא אלא שהמקום גורם, הר' יוסף: ומר סבר גברא חזיא הוא. דאפילו בשעה שהמים שותתין הוא ראוי להתפלל דלא אסרה תורה מי רגלים אלא כנגד העמוד כדאמר, לקמן בפרקין ושותת לא חשיב ליה כעמוד ורבנן הוא דאחמור היכא שלא היה עומד בתפלה: מהו שיכנס אדם בתפיליו לבית הכסא קבוע להשתין מים אע"ג דתניא לקמן הנכנס לבית הכסא חולץ תפיליו ברחוק ד' אמות ונכנס לאו משום הכניסה צריך לחלוץ אלא משום שרוצה לעשות צרכיו חיישינן שמא יפנה בהם.

ודוקא בבה"כ קבוע אסור להשתין דחיישינן שמא יפנה בהם, אבל במקום שאינו קבוע מותר להשתין בהם ולא חיישינן שמא יפנה בהם: שהרי פכין קטנים מצילין באוהל המת.

פ'א אע"פ שהם קטנים מאד אפ"ה מועיל האויר שלהם וחשיב כלי להציל בצמיד פתיל אבל אם לא היה חשוב האויר שלהם לא היה מציל באהל המת מידי דהווי אוכלים שגבלן בטיט דאמרינן בפ"ק דזבחים [דף ז' ע"א] שאין נצולין באוהל המת: [ע"ב] לא ישתין בהן מים.

ובעודן בידו מיירי ומשום ניצוצות כדמסקינן בסוף שמעתין דחיישינן שמא ישפסף בידיו אבל כשהם בראשו שרינן ליה להשתין בהם בבית הכסא שאינו קבוע: ולא יישן בהם לא שינת קבע ולא שינת עראי. בסוכה פרק הישן [דף כ"ו] רמי ברייתות אהדדי ומוקי לה הך ברייתא בדנקיט בידיה: דברים שהתירתי לך כאן וכו'.

תימא אמאי לא מתרץ לה הכי דברים שהתירתי לך בבה"כ עראי אסרתי לך בקבוע דאסור לפנות לגדולים] כשתפילין בראשו אבל להשתין מותר, וי"ל משום דלא אשכחן הך מילתא מפורש בברייתא אבל הך דטפח אשכחן לה בברייתא: בית הכסא קבוע דליכא ניצוצות שרי ביה"כ עראי דאיכא ניצוצות אסור.

דילמא אתי לשפסף בידו, דמצוה לשפסף אבל כשהם בראשו שפיר דמי כדאיתא לעיל, תמיה לי בה"כ קבוע נמי הלא צריך לקנח דאמרי' ביומא פ' להם הממונה דף ל'. [אמר רב פפא צואה במקומה אסור לקרות ק"ש, וצ"ע: [דף כ"ד ע"א] והא תני ר' חייא מניחן בכובע תחת מראשותיו.

תימא מאי קשיא ליה דילמא שלא כנגד ראשו קאמר דהכי תני בברייתא דלעיל תחת מראשותיו ולא פריך מינה מידי וי"ל דדייק הכא מדקתני מניחן בכובע. תחת מראשותיו משמע דאפילו כנגד ראשו מותר מדתלי מילתא בכובע דאי שלא כנגד ראשו אפילו בלא כובע נמי שרי הר' יוסף: ולאגמורי הלכה למעשה הוא דעבד.

דקיימא [לן] הלכה כשמואל דאמר אפילו אשתו עמו מותר אע"ג דאיתותב כדפסיק רבא לעיל: מהו שזה יחזיר פניו ויקרא את שמע. וא"ת והיכי מצוי למיקרי כי מצלי על צדו והא אמרינן לעיל [דף י"ג:]: דכי מצלי לא לקרי, וי"ל דלאו דוקא נקט מצלי אלא מיירי שמעט מוטה מצד לצד אחר רק שאינו פרקדן ממש אבל אי מצלי ממש על צדו מותר.

אי נמי אינו אסור כל כך דהא ר' יוחנן מצלי וקרי הילכך היכא שעלה על מטתו לישן לא הטריחוהו חכמים לקום: ה"ג בפר"ח וגם בקצת ספרים נמצא כן. אמר לך (רב) שמואל לרב יוסף מי ניחא והתניא היה ישן במטה ואשתו ישנה בצדו לא יחזיר פניו ויקרא אלא א"כ היתה טלית מפסיק בינו לבינה, וכן נראה דודאי ברייתא אחריתא היא ולא פריך מברייתא דלעיל, חדא דלהך ברייתא דלעיל לא קרי לאשתו בני ביתו ועוד אי מברייתא דלעיל קא פריך לא הוה ליה למימר אלא והא קתני לעיל: והא איכא עגבות נ"ל דס"ד משום דאיברו נוגע בעגבות וס"ד דמיקרי ערוה ואסור לקרות ולברך כל זמן שהם מגולין כאלו היתה ערותו מגולה, ולהכי קאמר לימא מסייעא דאשה קוצה חלתה אע"פ שעגבותיה נראין.

דאי כפרש"י שפי' משום דנגעי אהדדי מאי מייתי סייעתא מהאי דקוצה חלתה ערומה: אע"ג דאיתותב שמואל הלכתא כותיה הכא [מאי]. משום דק"ש ותפילין הוו תרווייהו דבר שבקדושה ס"ד לדמינהו אהדדי: היכא דאתמר אתמר היכא דלא אתמר לא אתמר.

וכיון דלא אתמר הלכתא עבדינן לחומרא ומחמירין כבריייתא דפליגא אדרב יוסף ולא יקרא אפילו באשתו עמו אם אין טלית מפסיק בינו לבינה [אף על גב דהאמורא יש לו כח לשבש הברייתא כדאמר רבא לעיל] אע"ג דאיתותב שמואל הלכתא כותיה ה"מ היכא דהאמורא יודע הברייתא ומשבש אותה אבל אם אמורא אמר דבר מסברא דנפשיה ונמצאת ברייתא דלא כותיה סמכינן אברייתא דאלו [היה] יודע האמורא הברייתא לא הוה פליג עליה, ואם אדם נוגע בערות חבירו אסור לקרות ק"ש דלא גרע מעקבו שרואה את הערוה דאסרינן ליה לקמן וגם צריך שלא יהא לבו רואה את ערותו או ערות חבירו דקיי"ל דאסור, ובניו קטנים מותר אפילו בלא הפסק טלית רק שלא יהא לבו רואה את הערוה, והרי"ף פסק כרב יוסף דאשתו לא בעיא הפסקת טלית: טפח באשה ערוה.

פ"י מה שרגיל להיות מכוסה באשה אי הוי טפח ממנו מגולה הוי ערוה, ופריך אלימא לאסתכולי בה הא אפילו באצבע קטנה שאין דרכו להיות מכוסה אסור להסתכל בו: לא צריכה אלא באשתו ולק"ש. ודוקא לאחר אבל היא עצמה הא אמרינן לעיל האשה יושבת ערומה וקוצה חלתה: ואמר רב חסדא שוק באשה ערוה.

דלא תימא פעמים שהאשה מגבהת בגדיה ואין דרכה להיות מכוסה קמ"ל דהוי ערוה: שער באשה ערוה. בנשים נשואות שדרכן לכסות שערן אבל בתולות שדרכן לילך פרועות ראש מותר לקרות ק"ש כנגדן: קול באשה ערוה לא לענין ק"ש קאמר אלא שאסור לשמוע קול הנשים: [ע"ב] וממשמש בבגדו פירש"י להעביר כינה העוקצתו, ולא היה מתעטף בטליתו ותרי מילי נינהו, ור"ח פ"י דחדא מילתא היא כלומר היה ממשמש בבגדו ומתקנו שלא יפול מעל ראשו אבל אם נפל מעליו לא היה מתעטף בו דחשיב ליה הפסק: לא היה מניח ידו על סנטרו, משום דנראה כגסי הרוח.

ורש"י גריס היה מניח ידו על סנטרו כלומר בשעה שהיה מעטש או מפקק שלא יראה פתיחת פיו: איתרמי ליה רוק פתקיה לאחוריה ירושלמי כ"י דמר ר' חנינא אני ראיתי את רבי מפקק ומתעטש ונותן ידו על פיו אבל אינו רוקק ר' יוחנן אומר רוקק כדי שיהא כוסו נקי לפניו אסור לאחוריו מותר לימינו אסור לשמאלו מותר דכתיב יפול מצדך אלף וכו' כ"ע מודו דרקק אמטליין שהוא אסור, פ"י הנגיד כמטייל כלומר שלא מאונס, ריב"ל אמר הרוקק בבהכ"נ כרוקק בבת עינו ר' יונה [דייק] [רקק] ושייף ר' ירמיה ור' שמואל בן חלפתא אמרו המתפלל אל ירוק עד שילך ד' אמות, ולקמן פ' בתרא [דף ס"ב ע"ב] שרינן ריקקה ומנעל בבהכ"נ: אין ודוקא ת"ח רשאי לעמוד במקום הטנופת.

בעומד אבל במהלך שרי אבל רב חסדא אסר אפילו מהלך, ופסק גאון כרב חסדא אע"ג דתלמידו דרב הונא הוה משום דכולהו אמוראי מסייע ליה בקראי: [דף כ"ה ע"א] צואה על בשרו רב הונא אמר מותר לקרות ק"ש רב חסדא אמר אסור פסק ר"ח ז"ל דקיי"ל כרב חסדא דאסר אפילו מכוסה בבגדיו ואע"ג דרב חסדא תלמידו של רב הונא [אזלינן] לחומרא, ורב אלפס פסק הלכה כרב הונא חדא דהוא רביה דרב חסדא ועוד כי סתמא דתלמודא מקשה מיניה ביומא [דף ל' ע"א] פ' אמר להם הממונה על הא דאמר רב פפא צואה במקומה אסור לקרות ק"ש, פ"י צואה בפי טבעת, היכי דמי אי דנראית פשיטא ואי דאינה נראית לא ניתנה תורה למלאכי השרת לא צריכא דנראית כשהוא יושב ועומד אינו נראית ומאי שנא מצואה שעל בשרו או ידיו מטנופות מבית הכסא דרב הונא אמר

מותר לקרות ק"ש ומשני במקומה נפיש זוהמא שלא במקומה לא נפיש זוהמא ומדפריך מינה תלמודא אלמא דהילכתא כותיה: מרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח וקורא קריאת שמע.

והלכתא כותיה אף על גב דצואת כלבים וצואת חזירים לית הלכתא כהך ברייתא מ"מ בהך דריח רע שיש לו עיקר לא פליגא הך ברייתא עליה: אמר רבא לית הלכתא כי הך מתניתא. פרש"י לית הלכתא כי הך מתניתא דלעיל דאסרה צואת כלבים וחזירי' כשאין בהן עורות, משמע אבל בצואת תרנגולים לא איירי ולא פליגא אמתניתא דלעיל ומיהו נראה מדהזכירה זאת הברייתא צואת אדם דאיירי בכל ענין וצואת כלבים וחזירים דוקא כשיש בהם עורות וצואת תרנגולים ושאר בהמות לא הזכירה משמע דאין בהם איסור כלל ואפילו את"ל לאסור צואת תרנגולים דוקא כלול שלהן שיש לו סרחון אבל כשגדלין בבית ואין שם כי אם מעט אין לאסור, ירושלמי גרסי' מרחיקין מגללי בהמה ד' אמות ר' שמואל בר (רב נחמן) [יצחק] אמר ברכים ובלבד של חמור ר' חייא בר אבא אמר ובבא מן הדרך (ר') לוי אמר מרחיקין מצואת חזיר ד' אמות מצואת הנמייה ד' אמות ומצואת תרנגולים ד' אמות (אמר רבי יוסי בר בון) [ר' אבין] בשם רב הונא [ובלבד] באדומים ור' ירמיה בשם ר' [זעירא] [זירא] נבילה שמסרחת ד' אמות אמר ר' (אבינא) חנינא ומתניתין אמרה כן כמה ירחיק מהן ומן הצואה ד' אמות א"ר שמלאי תפטר במשרה של כובסין א"ל ר' מני אם במשרה הא תנינן ולא במים הרעים ולא במשרה: אמר אביי מנא אמינא לה דתנן הטמא עומד וכו', והאי דיליף אביי צואה עוברת ממצורע עובר ולא יליף ממת עובר דחמיר, דלא מסתבר ליה להחמיר כ"כ בצואה עוברת לענין תפלה [ע"ב] והרי לבו רואה את הערוה מדפריך סתמא דתלמודא הכי ש"מ לבו רואה את הערוה אסור, וה"ר שמעי' כתב בשם רש"י שמצא בתשובת הבבלים דלבו רואה את הערוה מותר מדסבר ת"ק די"א דלבו רואה את הערוה מותר והוי כרבים לגבי יחיד ומיהו נראה מדלא פליגי אמוראי לקמן אלא בעקבו רואה את הערוה משמע דבלבו מודו אביי ורבא דאסור אע"ג דשמואל אית ליה בפ"ק דסוכה [דף י' ע"ב] היה ישן ערום בכילה מוציא ראשו חוץ לכילה וקורא ק"ש דלבו רואה את הערוה מותר לא קיי"ל הכי אלא כאביי ורבא דאינהו בתראי דמשמע דמודו בלבו דאסור, וכן היה נוהג ר"ת כשהיה רוחץ בחמין צלולין היה מתכסה בבגד למטה מלבו כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה: והרי עקבו רואה את הערוה.

אע"ג דשני ליה דסבר האי תנא דלבו רואה את הערוה דמותר הדר תו פריך ליה מעקבו משום דס"ד שכריסו מפסיקבין הלב לערוה אבל עקבו הוא מכוון כנגד הערוה כדאמרינן בנדרים [דף כ' ע"א] המסתכל בעקבה של אשה וכו' א"ר שמעון בן לקיש מאי עקבה בית התורפה שהוא מכוון כנגד העקב ותנן נמי במס' נדה (דף נ"ז ע"ב) הרואה כתם על בשרה כנגד בית התורפה טמאה על עקבה ועל ראש גודלה טמאה אלמא עקב מכוון כנגד הערוה יותר מפני שהוא מעקם את רגלו ונכנס העקב תחת הערוה ממש מה שאין כן בשוקיו ובירכותיו, ומיהו לפי המסקנא מחמירין בלבו טפי מבעקביו: והלכתא עקבו רואה את הערוה מותר נוגע חסור.

וטעמא דגזרינן נוגע בעקביו ק אטו נוגע בידו: עייל [לי] רביעתא דמיא כר' (זבדי) [זכאי] ואפילו לכתחלה וכרב יוסף קיי"ל בין בכלי בין בקרקע צריך להטיל בהם רביעית: גרף של רעי ועביט של מי רגלים אסור לקרות ק"ש כנגדו. ואע"פ שאין בהם כלום, ומסתבר דהטלת מים לא מהני להו כיון דמיוחדין לכך, ומיהו בכולא תלמודא שמזכיר גרף ועביט מיירי בשל חרס ויש להסתפק אם ה"ה הכי בעביט של עץ ושל זכוכית, ומסתברא דבעץ אסור בשביל שהוא מובלע בתוכו ומלא זוהמא אבל בשל זכוכית מותר.

מאן שמעת ליה דאמר כולא בית כד' אמות רשב"א היא. פירש"י לא אתפריש היכא אתמר, ור"ח פירש היינו רשב"א דפרק עושין פסין [דף כ"ב ע"א] דתניא התם כלל אמר ר' שמעון בן אלעזר כל הקן שתשמישו לדירה כגון הדיר והסהר והמוקצה אפילו עשרה דיורין אפילו עשרה כוכין מותר וכל דירה שתשמישה לאויר בית סאתים מותר יותר מבית סאתים אסור, ולא נהירא כלל דליכא מאן דפליג על ההיא דר' שמעון ועוד דר' שמעון דוקא בבית קאמר הכא והתם אפילו אויר נמי רק שתשמישו לדירה: מטה פחות מג' כלבוד דמי.

פרש"י דקאי אמונחין תחת המטה, והגאון פ"א אדרשב"ג קאי דאמר דמטה חוצצת וקאמר דפחותה מג' אינה חוצצת עד עשרה קא מבעיא ליה ופסק הלכה כרשב"ג מדבעי רב יוסף אליביה: ורבא אמר אין הלכה כרשב"א, וכרבא ק"ל דהוא בתראי ואפילו בבית סגי בהרחקת ד' אמות: ס"ת צריך מחיצה עשרה וכדמסיק דאין לו בית אחר והא דתניא לעיל בית שיש בו ס"ת ותפילין אסור בתשמיש המטה עד שיוציאם או עד שיניחם כלי בתוך כלי.

לא קאי אס"ת אלא אתפילין וכלי בתוך כלי לא מהני בס"ת אלא מחיצה עשרה היכא דאין לו בית אחר, ודוקא ס"ת אבל שאר ספרים סגי בכלי תוך כלי וכן מסתבר וה"ה בחומשין נמי כיון שאין עשוין בגלילה כס"ת: [דף כ"ו] הני בית הכסא דפרסאי וכו'. ודידן אף ע"פ שהן סתומין רגילין להשתין בהם מים ואין ראוי לקרות בהן: הדרן עלך פרק מי שמתו פרק רביעי תפלת השחר.

בתר דאסיק כל מילי דק"ש מפרש בהאי פירקא דיני תפלה עד חצות. ותחלת זמנה נ"ל משיעלה ברק השחר והאיר פני המזרח מידי דהוה אתמיד הבקר אף ע"ג, דעיקר מצותה (עד) [עם] הנץ החמה כדכתיב ייראוך עם שמש מ"מ אם התפלל בזו השעה יצא והתנא לא חש לפרשו דמילתא דפשיטא היא כיון דזמן המאוחר שלה, הוא בזמן התמיד ה"ה בזמן המוקדם: תפלת המנחה עד הערב.

לא שייך לומר כל היום (כלו) [כמו] לגבי מוספין שהרי תפלת המנחה אינו יכול להתפלל אלא משש שעות ומחצה ולמעלה כמו תמיד הערב אבל קרבן מוסף כשר כל היום ואפילו מן הבקר מדאצטריך קרא ביומא פ' אמר להם הממונה, [דף ל"ד]. [דנסכים קודמין למוספים הא אי ליכא קרא מוספין כשרין לקדם אע"ג דכתיב בבקר גבי נסכים, וכן תפלת המוספין יכול להתפלל בבקר, והכי נמי אמרינן בפ"ק דעבודת כוכבים [דף ד'].

[לא ליצלי אינש צלותא דמוספין בתלת שעי א קמייתא בריש שתא ביחיד: ושל מוספין כל היום. בתר דתנא ג' תפלות של היום תנא בתר הכי תפלת מוסף: טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתיים, וא"ת אמאי צריך להתפלל שתיים הא קיי"ל תפלת ערבית רשות דהלכתא כרב באיסורי, וכן קשה לקמן [דף ל':] בסוף פרקין הא דקאמר טעה ולא הזכיר שלר"ח בלילה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש בלילה הא לאו הכי מחזירין אותו ואמאי והא תפלת ערבית רשות, וי"ל דנהי שהיא רשות אין לבטלה אם לא מפני צורך השעה כגון מפני מצוה עוברת או שרי המייניה דפ"ק דשבת (דף ט':) דלא מטריחין ליה וכן עלה על מטתו בירושלמי דאין מטריחין אותו שירד, תדע שהרי יעקב אבינו תקנה ואסמכה אהקטרת אברים ופדרים שמצותן כל הלילה וכמו דהנהו לא (מעברי) [מעכבי] כפרה איהי נמי מצוה בעלמא אית בה, וא"ת הא דאמרינן בשילהי יומא דף פ"ז ע"ב אמר רב תפלת נעילה פוטרת של ערבית רב לטעמיה דאמר צלותא יתירא היא וכיון דצליה לא צריך ופריך והאמר רב תפלת ערבית רשות כלומר למה מצריך רב תפלה לפוטרה, ומאי קושיא והלא אין לבטלה בחנם אם לא מפני צורך שעה וי"ל דהתם נמי לאו בחנם שהרי מצוה להכין צרכי סעודה למוצאי יום הכפורים שהוא כעין יום טוב דאמרינן במדרש דבת קול יוצאה ואומרת לך אכול בשמחה לחמך, וכן משמע נמי בירושלמי דפרקין דאין לבטל תפלת ערבית בחנם דאמרינן בירושלמי דלמ"ד תפלת ערבית חובה אין תפלת נעילה פוטרת אותה ולמ"ד רשות פוטרת אותה אלמא דאין לבטל אותה אם לא שתפטרנה תפלה אחרת, אע"פ שהירושלמי פליג אתלמודא דידן אהא דקאמר ביומא דרב לא איירי אלא לדברי האומר חובה מ"מ יש להביא ראיה משם שאין לבטל אותה בחנם, ובה"ג כתב גבי אין מקדשין החדש בלילה אע"ג דתפלת ערבית רשות כיון דשויה עילויה חובה אי לאו טעמא דאין מקדשין את החדש בלילה היה צריך לחזור ולהתפלל, ולא נהירא דהא אמרינן בפ"ק דשבת דלמ"ד תפלת ערבית רשות כיון דשרי ליה המייניה לא מטריחין ליה הא אי לא שרי המייניה מטריחין ליה וצריך להתפלל קודם שיאכל אע"פ שלא התפלל כלל, וכי תימא כיון דהתפלל בשאר לילות שויה עילויה חובה א"כ למה הוצרך לתרץ ביומא דרב דאמר תפלת נעילה פוטרת של ערבית לדברי האומר חובה קאמר הא אפילו לדברי האומר רשות ניחא כיון דשויה עליה חובה בשאר לילות: מתפלל שחרית שתיים.

פרשב"ם אם לא נזכר עד המנחה כיון שעברו שני זמנים תפלה עבר יומו בטל קרבנו דלא תקנו חכמים שיחזור ויתפלל כיון שעברו שני זמני תפלות: טעה ולא התפלל מנחה מהו שיתפלל ערבית שתיים אבל לא מבעיא ליה אם טעה ולא התפלל של מוסף מהו שיתפלל ערבית שתיים דנראה דמילתא דפשיטא הוא דאינו חוזר ומתפלל כיון שעבר זמן המוסף כיון שמזכיר בתפלת המוסף קרבן המוסף אינו ראוי להתפלל אלא בזמן הקרבת המוסף אבל שאר התפלות אע"פ שנתקנו כנגד הקרבנות מ"מ אינו מזכיר בהן קרבנות ורחמי נינהו ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו, רשב"ם: דיקא נמי דקתני בטל ולא קתני טעה.

כתב הגאון ז"ל בטל מעוות שלא יכול לתקון הוא ולית ליה אלא שכר רחמי דרשות בעלמא הוא אבל שכר תפלת מצוה לית ליה, משמע דאם רצה לחזור ולהתפלל בערבית שתיים לתשלומי מנחה שבטל רשאי ושכר תפלת רחמי אית ליה: [ע"ב] טעה ולא התפלל

מנחה בשבת. נראה דאם שכח ולא התפלל יעלה ויבא במנחה בר"ק לא יתפלל במוצאי ר"ח שתיים כיון שאין לו להזכיר של ר"ח למה יחזור ויתפלל י"ח ברכות כיון שכבר התפלל אותם, ולא דמי להא דאמרינן הכא שמתפלל במוצאי שבת שתיים של חול ויצא בה בשל שבת דשאני הכא דאף בשבת ראוי להתפלל י"ח אלא שמפני הטורח תקנו ז' ברכות הילכך כשלא התפלל במנחה ז' יוצא באותם י"ח ברכות שמתפלל במוצאי שבת דאינון נמי שייכי בשבת, וה"ה נמי אם התפלל במנחה בשבת י"ח ולא הזכיר של שבת אע"פ שלא יצא באותה תפלה ואם היה נזכר מבעוד יום היה צריך להתפלל שבע ברכות אפי' הכי לא יתפלל במוצאי שבת שתיים כיון שהתפלל כבר י"ח מפני שיכול לאומרה על הכוס קשיא.

וא"ת אמאי לא משני הך ברייתא דשוכח קודם שהעשירו וקבעוה על הכוס כדאיתא לקמן בפ' אין עומדין (דף ל"ג. ג.), וי"ל דלא מצינו ברייתא שנשנית באותם ימים בין שתי התקנות בתפלה ועל הכוס, אע"ג דאותה ברייתא דשניה עלתה לו נשארה בקושיא כיון דלא קאמר תיובתא לא משבשתא היא כך כתב רב האי גאון, וטעמא דמסתבר הוא דכיון דאבדיל בשניה גלי אדעתיה דכיון בראשונה לשם תשלומין ושניה משום חובתו ואין להקדים של תשלומין לחובת הזמן וצריך להתפלל אותה של תשלומין פעם שנית, ומיהו אם לא הבדיל באחת מהן או שהבדיל בשתייהן אין מחזירין אותו דאין כאן גלוי דעת דראשונה לתשלומין, וכן משמע דפריך למימרא כיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי וכו' דמשמע דבעי למימר אע"פ שלא הבדיל בראשונה והבדיל בשנייה ראשונה עלתה לו לשם חובה ושניה עלתה לו לשם תשלומין: יצחק תקן תפלת המנחה.

וא"ת והא אמרינן ביומא דף כ"ח: [בפ' אמר להם הממונה דצלותיה דאברהם אבינו מכי משחרי כותלי, וי"ל דלאחר דתקנה יצחק היה אברהם אומרה, אי נמי גם מתחלה אמרה דאפילו עירובי תבשילין קיים אברהם אבינו כדאיתא בפ' אמר להם הממונה אלא שלא עשה קבע לכל בני ביתו עד שתקנה יצחק: ואין שחה אלא תפלה שנאמר ולפני ה' ישפוך שיחו.

וא"ת והא בפ"ק דעבודת כוכבים [דף ז. ז.] אמרי' איפכא דמייתי קרא דלפני ה' ישפוך שיחו וקאמר אין שיחה אלא תפלה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה, וי"ל דתרוייהו ילפי מהדדי דהכא ילפי דויצא יצחק לשוח זו הוא תפלה ולא נימא שיצא לטייל או לדבר עם איש או לתקן אילנות כמו תחת (אחד) השיחים [בראשית כ"א ט"ו] ומ"מ אותו פסוק דלפני ה' ישפוך שיחו לא משמע תפלה קבוע אי לאו דשמעינן ליה מקרא דויצא, ומיהו כיוצא בזה במגלה [דף י"ג] גבי ויהי אומן את הדסה דקאמר אין הדסה אלא צדיקים שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ובאגדת חלק [דף צ"ג].

[קאמר על קרא דוהוא עומד בין ההדסים אין הדסים אלא צדיקים וכו' שבא זה ולמד על זה וזה על זה: שהרי קרבן מוסף קרב והולך עד שבע שעות. תימא אמאי נקט שבע הוה ליה למימר שש או שש ומחצה דאין זמן המוספין אלא עד שש ומחצה שהוא עצומו של יום כדמוכח בפסחים בריש תמיד נשחט, וי"ל לפי שאין העולם בקי אין לכוין חצי שעה להכי נקט שבע.

א"נ חצי שעה היו שוהין להתפלל על הקרבן אחר שהקריבו שיתקבל ברצון: [דף כ"ז ע"א] אלא מאי עד ועד בכלל ת"ש ושל מוספין כל היום ר' יהודה אומר עד ז' שעות. ול"ג אימא סיפא שדברי רבי יהודה אינן שנויין במשנה בספרים ישנים, ומה שלא הזכיר רבי דבריו במשנה משום דרבי לא סבר כותיה אלא בהך דארבע שעות הואיל דתנן בבחירתא כותיה וכן ההיא דעד פלג המנחה דאמרינן לקמן דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד: ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות בירושלמי מפרש שהי' בימי מלכות יון שהיו משלשלין להם בכל יום שתי קופות של זהב והיו מעלין להם שני טלאים יום אחד העלו להם שני חזירים באותה שעה האיר עיניהם הקב"ה ומצאו שני טלאים בלשכת הטלאים ועל אותה שעה העיד ר' יהודה בן (בתירא) בבא] על תמיד של שחר שקרב בד' שעות, ובמדרש פסיקתא יש כשנשא שלמה בת פרעה והכניסה לו חלף מיני זמר והיו מפתחות של בית המקדש תחת מראשותיו וישן עד ד' שעות ביום ואז הקריבו התמיד דרב צלי של שבת בערב שבת.

והיה מקבל עליו שבת מבעוד יום, והא דאמרינן בפרק במה מדליקין [דף כ"ג] גבי הדלקת הנר ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר, אין זו הקדמה מאחר שהיה מקבל עליו שבת באותה שעה, ובירושלמי אמרינן ר' מפקד לאבידן אמוריה אכריזקמיה צבורא מאן דמצלי יצלי דרמשא עד דיומא קיים, וכל הני אמוראי וכן תנאי דלקמן שהתפללו של מוצאי שבת בשבת ואמרו הבדלה על הכוס (דר') [כר'] יהודא סבירא להו, ואפשר שהי' להם אונס ולא היו יכולין להבדיל במוצאי שבת כגון שלא היה להם יין או אונס אחר כי פשיטא שלא היו ממהרין להבדיל ולהתפלל של מוצאי שבת בשבת אם לא מחמת אונס, ונראה אע"ג דסבירא לן כר' יהודה ענין תפלת הערב שהוא שעה ורביע קודם הלילה לענין תוספת שבת (וימים טובים) ויום הכפורים דקיי"ל שהוא מן התורה בפ"ק דר"ה (דף ט' ע"א) ובכמה דוכתא שאין צריך כל כך שיעור גדול לתוספת.

מיהו נראה שצריך שיעור מדאמרי' בביצה בריש פ' המביא [דף ל' ע"א] ובשבת בפרק השואל [דף קמ"ח ע"ב] דהא תוספת די"ה דאורייתא (והני) [והא] נשי דידן אכלי ושתי עד אורתא ולא מחינן בידיהו ומסתמא לא היו אוכלין ממש עד חשיכה שאינן יכולות לצמצם אלא פורשות מלאכול קודם הלילה אלמא קודם אותו שיעור יש זמן תוספת דאורייתא ולא נתברר יפה מה שיעור יש לו לאותו תוספת, אבל לענין מצה היה אומר הר' יעקב מקורבי"ל שאין לו לאכול מצה עד שתחשך מדאמרי' בתוספתא דפסחים אמרו עליו על הלל שהיה כורך פסח מצה ומרור ואימת אוכלן משתחשך והיינו טעמא משום דכתיב בפסח ואכלו את הבשר בלילה הזה ולילה ממש בעינן ומצה איתקיש לפסח דאם אכלה מבעוד יום לא יצא ידי חובתו ולא שייך כאן תוספת: מאן דעבד כמר עבד דעבד כמר עבד.

כתב הגאון דמאן דמקדים ומצלי [ערבית] מפלג המנחה ולמעלה כר' יהודה תו לא מצי לצלויי מנחה אלא עד פלג המנחה כרבי יהודה דאם איתא לדר' יהודה ליתא לדרבנן ואם איתא לדרבנן ליתא לדרבי יהודה וכן אי צלי תפלת המנחה עד הערב תו לא מצי לאקדומי ולצלויי תפלת הערב בפלג המנחה דאי אפשר לו לעשות פעם כר' יהודה ופעם כרבנן [ע"ב] ולא אחורי רבו משום יוהרא.

יש מפרשים משום שנראה כמשתחזה לרבו: הנותן שלום לרבו. פרש"י כמו לשאר אדם שאומר שלום עליך ואינו אומר שלום עליך רבי, בירושלמי משמע שתלמיד אינו נותן שלום לרבו דגרסי' נהוגי גבייהו דלא שאיל זעירא בשלמא דרבא ומקיימי בנפשייהו ראוני נערים ונחבאו: שאני צבור דלא טרחינן להו.

פי' להתפלל אבל יחיד צריך לחזור ולהתפלל אבל לענין מלאכה אלו ואלו מותרין: אומר קדושה על הכוס או אינו אומר וכו'. קס"ד משום דקדושה מן התורה הוא אין לו לאומרו מבעוד יום ומסיק שהיה אומר גם קדושה על הכוס משום דכתיב זכור את יום השבת דמשמע סמוך לכניסתו מדלא כתיב זכור ביום השבת: רב אמר תפלת ערבית רשות.

פסק ר"ח דהלכתא כרב באיסורי ותפלה איסורא הוא ולהכי תקנו פסוקים ויראו עינינו וקדיש בין השכיבנו לתפלת ערבית להודיענו שהיא רשות, ומ"מ בחנם אין לבטלה כדפי' לעיל וגם אין להפסיק בין גאולה לתפלה אלא מה א שתקנו לומר: בעלי תריסין ת"ח הממונים על הדור: [דף כ"ח ע"א] ה"ג אמרה ליה דילמא מעבירין לך אמר לה גמירי מעלין בקודש ולא מורידין.

שאם יעלוני לא יורידוני אם לא בפשיעתי, והכא נמי הות ליה שלא העבירוהו אלא גם הוא היה נשיא עמו ודילמ' עניש לך אמר לה יומא חדא לשתמש בכסא דמוקרא ולמחר לתבר, ואין צריך למחקו כמו שמחקו רש"י: כל שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש. משום דאמרינן כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקוליס ור' אלעזר בן עזריה ה"מ היכא דקים לן דאינו הגון: אמר ר' יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף.

ה"ג וכך היא שנוייה בזבחים פ"ק [דף י"ב ע"א] ובפ' כל התדיר (דף צ"א ע"א] והלכה כרבנן דר' יהודה דהכא וא"כ יש ליזהר כשמאחרין בי"ה תפלת יוצר עד לאחר ז' שעות שיש להתפלל תפלת המנחה קוד' תפלת מוסף ובירושלמי דפירקין גריס ר' חייא בשם ר' יוחנן תפלת המנחה ותפלת המוסף תפלת המנחה קודמת הוון בעין מימר בשאין שהות ביום להתפלל שתיהן אבל יש שהות ביום להתפלל שתיהן תפלת מוסף קודמת ר' נתן, בר טובי אמר אמר אפילו יש שהות ביום להתפלל שתיהם תפלת המנחה קודמת והא תניא הקדים תפלת המנחה לתפלת המוסף יצא לשעבר אין לכתחלה לא הוא פתר לה בשלא הגיע זמן התפלה כהדא דריב"ל הוה מפקד לתלמידיו אי הוון לכו אריסטון ומטי יומא (לתשע) [לשית] שעי ועד כאן לא סליקתון תהון מצלין המנחה עד דלא תשרון, משמע שכך ר"ל דבשעת מנחה קטנה שהוא עיקר זמן המנחה אז יש להקדים תפלת המנחה קודם תפלת מוסף אבל מנחה גדולה דשבע שעות אין לחוש.

ומיהו תלמודא דידן לא סבר הכי דאפילו בשעה שביעית פסקינן כרבנן שצריך להקדים תפלת המנחה, ויש מפרשים דהא דקאמר היו לפניו ב' תפלות מתפלל של מנחה תחלה היינו (כגון שרוצה להתפלל שתיהן) (דוקא שצריך עתה להתפלל שתיהם) כי היא דירושלמי שרוצה ליכנס לסעודה גדולה ואי אפשר לו להתחיל עד שיתפלל הילכך כיון שצריך להתפלל שתיהן תפלת המנחה קודמת שהיא תדירה וגם עיקר זמנה אבל אם אינו צריך להתפלל תפלת המנחה יכול להקדים תפלת המוסף ולאחר תפלת המנחה עד סמוך

לדמדומי חמה: כל המתפלל תפלת שחרית אחר ד' שעות לר' יהודה אליבא דר' יהודה נקט משום דקיי"ל כותיה ל כל המתפלל תפלת המוספין לאחר ז' שעות לר' יהודה.

אבל לרבנן אע"פ שנקרא פושע אינו נענש על כך: [ע"ב] אסור [לן] לאדם שיטעום כלום. ואפילו התחיל בהתר צריך להפסיק כדמשמע בפ"ק דשבת [דף ט' ע"ב] וכן משמע לישנא דאסור לטעום כלום: ולית הלכתא כריב"ל ומותר לאכול כשיגיע זמן תפלת מנחה, וכן פסק ר"ת בפ"ק דשבת דמוקי מתניתין דלא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה גדולה ולא לאכול בסעודה גדולה ובמנחה גדולה אבל סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה מותר להתחיל וכן נמי סמוך למנחה קטנה דלא חיישינן לאמשוכי כלל בסעודה קטנה דבשל סופרים הלך אחר המקל וסתמא דתלמודא דקאמר התם האי לישנא קמא ולישנא בתרא דרב אחא בר יעקב קאמר לה אע"ג דהאי דקא משני תלמודא בלישנא קמא אליבא דריב"ל קא משני ולא קיי"ל כותיה משמע הא אליבא דידן (אין אנו צריכין להעמיד המשנה במנחה גדולה מ"מ כיון דאוקמי הכי ולא קא משני מידי אליבא דידן) ש"מ דהלכתא הכי: שלא תארע תקלה על ידי.

שלא יטעו תלמידי בדברי לעשות מעשה שלא כהלכה. ולא אומר אפילו אמירה בעלמא: עד שיראה איסור, כנגד לבו.

פ"י רב האי גאון שיכוף את ראשו כאגמון שאז רואה איסור שהוא מונח כנגד לבו ולא שישחה גופו וראשו זקוף: אמר רבא והוא דמצער נפשיה. כגון חולה וזקן וכרבא קיי"ל דהוא בתראי כנגד אל הכבוד הרעים.

ומתחלה לא קבעו כנגדו לפי שאינו שם המיוחד: [דף כ"ט ע"א] כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים. והם במזמור הבו לה', ובמתן תורה היו קולות, ומזמור זה נמי איירי במתן תורה דכתיב ביה קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש, ותורה ניתנה בשבת כנגד תשע אזכרות שאמרה חנה בתפלתה.

וכתיב ביה ה' ידין אפסי ארץ והיינו בר"ה: אלא אידי ואידי ביחיד אבל בצבור אפילו נזכראחר שומע תפלה אינו חוזר דהא שמע ליה מש"ץ. וכן כתב בה"ג שאם שכח אדם יעלה ויבא או דבר שצריך לחזור ולהתפלל יכוין דעתו וישמע מפי ש"ץ כל י"ח מראש ועד סוף ויצא ידי חובתו כדאמרי' בשילהי ר"ה (דף ל"ד ע"ב) כשם שהוא מוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי ואע"ג דאמרי' התם דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות דאניסי וטרידי אבל בעיר לא היינו היכא שלא התפלל (כבר) [כלל] אבל (הכא) [היכא] שכבר התפלל מוציא אף את הבקי, וכן פ"י בשאלתות דרב אחאי פרשת ויצא [ע"ב] הא דאדכר לאחר שומע תפלה.

ומפרש בירושלמי דחוזר לשומע [תפלה] ואינו צריך לחזור לברכת השנים דגרסי', בירושלמי דפ' אין עומדין ר' זירא בשם רב הונא אמר אם לא שאל בברכת השנים אומרה בשומע תפלה דכוותי' אם לא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים אומרה בשומע תפלה ומה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפלה אזכרה שהיא מריוח לא כ"ש והא תנא אם לא שאל בברכת השנים או שלא הזכיר בתחיית המתים מחזירין אותו א"ר אבא (מרי) אחויה דרב יוסף בשלא אמרה שומע תפלה להיכן הוא חוזר ר'

שמעון [בר בא] בשם ר' יוחנן בר"ח אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לעבודה אף הכא אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לשומע תפלה וכן פסק ה"ר יוסף ז"ל בשם ר"ח שחוזר לשומע תפלה, ומיהו תלמוד דידן לא הזכיר לומר גבורת גשמים בשומע תפלה, ואפשר דפליג על ירושלמי בהא או שמא פשוט היה לו מכ"ש כדאיתא בירושלמי ומיהו מצאתי ברוב ספרים שכתוב בהן טעה ולא אמר הזכרה בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה אלמא פליג בהדיא בהא אירושלמי, וא"ת הא אמרינן לקמן פ' אין עומדין (דף ל"ג ע"א) בעו מיניה מרב ששת טעה בזו ובזו מהו א"ל חוזר לראש, פי' שתקנו הבדלה בתפלה ועל הכום וכשטעה בתפלה אומרה על הכום ואין צריך לחזור ולהתפלל ואם טעה על הכום חוזר ומתפלל הכא נמי כיון שטעה ולא הזכיר בשומע תפלה היה לו לחזור לראש] ברכת השנים, ושמא יש לחלק דשאני הכא די"ח ברכות כלם תפלה אחת היא ולא אטרחוהו לחזור לראש כמו גבי הבדלה שנתקנה בתפלה ועל הכום דתרי ענייני נינהו, ובה"ג כתב דאי אדכר קודם שומע תפלה אומרה בשומע תפלה ואי לא הדר לרישא, משמע שר"ל אם לא אמרה בשומע תפלה חוזר לברכת השנים דהיינו רישא דידיה, דלישנא לא משמע דאיירי בשסיים כל י"ח ברכות (ואינו) [ואז] חוזר לראש י"ח, ונראה דסברי ה"ג דתלמוד דידן פליג אירושלמי מההוא דפ' אין עומדין טעה בזו ובזו וכל דבריהם דברי קבלה ויש לסמוך עליהם וכן כתב הראב"ד, עוד כתוב שם בירושלמי א"ר זעירא בשם ר' חנינא היה עומד בטל והזכיר גשם מחזירין אותו בגשם והזכיר טל אין מחזירין אותו בטל והזכיר גשם מחזירין [אותו] והתניא בטל וברוחות לא חייבוהו חכמים להזכיר ואם רצה להזכיר מזכיר וקס"ד דהא דקאמר בטל והזכיר של גשם מחזירין אותו דמשום דלא הזכיר טל הוא דמחזירין אותו להכי פריך כיון דלא חייבוהו חכמים להזכיר אמאי מחזירין אותו ומשני דלא דמי ההוא מצלי ומקל לההוא דלא מ ולא מקל כלומר הא דמחזירין אותו לא בשביל שלא הזכיר טל אלא לפי שעומד בשעה שאין מזכירין [אלא] טל דהיינו בקיץ והזכיר גשם שהוא סימן קללה, והיינו דלא דמי ההוא דמצלי ומקל כלומר שהזכיר גשמים שלא בעונתן לההוא דלא מצלי ולא מקל פי' שלא אמר לא טל ולא מטר.

ותו פריך בירושלמי בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו והתניא אם לא שאל בברכת השנים או לא הזכיר בתחיית המתים מחזירין אותו ההוא דלא אדכר לא טל ולא מטר כלומר אם לא הזכיר כלל מחזירין אבל אם הזכיר טל אין מחזירין אותו וכל זה בהזכרת גבורות גשמים והא דקאמר מטר לאו דוקא (הוא) (דהוה) ליה למימר ולא גשם אבל לענין שאלה שהיא תפלה אם לא הזכיר מטר מחזירין אותו איכא דאמרי [וכו'] כי לא עקר רגליו וכו'.

והלכתא כלישנא בתרא דלעולם חוזר לראש אי לאו דאיכא תרתי דלא עקר רגליו וגם רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, ונראה דכל אותם דאין מחזירין אותו כגון על הנסים דחנוכה ופורים ויעלה ויבא דליל ר"ח ועננו וכיוצא בו כיון דסיים אותה ברכה אע"פ שלא פתח בברכה של אחריה אינו חוזר ואם יחזור הויא ברכה לבטלה, וה"ר אלחנן היה ר"ל דכיון שלא פתח ברכה שלאחריה חוזר וראיה מהא דאמרו בפ"ג שאכלו [דף מ"ט].

[גבי יעלה ויבא דברכת המזון שאם לא פתח בהטוב והמטיב תקנו ברכה חדשה אע"פ שאם פתח בהטוב והמטיב אין מחזירין אותו [א"כ] הכא נמי אע"פ שאם פתח בברכה אין מחזירין אותו כל זמן שלא פתח יחזור באותו ברכה עצמה כמו שתקנו שם ברכה חדשה, ולא ראייה היא דשאני, התם שכבר סיים ברכת המזון דהטוב והמטיב לאו דאורייתא ואין שם הפסק באמצע הברכה אבל הכא אם יחזירוהו לאותה ברכה בדבר שאין לו לחזור הוי הפסק באמצע תפלתו ועוד אם אתה אומר כן על הנסים אם סיים ברכת הודאה הוי צריך לחזור לרצה דטעה בשלש אחרונות חוזר לעבודה, ולא דמי לההיא דיעלה ויבא דהתם תקנו ברכה חדשה ומזה היינו יכולין ללמוד דכל זמן שלא פתח בברכה שלאחריה שיחזור לאותהברכה שסיים אבל שיחזור לראש ב' ברכות אין ללמוד משם הילכך לא דמיא להך דהכא כלל, ור"י ראה לר"ת שחזר לאחר מודים בדבר שאם לא אמר אין מחזירין אותו ולא מסתבר כלל דכל היכא שאם עקר רגליו אינו חוזר לראש גם אם סיים הברכה אינו חוזר לעבודה.

ואפשר שהוא היה מפרש אין מחזירין אותו אינו חייב לחזור אבל אם רצה יחזור. ומיהו גם זה יתכן אם סיום תפלתו שיכול לחזור [לראש, דלא גרע מתפלת נדבה אבל באמצע התפלה כיון דאינו מחוייב לחזור] נראה לי דהוי הפסק אם [הוא] חוזר ורבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים פר"ח דסברי רבנן דאם אמר בלשון תחנונים אפילו הוי עליו כמשאוי הויא תפלה מעליא דלא בעיא אלא לשון תחנונים לכד זו תפלת הדרך.

ולאו היינו תפלה קצרה דמתניתין דהתם מיירי במקום סכנה ומתפלל אותה במקום י"ח ברכות אבל הכא ביישוב איירי ובאדם שרוצה לצאת לדרך ואפילו התפלל י"ח ברכות צ"ל תפלה זאת: דף ל' ע"א רב חסדא אמר מעומד רב ששת אמר מהלך. פסק רב אלפס כרב חסדא דהא רב ששת נמי קאי ומצלי: מאי איכא בין הבינונו לתפלה קצרה, מסקנא דמלתא אין תפלה קצרה אלא במקום סכנה והבינונו בדרך שלא במקום סכנה והיא מעומד, אע"ג דאמרינן לקמן גבי השכים לצאת לדרך ר' שמעון בן אלעזר אומר בין כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל ולא חייש לתפלה די"ח מעומד היינו טעמא כיון שהם י"ח ברכות היה צריך להתעכב בהם והיה לבו טרוד עליו מחמת העיכוב ולא יוכל לכוין אבל הבינונו אין בו אריכות דברים כל כך ויוכל לכוין מעומד: היה רוכב על החמור וכו' היה יושב בספינה או באסדא.

בירושלמי משמע כלשון שני של רש"י במתניתין דקאמר היא אסדא היא אסקריא של ספינה היא רפסודות [דכתיב] ונביאם לך רפסודות אל ים יפו, פסוק הוא גבי חירם בד"ה: הלכה כר'. שאינו צריך לירד למטה לפי שאין דעתו מיושבת עליו כשהוא מהלך בדרך ואפי' שלא במקום סכנה טורח הוא להתעכב מתפלל במהלך ואינו מחזיר פניו לירושלים כיון שרוכב על בהמתו והולך כדרכו, ולא כמו שפי' הר' יוסף דאיירי במקום סכנה: היה עומד בחוצה לארץ יכוין כנגד ארץ ישראל.

ל"ג לבו דאפניו קאי כדקתני בסיפא היה עומד במזרח מחזיר פניו ה"ר יוסף: תל שכל פיות פונות לשם. זהו לבית קדשי הקדשים וכהך שמעתא קיי"ל ולא כי ההיא שמעתא דבבא בתרא פרק לא יחפור (דף כ"ה ע"ב) דפליגי אמוראי התם אי שכינה במזרח או במערב ומסקנא דהתם כשמעתין דהכא דא"ל ר' חנינא לרב אשי אתון דקיימיתו לצפונא

דארעא דישראל אדרימו אדרומו, ומה שאנו מכוונין עכשיו למזרח לפי שאנו במערבה של ארץ ישראל: אבוה דשמואל ולוי כי הוּו בעו למיפק לאורחא הוּו מקדמי ומצלי.

פרש"י קודם היום, ולא נהירא דזמן תפלה אינו אלא משיעלה עמוד השחר כמו תמיד הבוקר, ור"ח פי' מקדמי מעלות השחר דעיקר זמן תפלה היא מהנץ החמה אבל מבעוד לילה אין לו להקדים ולהתפלל, ופסק ר"ח כאבוה דשמואל ולוי דאפילו רב אשי דבסמוך לא פליג עלייהו אלא לא] חזינן לרבנן קשישי הוא דקאמר, והיינו טעמא דמהלך בדרך אינו יכול לכוין הילכך טוב יותר שיקדים ויתפלל מעומד אבל רב אשי היה מתפלל מיושב ומכוין ולכך לא היה רוצה להקדים ובה"ג פוסק כרשב"א: מר סבר מסמך גאולה לתפלה עדיף.

אבל מעומד אינו צריך להתפלל כיון שהוא בדרך וה"ה שאינו צריך לכוין הרוחות כנגד ירושלם כדפי' לעיל אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר. כיון שאינה תחנונים לפיכך לא קבעוה אלא בצבור: הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה.

יש ספרים דגרסי ואין הלכה כר' יהודה שאמר משום רבי אלעזר ב"ע וכן פסק רבינו חננאל דהלכה כרבנן הילכך מצלינן תפלת מוסף בין ביחיד בין בצבור ולהכי מייתי נמי להא דר' אמי ור' אסי הכא (היכא) דלא הוּו מצלי אלא ביני עמודא היכא דגרסי לאשמעינן דאפילו תפלת מוסף היו מתפללין ביחיד כרבנן: [ע"ב] אני ראיתי את ר' ינאי דצלי והדר צלי אמר ליה ר' ירמיה לר' זירא דילמא לא כיון דעתיה מעיקרא.

מכאן משמע שמי שלא כיון דעתו לכל הפחות באבות שצריך לחזור ולהתפלל טעה ולא התפלל של ר"ח ערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית. ה"ה דהוה מצי למיתלי טעמא משום דאין מקדשין את החודש בלילה כדאיתא בסמוך אלא אגב אחריני נקטיה: כמה ישהה בין תפלה לתפלה.

אדם שטעה ורוצה לחזור ולהתפלל. כדי שתתחונן דעתו עליו, ומפרש בירושלמי דהיינו כדי הילוך ד' אמות: אין מקדשין את החודש בלילה.

וא"ת ליל שלשים ואחד אין (הטעם) תלוי בקידוש ב"ד שכבר קדשוהו שמים ולמה לא יחזור ליל שלשים ואחד, וי"ל כיון שאין ראוי לקדש את החודש בלילה הילכך אין מחזירין אפילו ליל שלשים ואחד. הדרן עלך פרק תפלת השחר פרק חמישי אין עומדין חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת.

שע"י כן היו מכוונין בלבם ומחשבין ביראת שמים כדי שתתחונן דעתם עליהם: [דף ל"א ע"א] אייתי זוגא חירותא ואתבר קמיהו ואתעצבו. הכא משמע דזוכית לבנה היתה מצויה אחר החורבן, והכי נמי משמע בפ' אלו מציאות [דף מ"ח ע"א] דקאמר התם מי שהניח לו אביו מעות ורוצה לאבדן ילבש כלי פשתן וישתמש בכלי זכוכית ומוקי לה בזגי חירותא.

וקשה דבפ' בתרא דסוטה תנן משחרב בית המקדש בטלה זכוכית לבנה ושירא פרנדא. וי"ל דודאי לא בטלה לגמרי אלא לא היתה מצויה כמו שהיתה בזמן הבית, תדע דקאמר התם דבטלה שירא פרנדא ובריש במה מדליקין אמרו דרבין ואביי הוּו יתבי קמי דרב נחמיה [אחוה] דריש גלותא [חזייה] דהוה לביש מטכסא א"ל רבין לאביי היינו כלך

דתנן א"ל אנן שירא פרנדא קרינן לה פי' לההוא מטכסא אלמא שירא פרנדא [היה] לאחר החורבן אלא לא היה מצוי כל כך כבזמן הבית, ור"ח דחק לפרש שירא פרנדא קרינא לכלך דמתניתין וניחא כדפר"י: טיפת דם כחרדל.

לאו טעמא, משום דפחות מחרדל אינה טמאה דהא תנן דמטמא, כחרדל ובפחות מכן אלא נקט כחרדל לאשמועי' שאע"פ שהיא ראייה מועטת ואינה ראויה ליחלק לשלש ראיות להיותה זבה גמורה אם ראתה בימי זובה אפ"ה יושבת עליה ז' נקיים: רב אשי עביד כברייטא. ולכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי שמחה של מצוה שעוסק בדברי תורה, ירושלמי ר' (אמי) [ירמיה] אומר לא יעמוד ויתפלל אלא מתוך דבר הלכה א"ר ירמיה העוסק בצרכי צבור כעוסק בד"ת שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדבדי שבח ותחנונים.

ירושלמי א"ר אליעזר חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחה א"ל ר' יוחנן עוד הוא בדברי נחמות חתם ואמר ככה תשקע בבל ולא תקום ולפי שהיה ירמיהו חוזה ומתנבא על המקדש יכול בחורבן הבית חתם ת"ל עד הנה דברי ירמיהו במפלת מחריביו חתם ולא חתם בדברי תוכחות, [והכתיב] והיו דראון לכל בשר בכופרים בעיקר הוא עסוק, והא כתיב כי אם מאוס מאסתנו השיבנו תחת כי אם מאוס, ומסוף תרי עשר וקהלת לא פריך דלא חשיב הני קראי פורענות: הני ציניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון.

והא דאמרינן במדרש איכה רבתי שארבעים שנה קודם שגלו ישראל לכבל נטעו שם דקלים לפי שהמתיקה מרגלת הלשון לתורה, מתחלה לא היו אלא באותו מקום ובארבעים שנה הללו נטעו בשאר מקומות: ומוצאו בזויות אחרת [וכ"כ למה] מפני כריעות והשתחויות. וא"ת והא אמרינן לקמן דף ל"ד ע"א] בסוף פרקין אם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה.

ואין לומר דמיירי הכא בתחנונים שהיה אומר אחר תפלתו ולא בי"ח ברכות דמשמע דמיירי דומיא דכשהיה מתפלל עם הצבור, י"ל דודאי בסוף כל ברכה וברכה אין לשחות אבל באמצע הברכה מותר לשחות וכשהיה מגיע לסוף הברכה ה"ל זוקף, ולכך יש נוהגין בר"ה וביה"כ כשמתפללין זכרנו ובכך תן פחדך ששוחין וכשמגיעין בסוף הברכה זוקפין שאין לשחות בסוף ברכה אלא היכא דתקון: מכאן ששכור אסור להתפלל.

בירושלמי מס' תרומות פ"ק ר' זירא בעא קומי דר' יוסי שכור מהו שיברך א"ל ואכלת ושבעת אפילו, מדומדם, פי' אפילו כ"כ שתוי שאינו יכול לדבר כראוי דהכי משמע ושבעת וברכת [ע"ב] דבר שאינו הגון. אע"ג דליכא איסורא דאורייתא דאי איכא איסורא דאורייתא פשיטא הוכח תוכיח כתיב: שלשה בדקי מיתה.

כרבנן דאמרו בפ' במה מדליקין (דף ל"ב ע"א) על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן, ואמרי לה דבקי מיתה כר' אלעזר דאמר נשים מתות ילדות, דבקי כלומר שנדבק בהן מהרה: מכאן שאסור לישב בתוך ד' אמות של תפלה בין מלפניו בין מן הצדדין צריך להרחיק ד' אמות, עמכה בז"ה בגמטריא י"ב דהיינו ד' אמות לג' רוחות.

וכתב בתשובת הגאונים דוקא כשהוא יושב בטל אבל אם עוסק בתפלה כגון ק"ש וברכותיה וכיוצא בה אפילו יושב שפיר דמי. עמכה משמע בתוך ארבע אמות, וקאמרה

הנצבת עמכה משמע שהיה נצב כמותה שלא היה רוצה, לישב בתוך ד' אמות שלה, וי"א עמכה מלא שלא היה יושב בתוך ד' אמות שלה כי אם בחמישית: מורה הלכה בפני רבך את.

ואע"פ שלא למד לפניו מ"מ גדול הדור היה ובא ללמוד לפניו: כל היושב בתענית בשבת. פר"ח בתענית חלום ופירש בה"ג שאומר עננו באלהי נצור, ואע"פ שקובע ברכה לעצמו כיון שאינו בתוך י"ח ברכות אין לחוש או שמא כוללו באלהי נצור, ובירושלמי דתפלת השחר ר"ח שחל להיות (בו תענית) [בתענית] היאך לוא מזכיר תענית במוסף ר' זירא אמר בהודאה ר' אבא בר ממל אמר בעבודה ר' אבינא אמר אומרה ברכה רביעית ר' אבא אמר מה מצינו בכל מקום אומרה] ברכה רביעית אף כאן ברביעית וכן נפקא עובדא כהדא דר' אבא, ונראה שיש טעות סופר בירושלמי והכי יש לגרוס ר' אבינא אומר אומרה ברכה חמישית, פי' שיאמר עננו אחר ברכה של קדוש היום ר' אבא אמר מה מצינו בכל מקום ברכה רביעית כלומר שאומר קדושת היום בברכה רביעית אף כאן אומר קדושת היום בברכה רביעית ועננו יאמר בחמישית, ובש"ץ מיירי שקובע ברכה לעצמו וכמו שאומרה בין גואל לרופא בחול אבל ביחיד יכול להיות שאומרה באלהי נצור כמו שפי' בה"ג ואם הלכה כר' אבא בר ממל דירושלמי שאומר עננו בעבודה יכול להיות שגם יחיד בתענית חלום אומר בעבודה ודלא כפי' ה"ג, ובירושלמי שפוסק כר' אבא אין לעמוד עליו אם פוסק כר' אבא בר ממל דאמר בעבודה או כר' אבא דמסייע ליה, לר' אבינא דאמר בברכה חמישית: [ע"ב] כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב פי' שמצפה מתי תבא בקשתו לפי שהאריך בתפלתו בכוונה והיינו עיון תפלה דאמרינן בפ' בתרא דף נ"ה ע"א] שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם וחשיב עיון תפלה, אבל ההיא דגט פשוט [דף קס"ד ע"ב] דקאמר ג' דברים אין אדם ניצול מהם בכל יום ואלו הן הרהור עברה ועיון תפלה ולשון הרע היינו שאין אדם יכול לכיון בכל שעה וכדאמרי' בירושלמי פ' היה קורא התפלל ומצא עצמו בשומע תפלה חזקה כיון ר' ירמיה בשם ר' אלעזר התפלל ולא כיון לבו אם הוא יודע שחוזר ומתכוין יתפלל ואם לאו אל יתפלל א"ר חייא רובא אנא מן יומי לא כוונית אלא חד זמן בעית מכוונא והרהרית בלבי ואמרית מאן עליל קומי מלכא קדמוי אי ריש גלותא אי ארקפתא שמואל אמר אנא מנית אפרוחיא ר' אבין ב"ר חייא אמר אנא מנית דימוסיא א"ר מתניא מחזיק אנא טיבו לרישי דכד הוה מטי למודים כרע מגרמיה: קודם תפלתו מנין שנאמר אשרי יושבי ביתך.

לפיכך תקנו לומר, זה הפסוק קודם תהלה לדוד: [דף ל"ג ע"א] אבל עקרב פוסק. בירושלמי קאמר אם היה [מרתיע] נחש ובא כנגדו פוסק, לפי שבא בכעס כנגדו ומתכוין להזיקו, ואם פסק חוזר לתחלת הברכה שפסק בה ואם פסק בג' ראשונות חוזר לראש בג' אחרונות חוזר לעבודה: מתני' מזכירין גבורות גשמים.

בריש תענית קא דייקי מאי גבורות גשמים א"ר יוחנן שיורדין בגבורה, וראוי היה שרבי אשי יקבע ההיא מימרא אמתניתין דהכא, דמסתמא ברכות נסדרה קודם תענית שהיא מסדר זרעים שנאמר והיה אמונת עתך חוסן אלא שאותה משנה עיקרה בתענית לפיכך קבעה שמה: כי אל דעות ה'. בירושלמי קאמר איכא דשמעי' לה מהכא אז תבין יראת ה'

ודעת אלהים תמצא, והכי נמי הוה מצי למימר גדולה תחנה שנאמר [תהלים ו'] ה' תחנתי ה' תפלתי יקה: אלא אימא הואיל ואומרה על הכוס.

פסק רב סעדיה גאון שאם אין לו כוס חוזר ומתפלל: טעה בזו ובזו מאי תימא לי מאי בזו ובזו והלא להבדיל יש לו שהות (עד) אחר ג' ימים אחר השבת. ונראה לפרש כגון שאכל ועשה מלאכה קודם שהבדיל על הכוס, וי"מ ביום טוב שחל להיות במוצאי שבת ולא אמר ותודיענו בתפלה ועל הכוס אחר קדוש לא אמר הבדלה.

ותירוץ זה לא שייך למה שאמרתי דמאי נפקא מנה אם לא אמר הבדלה עם הקדוש עדיין הוא יכול להבדיל אלא משום ששתה: [ע"ב] ההוא דנחית קמיה דר' חנינא אמר האל הגדול וכו'. ובתפלה מיירי שאין להוסיף על מה שתקנו אנשי כנה"ג אבל בינו לבין עצמו לית לן בה: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

פי' כל מדותיו של אדם שיש לו להתנהג בהם כל ימיו גוזרין עליו בשעת לידה חכם או טפש גבור או חלש עשיר או עני אבל צדיק או רשע לא קאמר, והא דאמר' בפ' המקבל [דף ק"ז:] ובפ"ק דעבודת כוכבים דף ג': [הכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים היינו מאורעות הבאות לאדם בכל יום:] הא דאמר פסוקא ותנייה.

פירש"י אמר פסוקא וכפליה משתקין ליה דמחזי כשתי רשויות, לפיכך אותן בני אדם שאומרין בי"ה אחר סיום תפילת נעילה שני פעמים או ג' [פעמים] שמע ישראל משתקין אותו דמחזי כשתי רשויות אבל מה שאומרים ז' פעמים ה' הוא האלהים כנגד ז' רקיעים מנהג כשר הוא דבקרא נמי כתיב ב' פעמים ה' הוא האלהים: דף ל"ד ע"א] מהיכן מתחיל מתחלת הברכה שטעה זה.

ירושלמי בטיטיי אשתתק באופניא אתון ושיילין לר' אבון אמר לון ר' אבון בשם ריב"ל זה שעבר תחתיו יתחיל ממקום שפסק [אמרו ליה] והא תנינן מתחיל מתחלת הברכה שטעה זה אמר לון מכיון דעניתון קדושתא (דמי) [כמי] שהוא תחלת הברכה העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף.

אבל אם לא מפני הטירוף לא הוה חשיב לי' הפסקה מה שעונה אמן דצורך תפל' חשיב לי', והכי נמי אמרינן [במדרש] טעמי חסירות ויתירות אמור להם מלא וא"ו מלמד שש"ץ אומר לכהנים (על) כל דבור ודבור, ור"ת ז"ל היה אומר דאין ש"ץ יכול להפסיק ולומר כהנים שיעלו לדוכן דהפסקה היא ואפילו ליהא שמייה רבא מברך אסור להפסיק ואפילו המלך שואל בשלומו ואפילו נחש כרוך על עקבו, והא דאמרינן בסוטה פ' אלו נאמרינן [דף ל"ח] דלשנים קורא כהנים אחזן קאי ולא ש"ץ וכן תניא בסיפרי אמור להם מלמד שהחזן אומר להם אמרו ובירושלמי דפירקין קאמר ובלבד שיהא החזן ישראל, וכן כתוב בפ"ר לשנים קורא החזן כהנים אבל ש"ץ המפסיק עברה היא בידו, ובערוך פי' חזן ש"ץ וטעות הוא כי חזן הוא המתעסק בצרכי בהכ"נ וש"ץ [הוא] המתפלל להוציא הצבור ידי חובתן, ועוד אמרינן בסוטה [דף ל"ט] אין הכהנים רשאים להתחיל בברכה עד שיכלה הדבור מפי הקורא ובסיפא קאמר אין ש"ץ רשאי להתחיל שים שלום עד שיכלה אמן מפי הקהל אלמא דש"ץ לאו היינו חזן: אמצעות אין להם סדר.

פרש"י אם דילג ברכה ואח"כ נזכר בה אומרה ואף שלא במקומה, ולא נהירא דהא אמרי' לעיל פרק תפלת השחר (דף כ"ח) שמעון הפקולי תקן י"ח ברכות על הסדר לפני ר"ג ביבנה, ובפ"ב דמגלה [דף י"ז] מפרש טעמא דכולהו למה נסדרו בסדר הזה. ועוד תנן במגלה הקורא את המגלה למפרע לא יצא ותניא וכן בהלל וק"ש ותפלה, ופרשב"ם אין להם סדר שאם טעה ודילג ברכה אחת ולבסוף נזכר ששכח יתחיל מאותה ברכה שטעה בה ואומר מכאן ואילך הכל על הסדר ואין צריך לחזור לאתה חונן כמו שחוזר בראשונות לראש ובשלש אחרונות לעבודה, וראיה לדבר מדתניא בתוספתא דמכילתין פרק שני הקורא את שמע וטעה והשמיט בה פסוק אחד לא יתחיל ויקרא אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק וגומר עד סופה וכן בהלל וכן במגלה וכן בתפלה, ותניא נמי בפרק ב' דמגלה [דף י"ח] שאם השמיט פסוק א' במגלה חוזר וקור' (על) [כל] הסדר מאותו פסוק ואילך והתם משהו יחד סדר תפלה ומגילה וק"ש, ונפקא מינה להך פירושא בתענית צבור שש"ץ קובע ברכה לעצמו ואומר עננו בין גואל לרופא אם שכחה ולא אמרה במקומה אין מחזירין אותו כי היה צריך לומר אח"כ כל הברכות על הסדר והוה ברכה לבטלה אבל לפי' רש"י יאמר (אותה ברכה) במקום שהוא נזכר ואין כאן ברכה לבטלה, וכן אם שכח ולא אמר המלך המשפט בין ר"ה ל"ה דאמרינן לעיל דמחזירין לפי' רש"י יאמר אותה ברכה במקום שנזכר ולפרשב"ם יתחיל בברכת השיבה ויאמר מכאן ואילך על הסדר, ופסק בה"ג כרב אסי דאמר אין להם סדר חדא דרב הונא הוא כמו תלמיד חבר לגבי רב אסי ועוד דפרכינן לרב הונא ממתני' ודחיק לשנויי אליביה דכולהו אמצעיות כחדא ברכה דמיין ועוד דבשל סופרים הלך אחר המיקל וכן פסק ר"ח: לא ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות פי' בה"ג וכן ר"ת וכן ר"ח דהיינו דוקא בצרכי יחיד אבל בצרכי רבים שרי דהא כולהו שלש אחרונות צרכי צבור ניינהו, ועם מה שהעבד מסדר שבח לפני רבו יכול לשאול צרכי צבור שהם רבים דהיינו שבח וכבוד לרב דרבים צריכין לו, ומטעם זה (נמי) נהגו לומר קרובות בג' ראשונות, וגם ר' אליעזר הקלירי שהיה מארץ ישראל מקרית ספר ובימיו היו מקדשין על פי הראיה שהרי לא תקן שום קרובה ליום שני וי"א שתנא היה כדאמר בפסיקתא כד דמיך ר' אלעזר ב"ר שמעון קראו עליו דורו מכל אבקת רוכל דהוא תנא (קרובן) [קרוב"ץ] דרשן ופייטן, והוא תקן קרובות לאומרן בשלש ראשונות, ועוד שאנו אומרים יעלה ויבא ועל הנסים בג' אחרונות אלמא צרכי צבור שאני: באבות תחלה וסוף.

שכן דרך בני אדם כשבאין שמשתחוין ורמז מן הפסוק ואקוד ואשתחוה לה' ואברך: מלמדין אותו שלא ישחה. שלא יבוא לעקור תקנת חכמים ואהאי נמי חיישינן ליוהרא.

[ע"ב] קידה על אפים דכתיב ותקד בת שבע אפים ארצה. וא"ת השתחויה נמי הא כתיב אפים ארצה ישתחוו לך, אומר ר"ת דקים להו לרבנן בקבלה דקידה על אפים ואיסתייעו מקרא דמצינו גבי קידה שכתוב בה על אפים: חזינא להו לאביי ורבא דמצלי אצלויי.

פי' מוטיין על צדיהן וטעמא לפי שהיה שם רצפתאבנים ואית להו דאסור מדרבנן ואפילו בלא פשוט ידים ורגלים ולכך מצלי אצלויי, והכי איתא בפ' שלישי דמגלה [דף כב] דרב לא נפיל על אפיה: רבא כרע בהודאה תחלה וסוף אמר חזינא לרב נחמן דכרע. מכאן משמע דלא גריס במתני' דלעיל בהודאה תחלה וסוף אלא ה"ג אלו ברכות שאדם שוחה

בהן באבות ובהודאה דאלו גרסי' בהודאה תחלה וסוף מאי קמ"ל רבא מתני' היא, והראב"ד פי' דהאי פלוגתא לא בכריעת ש"ץ ויחיד המתפללין איירי דפשיטא דכרעי תחלה וסוף כבריייתא דלעיל אלא בכריעת מודים דרבנן הוא, והכי איתא בירושלמי הכל שוחין עם הש"ץ בהודאה א"ר זירא ובלבד במודים ר' זעירא הוה סמיך לקרובה כדי שיהא שוחה עמו תחלה וסוף, והכי פירושא ר' זירא הוה שוחה עם ש"ץ במודים אבל לא בסוף הודאה וזעירי היה מכוין ואומר מודים דרבנן בנחת ומאריך והי המכוין לסיים עם ש"ץ בכיוון הברכה והיה שוחה עמו בסוף הודאה: יכוין את לבו באחת מהן.

והא דא"ר אלעזר בסוף תפלת השחר [דף ל':] לעולם ימוד אדם עצמו אם יכול לכוין את לבו יתפלל [ואם לאו אל יתפלל יש לפרש] אם יכול לכוין לבו באחת מהן והיינו באבות כדקאמר הכא: חציף עלי מאן דמצלי בבקתא. וא"ת והא כתיב ויצא יצחק לשוח בשדה [בראשית כ"ד], וי"ל דהיינו בהר המוריה כדאמרינן בפסחים פ' להאשה [דף פ"ח].

[לא כיצחק שקראו שדה, א"נ בקתא היינו בקעה שרגילין שם בני אדם לעבור: כסוי חטאה. לפי שמתבייש ממנו אבל אם מפרש חטאיה נראה שאינו מתבייש מחטאיו, ואמרינן לעיל בפ"ק [י"ב:]: כל העושה דבר ומתבייש מוחלין לו מיד: הדרן עלך פרק אין עומדין פרק ששי כיצד מברכין, תימא תנא היכא קאי דקתני כיצד.

וי"ל משום דסברא הוא לברך כדמסקינן בגמרא דאסור ליהנות בעולם הזה בלי ברכה וכיון דמסתבר שייך למיתני כיצד כאלו היה שנוי בהדיא מברכין, ועוד דקאי אמתני' דפ' מי שמתו [דף כ' ע"א] דקתני בעל קרי ועל המזון מברך לאחריו ואין מברך לפניו והכי נמי יש לברך על כל דבר ודבר: והאי קדש הלולים להכי הוא דאתא.

ס"ד השתא דדרשה גמורה היא ולהכי פריך הא איצטריך לדרשה אחריתי ולפי המסקנא הוי קרא אסמכתא ש בעלמא: אחליה והדר אכליה. תימא למה לי האי קרא מקדש קדש ממעשר [שני] מצי למילף דהתם נמי נפקא לן בפ"ק דקדושין [דף נ"ד ע"ב] דתנן כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום א' לכל צד מקדש קדש ילפינן ליה דמעלין אותו לירושלים וא"כ חילול נמי נליף משם, וי"ל דאי לאו האי קרא הוה ילפינן קודש קודש משביעית שיהא נוהג בנטע רבעי כל דין שביעית אבל כיון דשמעינן מהאי קרא שמחללין אותו כמעשר מהשתא אית לן למילף נמי קודש קודש ממעשר שצריך להעלותו לירושלים, ותימא לב"ש דלא ילפי התם בקדושין קודש קודש ממעשר מנין שצריך להעלותו לירושלים אם לא יחללנו דהא תנן כרם רבעי היה עולה וכו' ולא אשכחן מאן דפליג, ויש לפרש שמא ב"ש ידעי לה מדרשה אחריתי או שמא נפקא להו מסברא כיון דידעינן מחלולים דבעי חלול כמעשר ילמד סתום מן המפורש גם לענין להעלות לירושלים, וה"ר חיים כהן תירץ דקרא דהלולים איצטריך לשנה שלישיית וששית שאין מעשר שני נוהג דאי לא האי קרא הוה אמרינן כיון דילפינן קודש קודש ממעשר לא יהא נוהג אלא בשעה שמעשר שני נוהג וכיוצא בזה ישנו בירושלמי דמעשר שני דקאמר התם כמה דב"ש אמרי לא למדו נטע רבעי אלא ממעשר שני כמה דתימא אין מעשר שני בשביעית דכותיה אין נטע רבעי בשביעית ודכותיה נמי שלישיית וששת שאין בהם מעשר שני לא יהיה בהם נטע רבעי א"ר יוסי שלישיית וששית אע"פ שאין מעשר יש

בהן מעשרות אבל לא לשביעית דאין בהם מעשר כל עיקר: מנין שאין אומרים שירה אלא על היין.

מצינו שירות הרבה בלא יין כגון הלל שבשחיטת פסחים ובילילי הפסח ובמלחמה כדאשכחן ביהושפט ובעת החלו ברנה ותפלה אלא ה"ק אין אומרים שירה על שום אכילת מזבח כגון בהקטרה ובזריקה ובניסוך המים, אלא על ניסוך היין: חד תני נטע רבעי (וכו'). וא"ת, הא בקרא כתיב מי האיש אשר נטע כרם אלמא אין טעון חילול אלא כרם, י"ל לאו דוקא כרם אלא אורחא דקרא שנטעין כרם שלם ונקט כרם למעוטי אילני סרק וה"ה אם נטע ה' אילנות מאכל חוזר עליו מעורכי המלחמה וחד תני כרם רבעי.

הקשה ה"ר אלחנן תיקשי ליה מהא דתנן [בכורים פ"ב מ"ו] אתרוג שוה לאילן בג' דרכים לערלה ולרבעי [ולשביעית], ודוחק הוא לומר דמדרבנן נוהג בה דין רבעי, ונראה דר' חייא ורבי שמעון ברבי תנאי נינהו ובכל מקום שמוצא במשנה נטע רבעי הוא שונה כרם רבעי ובמקום שאין יכול להחליף חולק על אותה משנה וקיי"ל כמאן דתני כרם רבעי דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל כדאיתא לקמן בפירקין [דף ל"ו ע"א] הילכך אין נטע רבעי נוהג עכשיו אבל כרם רבעי נוהג וצריך לפדותו אחר לקיטה על שוה פרוטה ושוחקה ומטילה לנהר וכן פי' בשאלתות דרב אחאי [פרשת קדושים סי' ק']: ואתי נמי זית במה הצד דאית ביה צד מזבח השתא לא (מסיק) [אסיק] אדעתיה דבזית ברכה לאחריו דמז' המינין הוא, א"נ התם מיירי באוכל שמן דכתיב זית שמן והכא איירי באוכל הזית ותימא וליפרך מה להצד השוה שבהם שכן חייבין בלקט דפרט בכרם הוא כגון לקט בתבואה אבל [בזית] אין בו לקט כי אם שכחה ופיאה, [וי"ל] אין הכי נמי הוה מצי למפרך הכי אלא ה"ק אפילו תוציא ממנו זית אכתי איכא למיפרך עלה: כרם זית איקרי.

ופשטיה דקרא עד כרם וזית, וכן דרך המקרא לחסר וא"ו כמו שמש ירח עמד זבולה, וכן ראובן שמעון וכן תירגם יונתן עד כרמא ועד זיתא: הא תינח לאחריו לפניו מנא לן. ותימא ונילף ברכה לאחריו בגפן דכתיב בז' המינים ארץ חטה ושעורה וכתיב בתריה ואכלת ושבעת וכו' ולוקי הך הילולים לברכה לפניו גבי גפן, וי"ל דמוקי קרא דגפן בענבים דוקא דומיא דתאנה ורימון, והאי דחילול מוקמינן לה בברכת היין כדכתיב להוסיף לכם תבואתו כמו תבואת יקב דהיינו יין ולעולם לאחריו כך פי' ה"ר שמעיה בשם רש"י: ק"ו כשהוא שבע מברך וכו'.

לאו ק"ו גמור הוא דא"כ הוה ברכה לפניו מן התורה ולעיל בפ' מי שמתו דף כ' ע"ב] מברך על המזון לאחריו ואין מברך לפניו משום דלפניו לא הוי דאורייתא ואמרינן נמי לעיל בפ"ב (דף ט"ז ע"א) הפועלים אין מברכין לפניה, אלא ודאי לאו ק"ו גמור דאיכא למיפרך מה לאחריו שכן נהנה: דבר שאין גידולו מן הארץ כגון בשר ודגים וביצים.

לגבי קמה ונטיעה שגדלין ממש מן הקרקע לא קרי בשר גידולי קרקע לפי שניזון מן הקרקע אבל בעירובין בפ' בכל מערבין [דף כ"ז ע"ב] קורא בהמה גידולי קרקע שניזון מן הקרקע גבי לקוח בכסף מעשר שני דומיא דבקר וצאן דכתיבי בקרא: הא תינח דבר שגידולו מן הארץ. ותימא כל מיני ירקות כגון לפת וכרוב ושומין ובצלים וכיוצא בהם מנא ליה דאיכא למיפרך מה להני שכן מין אילן ויש בהם דין ערלה ונטע רבעי מה שאין

כן בירקות ובמין קטניות, וי"ל דאתי מבינייא דכי פרכת מה להני שכן יש בהן דין ערלה חטה ושעורה יוכיח שאין בהם דין ערלה וכי פרכת מה לחטה ושעורה שכן חייבין בבכורים אילנות שאין מביאין מהם בכורים יוכיחו מה לאילן שכן חייבין בערלה וחזר הדין הצד השווה שהם גידולי קרקע וטעונין ברכה אף כל גידולי קרקע טעונין הילכך ליכא לאקשווי אלא מבשר ודגים (וחגבים) וכיוצא בהם.

ה"ר יוסף: וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל. דאסמכין ליה לעיל בברייתא אקדש הלולים שיש בו מעילה כקדש, א"נ משום קרא דבסמוך השמים שמים לה': [ע"ב] וכתוב ואספת דגנך ומוקי לה בזמן שעושין רצונו של מקום, והא לקמן מוקי לה ר' שמעון בן יוחאי בזמן שאין עושין רצונו של מקום דקאמר דמלאכתן נעשית ע"י עצמן, וי"ל דודאי בצדיקים איירי קרא דהא כתיב והיה אם שמוע אלא אינם צדיקים גמורים שיהיו ראויין שתעשה מלאכתן ע"י אחרים, א"נ ר' חנינא בר פפא דריש ליה לקרא כר' ישמעאל דמוקי קרא בצדיקים גמורים: ואספת דגנך (נהוג) [הנהג] בהם מנהג דרך ארץ.

ור"י היה אומר דדרך ארץ קבע יותר מתלמוד [תורה] דתנן במס' אבות [פ"ב מ"ב] יפה ת"ת עם דרך ארץ אלמא דרך ארץ עיקר כדדייק ביבמות בפ' החולץ [דף ל"ח:]: מדקתני יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב ש"מ יורשי [האב] עיקר, ואין נראה לה"ר אלחנן דאמרינן הכא ראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי ותנן במ"ח דברים התורה נקנית במיעוט דרך ארץ ותנן כל תורה שאין מלאכה לסוף בטלה וגוררת עון, ויש לדקדק מדקאמר עמה מכלל שהתורה עיקר, ובהחולץ לא דייק אלא מייתור משנה דקתני יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב ולא קתני יחלוקו סתמא אלמא יורשי האב הוו עיקר: ר' שמעון אומר אפשר אדם חורש וכו'.

לאו משום דסבר ר' שמעון שהוא חייב כל היום] דהא איהו אמר בפ' שתי הלחם [דף צ"ט:]: במנחות דאפילו לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימיש ספר התורה הזה מפיד: דרך טרקסמון. פי' דרך שער וטרק לשון סגירהכמו [דף כ"ח ע"ב] טרוקי גלי, ובערוך פי' טרקסמון כלומר דרך ירק שכן אין מקפידין להכניסו דרך הבית לפי שאינו חייב במעשר.

ולא נהירא דירק נמי חייב במעשר מדרבנן: עד שיראה פני הבית. הקשה ר"ת מדתנן בפ' יוצא דופן [מ"ז:]: איזהו חצר שקובע למעשר חצר צורית, ועוד תנן [תרומו' פ"ח מ"ג] ומייתי לה בפ' המביא יין [ביצה דף ל"ה ע"א] היה אוכל באשכול ונכנס מגינה לחצר ר' [אליעזר אומר יגמור ר' יהושע אומר] לא יגמור וכן יש משניות הרבה כיוצא באלו שמוכיחות שחצר קובעת, ותירץ ר"ת דכל הנהו משניות לר' ינאי מדרבנן קאמרי אבל מדאורייתא לא מחייב עד שיראה פני הבית: [והרי'] שמן זית דאשתני לעלויא.

תימא מאי אשתני לעלויא איכא כיון ששותהו נקרא מזיק ופטור מן החומש, וי"ל כיון דאשתני לעלויא ע"י אניגרון ומי שחש בגרונו נהנה ממנו לרפואה אשתני לעלויא קרינן ביה והאמר רב יהודה [וכו'] שמן זית מברכין עליו וכו'. וממתניתין דקתני חוץ מן היין לא בעי לאקשווי משום דמצי למדחי אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהם חוץ: השותה שמן של תרומה משלם את הקרן.

תימא דמשמע הכא דהמזיק את הקדש או את התרומה משלם את הקרן וכן מציעא פרק השואל דף צ"ט ע"ב] גבי האי מאן דגזל חביצא דתמרי מחבריה וכו' מה שאין כן במזיק דלא משלם חומשא דאמר מר איש כי יאכל קדש פרט למזיק שאינו משלם חומש אבל קרן מחייב, וקשה מהא דאמרינן במעילה פרק הנהגה (דף י"ח:)] אף הקדש כל מידי דבר אכילה כי מזיק ליה פטור שנאמר ואיש כי יאכל קדש פרט למזיק אלמא משמע דמזיק פטור לגמרי וכן בפ"ק דב"ק דף ט' ע"א] ובפרק הנזיקין (דף מ"ט ע"א) גבי לא בא הכתוב אלא לגבות לנזקין מן העידית וק"ו להקדש, וי"ל דמן התורה פטור לגמרי ומדרבנן חייבוהו: דף ל"ו ע"א] לא יערענו בשמן (לכתחלה) [תחלה] בשבת.

פרש"י דמשהי ליה בגרונו ואינו בולעו וכיון דלא בלע מוכחא מילתא דלרפואה הוא עושה, ותימא דמשמע דע"י בליעה מותר ובסיפא משמע דאפילו בבליעה אסור אלא ע"י אניגרון, וע"ק מה שפרש"י לכתחלה שלא יתן בפיו לשם ערעור כי אם לשם בליעה ואם בא להשהותו ישהנו ולשון הברייתא משמע דאפילו בליעה אסורא אם לא ע"י אניגרון, הילכך נ"ל לפרש לא יערענו בשמן פי' שתיה וכל דבר שאין דרכו לשתות קרי ליה ערעור כמו דבר שאין דרכו לאכול קרי ליה כוסם, וה"ק לא ישתה שמן ואפילו בלעו דמוכחא מילתא דלרפואה קא מכוין דאין דרך לשתות שמן כלל דאזוקי קא מזיק הילכך אסור משום שחיקת, סמנין, אבל ע"י אניגרון מותר לבלעו, ולפרש"י יש לפרש לא יערענו.

בשמן לכתחלה כלומר בשום שמן אסור לערער ולהשהותו בפיו אפי' ע"י אניגרון דכיון דמשהי בפיו מוכחא מילתא דלרפואה קא עביד אבל נותן שמן לתוך אניגרון ובולע: פשיטא מהו דתימא וכו'. תימא מאי פריך פשיטא הא לא אתו ר' יוחנן ושמואל אלא לאשמעינן שאין מברכין עליו ברכה בפני עצמה ואע"ג דאשתני לעלויא דלא הוי כמו יין דאי אתו לאשמעינן דצריך לברך עליו א"כ הוה להו למימר מברכין עליו סתמא, וי"ל דמ"מ נראה דעיקר מילתייהו לאו לברכה בפני עצמה אתא דמתניתין שמעינן ליה דקתני חוץ מן היין דמשמע דשמן אינו קובע ברכה לעצמו דאי לא אתו אלא לאשמעינן שלא נשתנה ברכתו כמו בשל יין א"כ הוה להו למימר שמן זית אין מברכין עליו בורא פרי (עץ) הזית א"נ שמן אין קובע ברכה לעצמו, אלא ודאי עיקר מילתייהו לאשמעינן שמברכין עליו להכי פריך פשיטא וכו', ה"ר יוסף וכן פי' הר' אלחנן: כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי וא"ת בלא חושש נמי אם יתן שמן הרבה בתוך אניגרון יברך עליו כיון שנהנה ממנו, וי"ל בהא מילתא דפשיטא היא אבל הך דלרפואה קא מכוין הוי ס"ד דלא בעי לברוכי כך פי' ה"ר יוסף, אבל בלשון ה"ג הכתוב בספרים משמע שאין, לו לברך אלא כי כייבי ליה חינכי דוקא דמיכוין לרפואה ומיתהנא מיניה אבל אי ליכא רפואה אפילו אם נותן שמן הרבה הוי אניגרון עיקר ותנן מברך על העיקר ופוטר את הטפלה אבל כשהוא לרפואה אז השמן עיקר והכי מסתבר טפי: קמחא דחטי.

נראה דלא מיירי בקמח הנטחן דק דק שעושה ממנו פת דאין ראוי לברך עליו בורא פרי האדמה ולא דמי לכוסס חטה ואורז דהנהו ראויין לאכול בזה הענין אבל קמח לא מתאכיל כלל אלא מיירי בקמח שאינו נטחן כ"כ ויש בו עדיין טעם חטה וראוי לאכול בזה הענין. עי"ל דמיירי בקמח שנטחן לגמרי אלא שעשוי מחטין של קליות שנתיבשו בתנור ואותו

קמח ראוי לאכילה רב נחמן אמר שהכל נהיה בדברו כתב רב אלפס ומסתבר כרב נחמן דלא רגילי אינשי לספויי קמחא, וי"א מדסבר ליה רבא כרו יהודה הלכתא כרב יהודה אע"ג דרב נחמן דחי לה מסברא רבא לא קבל סברתו וגם רב נחמן גופיה לא אמר שהכל מטעם שאין דרך בני אדם לאוכלו דא"כ הוה ליה למימר מי דמי התם הוא דרך לאכול שמן ע"י אניגרון אבל קימחא אין דרך בני אדם לאכול.

ואפשר דרב אלפס שפסק מטעם שאין דרך לאוכלו סבירא ליה [דנחלקו] בקמח שאינו של קליות או שנטחן דק דק והוסיף סברא זו מעצמו ולפי זה בקמח של קליות [הלכתא כרב יהודה]: הלכתא כותיה דשמואל דכל מידי דלא נטעי אינשי אדעתא למיכל מיניה כשהוא רך מברכין עליו שהכל הילכך לולבי גפנים ושקדים כשהן רכין שנאכלין קליפתם החיצונה לא נטעי להו אינשי אדעתא דהכי אלא כדי לאכול הגרעינין לכשיגמרו ומברכין עליהם שהכל, ושקדים המרים כתב בה"ג קטנים בורא פרי העץ גדולים ולא כלום, דכיון דיותר הם ראויין לאכילה בעודן קטנים נטעי להו אינשי אדעתא דהכי, ומיהו בפ"ק דחולין דף כ"ה: [אמרין גבי מעשר שקדים המרים קטנים חייבים גדולים פטורים מתוקים גדולים חייבין קטנים פטורים ר' ישמעאל ב"ר יוסי אומר [משום אביו] זה [וזה] לפטור ואמרי לה זה וזה לחיוב הורה ר' חנינא (בצפוני) [בצפורי] כמ"ד זה וזה לפטור, וזה קאי אמרים בין גדולים בין קטנים ודלא כפרש"י שפי' זה וזה לפטור קטנים מרים ומתוקים וזה וזה לחיוב גדולים מרים ומתוקים דלפטור ולחיוב משמע דאיירי בדבר אחד: ר' אליעזר אומר צלף מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין אבל עלין לא אע"ג דחשיבי לענין ברכה היינו משום דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה אבל לענין מעשר לא חשיבי אפילו כירק ובשקדים המרים נמי דאע"ג דלענין מעשר לא חשיבי פירא כיון דלא נגמרו לענין ברכה חשיבי כיון דראויין לאכילה קצת ונהנין מהן: קמ"ל כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל וא"ת הא דאמרין בספ"ק דקדושין [דף ל"ט ע"א] רב נחמן ורב ענן הוו קא אזלי באורחא חזוהו לההוא גברא דזרע חיטי [ושערי] ביני גופנא א"ל רב ענן ניתי מר נישמתיה א"ל לא צהירתן [לא] קיי"ל כר' יאשיה [פי' בתמיה] דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, ואמאי קאמר דקיי"ל כר' יאשיה אפי' אי קיי"ל כרבנן בארץ הלכה כר' יאשיה בחו"ל מטעמא דכל המיקל בארץ וכו' וכן בפ' תולין (דף קל"ח ע"א) דקאמר דלא הוו זרעי כשיתא דסברי כרבנן דר' טרפון דאמרי דהוי כלאים בכרם והשתא אע"ג דהוי כלאים בכרם מ"מ הם לא היו זורעין שני מיני זרעונים עם החרצן ואפילו אי לא סברי כר' יאשיה בארץ מ"מ בחו"ל הלכה כמותו כיון דמיקל, הילכך נראה דלא אמרינן כל המיקל וכו' אלא לגבי מין ירק כגון הכא גבי צלף אבל גבי זריעה אין לפסוק בחו"ל כדברי המיקל בארץ הילכך הנהו אמוראי דפ' תולין סברי דאין הלכה כר' יאשיה בארץ הילכך לא היו מקילין כמותו גם בחו"ל, ורב נחמן הוצרך לומר קיי"ל כר' יאשיה אפילו בארץ: הוה אמינא [הנ"מ] גבי מעשר [אילן] דבארץ גופיה דרבנן.

הכא משמע דאפילו מעשר צלף דהוי בארץ דרבנן נוהג בחו"ל וכן משמע בסוף פ"ק דביצה (דף י"ב ע"ב) גבי מעשר ירק דקאמר אושפזיכניה דרבה בר [חנן] הוה ליה אסורייתא דחרדלא דלא מעשרי, והקשה ר"ת מפ"ק דחולין [דף ו' ע"ב גבי] ר' מאיר שאכל עלה של ירק בבית שאן והתיר ר' בית שאן על ידו ואמרין בעבודת כוכבים

[נ"ח]: בפרק ר' ישמעאל ריש לקיש איקלע לבצרה חזינהו דהוי אכלי פירי דלא מעשרי ואסר להו אתא לקמיה דר' יוחנן אמר ליה אדמקטורך עלך זיל הדר בצר לאו היינו בצרה, ותירץ דבחולין (ובפ"ק) [ובפרק ר' ישמעאל בעבודת כוכבים דף נ"ח] איירי בדמאי כדתנן במס' דמאי [פ"א מ"ג] מכזיב ולהלן פטורין מן הדמאי.

וי"מ דהא דאמרינן דחו"ל פטור מן המעשר היינו שאינו נוהג בה חומרי ארץ ישראל כדאמרי' [בביצה דף ט'] תרומת חו"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש ולענין ביטול ברוב וכמה קולי דמיקל בתרומת חו"ל בבכורות (פ"ק) (פרק עד כמה) [דף כ"ז ע"א] ולענין [זה] התיר ר' בית שאן, עי"ל דההוא דחולין ועבודת כוכבים מיירי במינין שאין רגילין לבא מא"י לחו"ל דבהנהו לא גזור אבל במינין הרגילין לבא מא"י לחו"ל גזרו בהו רבנן אפילו באותן הגדלין בחו"ל, ומה שאין אנו מפרישין תרומות ומעשרות בזמן הזה דנראה דלעולם לא חייבו תרומות ומעשרות אלא בקרקעות הסמוכות לארץ ישראל כגון.

עמון ומואב ומצרים ובבל פן יבא להקל בפירות ארץ ישראל, וכן מצינו לענין חלה שחלקו בין מקומות הסמוכין לארץ ישראל ובין הרחוקים לענין דין שתי חלות, אבל אנו שאנו רחוקים לא נתחייבנו מעולם. בירושלמי קאמר רבותינו [שבגולה] (שבארץ ישראל) היו מפרישין תרומות ומעשרות עד שבאו הרובין ובטלום מאן אינון רובין תרגמני': (ע"ש ותניא גבי ערלה קליפי רמון והנץ שלו אי לאו הך ברייתא דלעיל הוה אמינא דמחייב בערלה משום דהוי אוכל ולא משום שומר אבל השתא ליכא למימר טעמא אלא משום שומר.

והגרעינין חייבין בערלה. בגרעינין של כל פירות איירי, מכאן יש ללמוד דעל גרעיני גודגניות וגרעיני אפרסקין ושל תפוחים ושל כל מיני פירות מברכין עליהם בורא פרי העץ: מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית פירש"י דרחמנא אמר לאכלה ולא להפסד ותימא תיפוק לי' משום לא תשחית את עצה [דברים כ'] י"ל דמיירי במעולין (שבדמים) [בדמים] לעשות מהן קורות לבנין וליכא בל תשחית, כדאיתא בפרקהחובל [דף צ"א ע"ב] ומשום הפסד פירות שביעית איכא.

א"נ דיקלא דלא טעין קבא דלא אסיר למקצייה: הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן. מכאן יש ללמוד דלא מברכין בורא פרי העץ על בוסר כשהוא פחות מפול הלבן אבל מברך עליו בורא פרי האדמה כמו קפריסין דאמרינן לעיל בורא פרי האדמה, ובשאר אילנות משיוציאו הפרי מיד הוא חשוב לברך עליו בורא פרי העץ ואם מסופק בבוסר מתי הוא כפול הלבן יברך בפה"א דקיי"ל במתניתין דאם ברך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא ואע"ג דבגמ' מוקמי' לה כר' יהודה מ"מ קיי"ל הכי כיון דסתם לן תנא כר' יהודה: ומדלגבי ערלה לאו פירא נינהו לגבי ברכה נמי לאו פירא נינהו ומברכין עלייהו בורא פרי האדמה.

כל זה מלשון ה"ג הוא וכן פסק רב אלפס, ולא נהירא דמשמע דהא דאכיל מר בר רב אשי קפריסין לאו משום דהלכה כר' עקיבא אלא משום דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל, הילכך לענין ברכה פירא הוי כמו בארץ ישראל ובההוא ברייתא דלעיל דקתני על האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ ואותה ברייתא עיקר הוא דפריך מינה לעיל ומשמע דרב ס"ל כוותיה אלא דמיקל בחו"ל.

וה"ר אליעזר ממיץ הקשה היאך אנו מברכין על היין בורא פרי הגפן הא לא מיקרי פרי לענין בכורים דתניא בפ' העור והרוטב (דף ק"כ ע"ב) פרי [פרי] אתה מביא ואי אתה מביא משקה הביא ענבים ודרכן מנין ת"ל תביא אלמא אי לאו יתורא דקרא הוה ממעטין יין מפרי והתם [נמי] לא מרבה אלא ענבים ודרכן אבל יין גמור לא אלמא לא מיקרי פירא ור' יהושע נמי פטר לקמן (דף ל"ח ע"א) דבש תמרים מתרומה דלא מיקרי פרי, וי"ל משום דילפינן מערלה שנקרא יין פרי כדתנן במס' תרומות ומייתי לה בפ' העור והרוטב [שם] אין סופג את הארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הענבים ומן הזיתים ומפרש התם דיליף פרי מפרי מבכורים דמשקין הבאין מהן] כמותם הילכך לענין בורא פרי הגפן נמי חשיב פרי ובערלה נמי אי לא הוה כתיבא ביה אכילה הוה אמינא בלא קרא דמשקה היוצא ממנו נקרא פרי ובכורים נמי שמצריך פסוק דמשקין חשיב, פרי היינו משום דהוה ילפינן מערלה דכתיב בה אכילה והכי נמי מצרכין קרא בפ' העור והרוטב להמחה את החלב וגמעו דחייב וכן חמץ וכן שרצים ונבלת, עוף טהור משו' דאכילה כתיב בהו אבל אי לא כתיבא בהו אכילה ממילא הייתי מחשב משקה כאוכל פלפלי רב ששת אמר שהכל רבא אמר ולא כלום וקיי"ל כרבא ופלפלי זונגבילא יבישתא וכיוצא בהן כגון גרופלי ולא כלום וטעמא לפי שאין רגילות לאכלן חיים כי אם לערבן עם שאר דברים, ועל אגוז שקורין מושקד"א מברכין עליו בפה"ע ועל הקנה שקורין קניל"א מברכין בורא פרי האדמה וכן כל אותן שידוע שהוא פרי מברכין עליו בורא פרי העץ ושאינו פרי בורא פרי האדמה, ושאינו ידוע מברך עליו שהכל, ועל הסוק"ר פסק בהלכות גדולות בורא פרי העץ והמריח בקנה מברך עליו אשר נתן ריח טוב בפירות האדמה כיון דעיקרו עומד לאכילה כדאמרי' לקמן [דף מ"ג ע"ב] האי מאן דמורח ריח אתרוגא אומר אשר נתן ריח טוב בפירות ולא מברך בורא פרי בשמים כיון שעיקרו עומד לאכילה.

כתב רב אלפס פלפלי רטיבתא בורא פרי האדמה. ולא נהירא מדפריך מערלה ומשני הא ברטיבתא הא ביבישתא מכלל דרטיבתא פרי העץ הוא ומברכין עליו בורא פרי העץ אבל בזנגבילא רטיבתא בורא פרי האדמה ביבישתא ולא כלום: רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינין כו'.

הני תרי מימרא דרב ושמואל הך קמייתא דכל שיש בו מחמשת המינין קיי"ל כוותיהו דהא רב יוסף מייתי מיניהו ראייה הילכך כל דבר שהעיקר משבעת המינין אפילו רובו ממין אחר מברכין עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. אבל תבשיל שנותנין שם קמח להקפות המאכל ולדבוקו לא חשיב עיקר כדאמרינן לקמן [דף ל"ט ע"א] האי תבשילא דסילקא דשדו ביה קמחא לדבוקי בעלמא הוא דעבידא ומברכין עליו בורא פרי האדמה, אבל מימרא שניה דקאמרי כל שהוא מחמשת המינין לאפוקי אורז לא קיי"ל כוותיהו אלא כרבנן דאמרי שמברכין עליהם תחלה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות כדמסיק לקמן גבי אורז ולבסוף ולא כלום ופרש"י שלא יברכו עליו מברכת הפירות של ארץ ישראל ולא שייך בהו ברכה אחת מעין שלש אבל מ"מ כיון שזן נקרא מזון כי הוא משיע וסועד הלב.

וי"ס שכתוב בהן מלשון ה"ג אבל אורז לא מברכין עליהם בורא מיני מזונות דלא קיי"ל כר' יוחנן בן נורי אלא שהכל, ולא מילתא היא דלר' יוחנן בן נורי אם אפאו מברכין עליו המוציא דלחם גמור חשיב ליה, אבל רבנן לחם לא חשיב ליה אבל מזון חשיב ליה אפילו בשלו ואינו בעין אלא הוי דייסא מברכין עליו בתחלה בורא מיני מזונות, והאי דקאמר כמעשה קדרה גבי אורז היינו דהוי כעין מעשה קדרה לענין בורא מיני מזונות, ורב אלפס כתב דפת דוחן מברך תחלה שהכל משום דמשמע ליה שאין דין האורז והדוחן שוה מדנקט במילתייהו דחכמים הכוסס את האורז ולא נקט דוחן, ונ"ל דלאו ראייה היא דלא נקט אורז אלא לאפוקי מדר' יוחנן בן נורי ולהשמיענו דאין לו דין חטה דקתני ברישא, וכן משמע בההיא דלעיל הביאו לו פת אורז ופת דוחן מברך עליו תחלה וסוף כמעשה קדרה, והכי מסתבר משום דמיזן זיין כמו אורז, וכן די"ש כיון שסועד הלב נראה שמברכין עליו בורא מיני מזונות בורא נפשות רבות וחסרונן.

כלומר בורא הנפשות וכל מה שהם חסרים על כל מה שברא להחיות בהן] נפש כל חי כלומר על כל שאר דברים שברא בעולם שלא היו הנפשות חסרים כ"כ ן לא בראם כי אינם אלא להתענג, ובירו' מסיים ברוך אתה ה' חי העולמים: דף ל"ז ע"א הכוסס את החטה מברך בורא פרי האדמה. ולא פ' בתלמוד אי זו ברכה יברך לאחריה, ונראה שיברך בנ"ר ולא ברכה אחת מעין ג' דקאמר לקמן [דף מ"ד ע"א] דעל חמשת המינים אומר על המחיה ועל הכלכלה ושאינן מין דגן על העץ ועל פרי העץ ולא מצינו בשום מקום שתקנו ברכה אחת מעין ג' על האדמה ועל פרי האדמה והא דאמר כל שהוא מין דגן ולא עשאו פת ר"ג אומר שלש ברכות וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש היינו בדשלקו והוא דעבדינהו כגון דייסא אבל כוסס החטה או שלקהו ואיתנהו בעינייהו אינו מברך לאחריו אלא בורא נפשות רבות וכן משמע מדקתני בסיפא אין הפרוסות קיימות וכו' ולבסוף מברך ברכה אחת מעין ג' ואי אפילו בחטה שאינו מברך לפניה אלא בפה"א ומברך אחריה מעין ג' מה הוצרך לומר באין הפרוסות קיימות שמברך עליהן בורא מיני מזונות לברך אחריהם מעין ג' אלא ודאי בחטה אין מברך אחריה אלא בנ"ר ולהכי הוצרך לומר באין הפרוסות קיימות שמברך אחריהם] מעין ג', ודוחק הוא לומר ששנה ברכה אחת מעין שלש לאשמעינן אע"פ שהוא מין פת אין כאן המוציא וג' ברכות כיון שאין הפרוסות קיימות, ויש ליתן טעם אע"פ שחטה כתיב בקרא כיון דאין אכילתו חשיבא כ"כ לא חשיב אכילה לברך עליה מעין שלש, מיהו מדכייל בדברי חכמים כל שהוא מין דגן ולא עשאו פת משמע אפילו אכלו חי דומיא דשבעת המינים דרישא, ובמחזור ר"ת היה כתוב בכוסס את החטה ברכה אחת מעין שלש על האדמה ועל פרי האדמה ובחוץ הגיהו מברכין אחריו בנ"ר, וכן כתיב בה"ג בורא נפשות בכוסס חטה אי שלקינהו [ואיתנהו] בעינייהו ונכון להחמיר שלא לאכול חטין חייך או שלוקות בעינייהו אם לא בתוך הסעודה משום ספק ברכה אחרונה, ואמרי' בירושלמי דפרקין דר' ירמיה בעי הדין דאכל סלת מהו מברך בסופה א"ר יוסי לא אכל ר' ירמיה סלת מיומוי, לפי שהיה מסופק בברכה אחרונה שאם אדם מסתפק בברכה ראשונה מברך שהכל שנתקנה על הכל ותנן אם אמר על הכל שהכל יצא, אבל ברכה אחרונה אין לברך אלא ברכה שנתקנה: נתן ר"ג לר' עקיבא רשות לברך רצונו שיברך ג' ברכות ויזמן עליהם וקפץ

ר' עקיבא וברך ברכה אחת מעין שלש ולעצמו ברך ולא להוציא אחרים ידי חובתן דקיי"ל בפ' כל הבשר דף ק"ו.

[דאין מזמנין על הפירות, וא"ת והא ר' עקיבא קאמר במתניתין אפילו לא אכל אלא שלק והוא מזונו מברכין עליו שלש ברכות ומפרש בגמרא בקלח של כרוב שנינו וא"כ למה לא ברך ג' ברכות, וי"ל דר' עקיבא דוקא קאמר באוכל כל שובעו וכן משמע הלשון שלק והוא מזונו והכא לא אכל תמרים כל שובעו, ותימא לר"ג דאמר מברך ג' ברכות על שבעת המינין אי ס"ל דברכה טעונה כוס א"כ צריך לעולם להביא כוס, וי"ל שלא ישתה מן הכוס כשיעור שיתחייב ברכה אחרונה א"נ ר"ג לא אמר אלא היכא דאוכל או שותה בקביעות דדבר חשוב [אבל כשאינו שותה אלא] כמלא לוגמיו מודה דלא הי' צריך לברך ג' ברכות: ע"ב האי חביצא פרש"י שמבשלין לחם בתוך האלפס, וא"ת א"כ מאי מייתי רב יוסף ראייה מפירורי מנחות שלא נתבשלו, וי"ל כיון דטגנו בשמן כנתבשל דמי.

ואי אית ביה כזית מברך עליו המוציא, וא"ת והא אמרינן לעיל אם אין הפרוסות קיימות מברך במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, וי"ל דרב יוסף פירש דפרוסות קיימות הוי בכזית ואין פרוסות קיימות הוי בפחות מכזית וכן משמע בירושלמי דקאמר עד כמה יהו הפרוסות קיימות ר' יוסי כהנא בר מלכיא בשם רב עד כזית: היה עומד ומקריב מנחות וכו'.

פרש"י בישראל שלא הקריב מנחה מימיו, ולישנא דהיה עומד משמע דאכהן קאי וכן נטלן לאכלן, ועוד פרש"י במנחות דמיירי בכהן שלא הקריב מנחה כל אותה שנה, ולא נהירא דאי איירי בהכי היה לו לתנא לפרש הילכך נראה דבכל מנחה שכהן מקריב וכן כל זבח מברך שהחיינו וכן שנוי בתוספתא לפי שהיו שם כ"ד משמרות מתחלפות פעמים בשנה וכיון שיש להם זמן קבוע מברך שהחיינו א"ל אביי אלא מעתה לתנא דבי ר' ישמעאל תימא לאביי דבעי למימר דאפילו לתנא דבי ר' ישמעאל דמחזירן לסולתן מברך עליהם המוציא א"כ מאי קאמר לעיל אין פרוסות קיימות וי"ל דאביי הקשה לרב יוסף לפי סברתו דמדמה נתבשלו למנחה שנטגנה אלא על כרחין אין לך לדמות מנחה שנטגנה בשמן לפרוסות שנתבשלו: לקט מכלן כזית פרש"י אמנחות קאי.

ולא נהירא דהא במנחות ליכא חמץ ועוד היכא קאמר אם מצה היא אדם יוצא בה יוצא בה ידי חובתו בפסחה אמרינן בפ' כל שעה (דף ל"ח:)** (הגה"ה א"ה קושיא זו הקשה ג"כ הרשב"א ושם נסמן ל"ו ב'. ונפלא הוא כי בספרים שלנו ליתא ואדרבא איתא שם ל"ח ב' ותיפוק לי' דאינן נאכלות בכל מושבות אמר ר"ל זאת אומרת חלת תודה וכו' עכ"ה:)** דאין אדם יוצא ידי חובתו במנחה לפי שאינה נאכלת בכל מושבות, ועוד הא דמשני לעיל בבא מלחם גדול לא שייך במנחה שהרי פותתה כולה לפתיתין, הילכך נראה דאחמשת המינין קאי דאפילו לקט מכלן כזית מצטרפין, וקשה לפרש"י שפי' דחביצא היינו לחם שנדבק בבישול דהך דהכא לא מיירי לא במבושל ולא במטוגן.

ופר"ת דחביצא הן פרורי לחם שנדבקין יחד ע"י חלב ודבש, ובערוך פי' שהם פירורי לחם שנדבקין יחד ע"י מרק וכל דבר שנדבק יחד נקרא חביצא כעין חביצא דתמרי: אמר רבא והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא. אע"פ שאין בהם כזית ובלא נתבשלו דאי

נתבשלו מפרש בירושלמי דוקא בכזית, ונראה לי שמכאן קשה לפרש"י שפירש חביצא במבושל א"כ רב ששת מה היה מפרשת אין פרוסות קיימות: כי אתא רבין (אמר ר' יוחנן) טרוקנין חייבים בחלה ה"ג ול"ג פטור והכי איתא בירושלמי ר' יוחנן] אמר טרוקנין חייבין בחלה ואומר עליהן המוציא ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח ואע"פ שבלילתו רכה וגובלא בעלמא הוי מכל מקום הוי כמו תחלתו סופגנין וסופו עיסה שחייב בחלה אבל דבר שתחלתו סופגנין וסופו סופגנין כגון שבלילתו רכה ונטגן בשמן פטור מן החלה ואין מברכין עליו המוציא: מרתח גביל.

ולא דמי לטרוקנין דאע"פ שבלילתו רכה אופין אותו בגומא שבכירה כמו שפי' רש"י ונעשה לחם אבל מרתח גביל. שופכין אותו על הכירה ומתפשט ואין תורת לחם עליו: כלמודין פטורה ואע"פ שהיתה עיסה כיון א שאינה מתוקנת כהלכתה ואינה עשויה ללחם אינה חייבת בחלה אבל כעכין חייבת כיון דעשויה כהלכתה אתי לאחלופי בעיסה אחרת.

[דף ל"ח ע"א] גובלא בעלמא. היה ר"י מסופק על אותן נייל"ש שאופין בשני ברזלים שיש להם שינים אי הוי כגובלא בעלמא ומברכין עליהו במ"מ, אפילו למר זוטרא דקבע סעודתא אגובלא ומברך עליה המוציא ושלא ברכות היינו לפי שאין העיסה רכה כל כך כמו עיסת נייל"ש ומיהו אינן חייבות בחלה [וגובלא דהכא חייבין בחלה] אע"פ שאינו ראוי לברך עליו המוציא אם לא קבע סעודתיה עליה הילכך טוב ליזהר שלא לקבוע סעודתו על נייל"ש כדי להסתלק מן הספק: האי דובשא דתמרי מברך עליו שהכל.

פי' בה"ג כגון שנתן בו מים דאם לבדו הוא מברך עליו בורא פרי העץ דאישתני לעילויא כמו שמן זית, ולא נהירא דהוי כמו היוצא מן הרמונים ומן התאנים דאמרינן בפרק כל שעה (דף כ"ד ע"ב) דחשבינן להו זיעה ואינו סופג את הארבעים אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים גבי ערלה ולא עדיף מיין תפוחים, ואפשר דטעמא דגאון משום דבקרא כתיב ודבש ולא כתיב תמרים ואם כן קרא איירי בדבש הזב מאליו מן התמרים ובכלל שבעת המינין הוא ומברך עליו בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין ג': חומץ סתונויות.

אבל חומץ סתם שייך בה תרומה שהרי פרי גמור היה אלא שנתקלקל היין, ואחד שכר תמרים ואחד [שכר] שעורים מברכין עליו שהכל כדאיתא בפרק המוכר את הפירות [דף צ"ו:], ואם תאמר בשכר שעורים אמאי מברכין שהכל הלא השעורים עיקר ואישתנו לעילויא, וי"ל דאית להו עילויא אחריןא בפת כדאמרינן לעיל.

א"נ כיון שהמשקה צלול עיקרו על שם המים ולא שייכא לההיא דרב ושמואל דאמרי כל דבר שיש בו מחמשת המינין [לפי' דאין בו כי אם טעם בעלמא מידי דהוה אשתיתא דאמרינן לקמן [דעל רכה] מברך שהכל: ושויין שבוחשין את השתיתא בשבת. ברייתא היא בפרק בתרא דשבת [דף קנ"ו] גבי פלוגתא דרבי ור' יוסי בר יהודה דפליגי בנותן מים למורסן והתם מסיק דמיירי ברכה מדקתני בוחשין ולא נקט לשון גיבול: ואי ס"ד לרפואה רפואה בשבת מי שרי.

דסבירא ליה כיון שעיקרו לרפואה ואין רגילין לעשותו לצורך אכילה אסור בשבת: א"ל אביי והא תנן כל האוכלין אוכל אדם לרפואה ומשמע מדנקט כל האוכלין דאפילו עיקרו

לרפואה כיון שראוי לגבול מדתנא כל. ומסיק תלמודא וצריכא דרב ושמואל דלא תימא כיון דשמעינן ממתניתין דשרי למיכל בשבת א"כ פשיטא שראוי לאכילה וצריך לברך עליו מ"מ אתי רב ושמואל לאשמעינן דלא תימא כיון שעיקרו לרפואה לא לברך עליה כלל קמ"ל כיון דמתהני מיני' בעי ברכה, ומ"מ לא יברך אלא שהכל כיון שאינו עשוי לסעוד כי אם לשתות וראיה מכאן לשכר כדפי' לעיל: המוציא לחם מן הארץ.

ירושלמי ר' ירמיה בריך קומי ר' זירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה מה ר' (נחמי') [כרבנן] שלא לערב ראשי אותיות ואע"ג דבלחם מן מערב הוא התם אי אפשר לתקן לשון אחר לפי שהוא לשון המקרא להוציא לחם מן הארץ, ירושלמי על דעתיה דרבי נחמיה בורא פרי הגפן ועל דעתייהו דרבנן הבורא פרי הגפן והאידינא נהוג עלמא לומר בורא פרי הגפן אע"ג דאמרינן המוציא, וסמכינן אהא דירושלמי שאין אומרים המוציא אלא שלא לערב ראשי האותיות: [ע"ב] עד כאן לא קאמר ר' יוסי התם אלא משום דבעינן טעם מצה וליכא.

פי' דהויא כמו מצה עשירה אבל לחם מקרי שפיר, ובמילתיה קאי ולא כפי' ה"ג שפי' דכי בשליה לפת בכלי ראשון לא מברכין עליה המוציא ומייתי ראייה מר' יוסי דקאמר הכא יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושל, וקשה דהא אמרינן לעיל [דף ל"ז] הכוסס את החטה טחנו אפאו ובשלו בזמן שהפרוסות קיימות מברכין עליו המוציא, הילכך צ"ל כמו שפי' דלחם מקרי שפיר אלא דהויא מצה עשירה: וכי מה ענין ר' בנימין בר יפת אצל ר' חייא בר אבא וכו'.

והכי קיי"ל דשלקות במילתיהו קיימי הילכך כל ירק ופרי ומיני קטניות שטובים חיים ומבושלים מברכין עליהן לאחר שנתבשלו ברכתן הראויה להם קודם בשול ומטעם זה מברכין על יין מבושל בורא פרי הגפן, מלבד טעמים אחרים שפי' בבבא בתרא פ' המוכר את הפירות [דף צ"ז]: אבל קרא וסילקא וכרבא וכיוצא בהן שטובים מבושלים יותר מחיים כשהם חיים מברך עליהם שהכל וכשהם מבושלים דאשתנו לעילויא בורא פרי האדמה, תומי וכתתי וכיוצא בהם כשהם חיים בפה"א ומבושלים שהכל דאשתנו לגריעותא ואפילו אם יש מי שאוכל אותם יותר ברצון מבושלים (יותר) מחיים בטלה דעתו והולכין אחר הרוב ואע"פ שאנו רגילין לאוכלן מבושלין זהו לפי ששומן הבשר ממתיק טעמן, ואגוז המטוגן בדבש האגוז עיקר ומברכין עליו בורא פרי העץ, ויש שהיו רוצים לומר כיון דאלו בשלו בלא דבש נשתנה לגריעותא והיה ראוי לברך עליו שהכל נמצא מעליותא (דדייק בה) על ידי הדבש והדבש עיקר ויברך עליו שהכל, ולא מסתבר דמ"מ האגוז עיקר ומברכין עלי' בפה"ע אבל הרי"ף פסק דאפילו תומי וכתתי מברכין עליהם בפה"א כשהן מבושלין ונראה דהיינו טעמא דידיה משום דרב חסדא פליג [אדר' יוחנן] ואדרב ושמואל, ואין הלכה כיחיד במקום רבים, ומיהו מסתברא דליכא מאן דפליג אהכרעה דידיה ורב נחמן (אוקי) [דאוקי] פלוגתייהו בפלוגתא דתנאי (ולא) [לא] מתוקמא מילתא ומילתא דקאמר משמיה דר' יוחנן שבשתא היא וכולהו אמוראי סברי שלקות מברכין עליהם בפה"א, ואע"ג דלא צריכינן להכרעה דרב חסדא מ"מ סברא טובה היא כיון דאישתנית לגריעותא שנשתנית ברכתו: מהדר תלמודא כל תלתין יומין וכל תלמודו שלמד בשלשים יום ביום שלשים ואחד היה חוזר הכל לפניו]: אבל לא

כבושים ולא שלוקים ולא מבושלים לא זו אף זו קתני דכבוש היינו שנכבש בחומץ ימים רבים ובטל טעם מרור שלו יותר משלוק ושלוק הוא יותר ממבושל כדאמרין [חולין דף עז.

[עור החמור ששלקו: כיון דשקלת לגרעינתיה בצרי ליה שיעורא אברכה אחרונה קבעי אבל ברכה ראשונה אפילו כל דהו מברך דאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה. וכן פרש"י בסוכה פ' הישן [דף כ"ו ע"ב] גבי עובדא דר' צדוק שהביאו לו פחות מכביצה ואכלו חוץ לסוכה ולא ברך אחריו, דמשמע הא לפניו בירך, וה"נ אמרינן בירושלמי דפירקין כל שאומר עליו שלש ברכות אומר לפניו המוציא לחם מן הארץ כל שאין אומר עליו ג' ברכות אין אומר לפניו המוציא לחם מן הארץ התיבון הרי פחות מכזית שאין מברכין לאחריו שלש ברכות לא יברכו לפניו המוציא א"ר יעקב בר אחא לשאר מינין נצרכה.

פ"י לא אתא לפלוגי בין דבר שיש בו שיעור לדבר שאין בו שיעור אלא בין פת לשאר מיני מאכל כגון מעשה קדירה וכובא דארעא ופת הבאה בכיסנין היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו, ופת אורז ודוחן שאין מברכין עליהן ג' ברכות אין אומרים לפניהם המוציא לחם מן הארץ, ואע"ג דלעיל בריש פרקין (דף ל"ה) נפקא לן ברכה לכתחלה מק"ו דלבסוף כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש מ"מ לא אמרינן דיו שלא יברך על משהו כמו שאינו מברך בסוף דלאו ק"ו גמור הוא דמה לסוף שכן נהנה כבר כדאמר לעיל דף כ"א ע"א] תדע דברכה לפניו לאו דאורייתא דהא תנן לעיל בפרק מי שמתו [דף כ' ע"ב] בעל קרי מברך על המזון לאחריו ואינו מברך לפניו וכן בפרק היה קורא (דף ט"ז ע"א) הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בע"ה אוכלין פתן ואין מברכין לפניו אבל מברכין לאחריה דף ל"ט ע"א] מי סברת רבי יוחנן זית קטן [אכל] זית גדול אכל וכו'.

ובירושלמי מיייתי עובדא אחרינא, רבי יוחנן נסב זיתא ובירך לפניו ולאחריו והוה ר' חייא בר אבא מסתכל ביה אמר מה הדין בבלאה מסתכל בי לית ליה כל שהוא משבעת המינין טעון ברכה לפניו ולאחריו אית ליה ומאי צריכא ליה מפני שגרעינתה ממעטה ולית לר' יוחנן מפני שגרעינתה ממעט בה מאי עביד ליה ר' יוחנן משום בריה, מילתא דר' יוחנן אמרה שאם אכל אפי פרידה אחת של ענב או פרידה אחת (של רמון) שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו.

והשתא אי האי עובדא דתלמודא דידן הוי ההוא] עובדא גופא דירושלמי אם כן חולק תלמוד דידן על הירושלמי וס"ל דאפילו בריה בעי כזית ותלמוד דידן עיקר. אבל אפשר דשני מעשים היו והאי דירושלמי היה הזית שלם כשהובא לפניו אע"ג דהושלך הגרעין כיון שהובא שלם לפניו ונהנהמבריה שלימה מה שדרך לאכול ממנה יש כאן שיעור אבל האי עובדא דתלמוד דידן אפשר דהאי זית מליח שהובא לפניו בלא גרעין היה כי ההוא דסוף אין מעמידין [דף מ' ע"ב] גבי זית גלוסקא דקתני ר' יוסי אומר השלחין אסורין היכא דמי שלחין א"ר יוסי בר חנינא כל שאוחזה בידו וגרעינתה נשמטת ובהך זית איירי הכא הילכך לא הוי בריה, וירא שמים יחמיר שלא יאכל פחות מכשיעור להסתלק מן הספק, ויש להסתפק על ברכת בורא נפשות אם צריכה שיעור אם לאו דדילמא דוקא ברכה אחת מעין שלש הוא דבעי שיעור למר בכדי אכילה ולמר בכדי שביעה אבל בורא

נפשות רבות לא בעי שיעורא, והא דפריך הכא היכא בריך ר' יוחנן על כזית מליח משום דבצר ליה שיעוריה אליבא דר' חייא בר אבא פריך דאמר במילתיה קאי וצריך לברך עליו ברכה אחת מעין שלש או דילמא לא נתקנה בנ"ר שהיא דרבנן אלא דומיא דברכה אחת מעין ג' שהיא מדאורייתא ומר' צדוק בפ' הישן שאכל פחות מכביצה ולא בירך אחריו אין ראייה דדילמא ברכת המזון הוא דלא בירך הא בורא נפשות ברך, ומתוך דברי ר"י משמע שאם אכל משבעת המינין פחות מכשיעור שיברך אחריו בנ"ר.

ולא נהירא לי דמסתבר דכיון שאכל פחות מכשיעור ואינו צריך לברך עליו מעין ג' בשביל חסרון השיעור לא שייך ביה ברכה אחרת: דורמסקין. פרש"י בשם רבותיו פירוש והקשה עליו א"כ ברכתו בורא פרי העץ והיה צריך לברך עליו תחלה, ותירץ ה"ר יוסף דמיירי בשלקו ולר' [בנימין בר יפת בשם ר' יוחנן] ברכתו שהכל: נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך.

ודין זה אינו מצוי בינינו שאחד יברך על הפירות להוציא לחבריו אלא בימיהם היו רגילין להסב ולקבוע לשתות ולאכול פירות ומגדנות אבל אין אנו רגילין בכך הילכך כל אחד מברך לעצמו, ורש"י פירש דהדברים הללו לא הובאו ללפת בהם את הפת ואמרינן לקמן (דף מ"א:) שטעונין ברכה לפנייהם ואין הפת פוטרתן, וגם בענין זה לא הורגלנו שאחד יברך לכולם אלא כל אחד מברך לעצמו.

ונראה הטעם לפי שאין אנו רגילין לסלק עצמנו מן הפת קודם ברכת המזון והוי כמו אין בית הבליעה פנוי לקמן (דף מ"ב ע"ב) גבי יין שבאמצע הסעודה שכל אחד מברך לעצמו מאן דברך סבר אידי ואידי שהכל הילכך חביב עדיף. מכאן יש ללמוד שאם יש לפניו שני מינין שברכתן שוה חביב עדיף ואם אין ברכתן שוה בפה"א עדיף אע"ג דאיך חביב טפי: מיא דסילקא כסילקא.

ומברכין עליהם בורא פר האדמה אף על פי שאין בו כי אם המרק וטעם הירקות מברך עליהם כמו שמברך על ירקות עצמן, ולא דמי למי פירות דאמרינן לעיל דזיעה בעלמא הוא דהמשקה אין לו טעם הפרי ואפשר שאם בשל הפרי ונכנס טעם הפרי במים שיברך עליו בורא פרי העץ פת צנומה בקערה מברכין עליה המוציא.

תימא במאי קא מיירי אי ליכא קמיה אלא פת צנומה פשיטא שצריך לברך כיון דאיכא תוריתא דנהמא ואי איכא פת שלימה פשיטא שלא יברכו על הפתיתין קטנים ואי איכא פתיתין גדולים פשיטא שיברכו על הגדולים ולא על הצנומה לדברי הכל, ונראה דמיירי בשיש לו פת שלם או פתיתין גדולים וציננים אותן צנומות דקות בקערה ומתחלה דעתו לפררם כדי לברך ולאכול יכול לברך אחר בציעה כמו קודם בציעה כיון שמתחלה לצורך ברכה נעשית ובלא צינומת פרוורין דקין היה יכול להשמיענו שיכול לבצוע ולברך אח"כ על הפרוסה שבידו שבצע אלא רבותא אשמועינן שאע"פ שצנומה פרוורין דקין ואי אפשר לעשות בה בציעה בשעת ברכה אפ"ה שפיר דמי: ופליגא אדר' חייא דאמר צריך שתכלה ברכה עם הפת.

כלומר שיכוין לגמור את הברכה בשעת בציעת הפת [ע"ב] אלא אמר רבא מברך ואח"כ בוצע. שלא יפריד הפרוסה מן הפת עד לאחר ברכה.

ויש שאין רוצין לחתוך הלחם כלל עד לאחר הברכה. ולא נהירא משום דחשיב הפסקה מה שמתאחר לחתוך הלחם ושוהה בין ברכה לאכילה אלא חותך ואין מפריד הפרוסה דאם לא כן חשיבא כפרוסה וכן שנינו בפ"ג דטבול יום ר' מאיר אומר אם אוחו בגדול והקטן עולה עמו הרי הוא כמוהו ר' יהודה אומר אם אוחו בקטן והגדול עולה עמו הרי הוא כמוהו והלכה כר' יהודה.

ירושלמי ר' זריקא אמר ר' זעירא בעי האי מאן דנסיב תרמוסא ומברך עילוי ונפול מינוי מהו לברוכי עליה זמנא תנינית מה בינו לבין אמת המים אמרין תמן כיון דעתו מתחלה הכי לא כיון דעתו מתחלה תני ר' חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהיא פורס אמר ר' [חייא] בר ווא הדא אמרה הדין דנסיב פוגלא ומברך עילויה והוא לא אתא לידיה צריך לברוכי עליה זמנא תנינית א"ר תנחום בר יודן וצריך לומר בשכמ"לו שלא להזכיר שם שמים לבטלה ונראה פי' הירושלמי דהא דאין מברכין על הפת אלא בשעה שהיא פורס היינו טעמא שאם יפרוס קודם ברכה שמא תפול הפרוסה מידו ותאבד ויצטרך לחזור ולברך על פרוסה אחרת ויש כאן ברכה לבטלה אבל כשהוא מברך קודם פריסה על כל הפת אם תפול הפרוסה מידו ויפרוס פרוסה אחרתזלא יצטרך לברך, ומסיק בירושלמי עד כמה [יברך] רבי חנינא ור' מונא חד אמר [עד] כזית וחד אמר עד פחות מכזית [מאן דאמר כזית כהא דתנינן (מנחות דף ע"ה) תמן וכולן פתותין כזית מאן דאמר עד פחות מכזית] כמאן דתנא דבי ר' ישמעאל עד שמחזירין לסולתן: ה"ג רש"י הביאו לפניו פתיתין ושלמים אמר רב הונא מברך על הפתיתין ואם הפתיתין גדולים מן השלמים צריך לברך עליהם ור' יוחנן אמר שלימה מצוה מן המובחר, והקשה ר"ת דמחלוקת מופלג הוא זה דרב הונא מצריך לברך על הפתיתין הגדולים ור' יוחנן על השלימה ודמיה לההיא אלו קשרים דף קי"ב] השתא פטור אבל אסור קא קשיא לי חייב חטאת קאמרת לי, ועוד מאי שנא הכא דנקט פתיתין ולקמן נקט פרוסה של חטין, ופי' ר"ת דה"ג הביאו לו פתיתין גדולים ושלמים קטנים אמר רב הונא מברך על הפתיתין, פי' אם ירצה והוא הדין על השלמים קטנים דכי הדדי נינהו ר' יוחנן אמר מברך על השלימה אבל פרוסה של חטין ושלמה של שעורים מברך על הפרוסה של חטים ואפילו היא קטנה דלשון פרוסה משמע חצי השלם כמו אחד שלא יטול פרוסה [מנחות דף עז ע"ב] וכמו מנה לאביך בידי והאכלתיו פרס [שבועות דף מ"ב ע"א] ולהכי נקט לעיל פתיתין והכא פרוסה [ורבותא אשמועינן] אע"ג דפרוסה של חטין קטנה צריך לברך עליה תחלה משום דכל הקודם בפסוק קודם לברכה, ופסק ר"ת כר' יוחנן לגבי רב הונא דרב הונא ליתא לגבי רב שהיה תלמידו כ"ש לגבי ר' יוחנן דרב לגבי ר' יוחנן ליתא והכי אמרינן בפ' מי שהוציא והו [דף מ"ו ע"ב במקום ר' יהודה ליתא במקום ר' יוסי מבעיא הילכך פרוסה קטנה של חטין ושלמה של חטין לדברי הכל מברך על השלימה פתיתין גדולים של חטים ושלמה קטנה של חטים הלכה כר' יוחנן דשלימה מצוה מן המובחר ואפילו אי הוו פתיתין מפת נקיה ושלמה מפת הדראה כיון דשניהם מחטים מברך על השלימה אבל פרוסה של חטים עדיפא משלימה של שעורים ובתוספת' דברכות [פ"ג] תניא מברכין על הדגן שהוא מן המובחר כיצד שלימה של גלוסקאות ושלמה של בעל הבית מברך על השלימה של בעל הבית פרוסה של חטים ושלמה של שעורים מברך על הפרוסה של חטים פת שעורים ופת כוסמין מברך על של שעורים והלא כוסמין יפין

[הימנה אלא] שזו משבעת המינין וזו אינה משבעת המינין ואמרינן עלה בירושלמי ר' יעקב בר אחא בשם ר' זעירא דר' יהודה היא דאמר אם יש ביניהם מז' המינין עליו הוא מברך פת טמאה ופת טהורה ר' חייא בר אבא אמר מברך על הטהורה פת נקיה טמאה ופת קיבר טהורה ר' חייא בשם ר' אחא אמר על איזה שירצה יברך וכן הדין בפת של כותים ופת של ישראל: כתנאי תורמין בצל קטן.

פרש"י דקאי אפרוסה של חטין ושלימה של שעורים וכן פר"ת, ואע"ג דבצל הוי מין אחד וחטים ושעורים ב' מינים מ"מ אייתי שפיר ראייה דלמר חשוב עדיף ולמר שלם עדיף אבל אי הוה קאי כתנאי על פלוגתא דר' יוחנן ורב הונא הא מסקינן דהיכא דאיכא כהן לכו"ע חשוב עדיף ור' יוחנן סבר דשלימה עדיף.

וירא שמים יוצא ידי שתיהן אפרוסה של חטים ושלימה של שעורים קאי מדנקט פרוסה ולא נקט פתיתין מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע. פרש"י בלשון א' בוצע מן השלימה ומ"מ יוצא (מידי) א שניהם קרינא ביה דכיון שמניח שניהם יחד הוי כאלו בצע משניהם, ולשון שני פ' בוצע משתיהן יחד וזה נראה עיקר מדאמרינן לקמן הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מ"ט לחם עוני כתיב משמע שבוצע גם מן הפרוסה שכן דרכו של עני, ובפסח רגיל ר"י לבצוע משתיהן יחד ואין זה מצות חבילות מידי דהוה אכוס של קדוש והבדלה שאומר עליו ברכת היין ואמרינן נמי בפ' ערבי פסחים (דף קי"ד ע"ב דמי שאין לו שאר ירקות מברך על חסא בפה"א ועל אכילת מרור ולא חשבינן ליה מצות חבילות וכן ברכת המוציא הוא כמו ברכת היין דקידוש ולא דמי לקידוש וברכת המזון דתרי מילי נינהו ופעמים שלא היה רוצה לשנות המנהג והיה מברך על השלימה (הפרוסה) המוציא ואינה מפרידה לגמרי וחוזר ומברך על [הפרוסה] אכילת מצה ובוצע, וה"ר מנחם מאונ"א היה מברך המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה ולא היה נוגע כלל בשלימה דאינה אלא משום לחם משנה משום דאמרינן מה דרכו של עני בפרוסה משמע דבין המוציא ובין על אכילת מצה הכל יש לעשות בפרוסה: [דף מ' ע"א] רב ששת אמר אפילו גביל לתורי אין צריך לברך.

דכל מידי דשייך למילי דסעודה לא חשיב הפסק וכן השוחט בהמות ועופות ואחר ששחט אחד מהם [אומר] הביאו אחרים לשחוט וכל דבר שהוא מעין השחיטה לא חשיב הפסק: רבי יהודה היא דתנן יבש המעין וכו'. נראה דהלכה כר' יהודה כיון דסתם לן תנא הכא כותיה ואם בירך על פירות האילן בפה"א יצא.

כל היכא דאי שקלית ליה לפירא וכו'. הילכך אותן תותין הגדלים בסנה ובאטדים ואותן פריזיי"ש מברכין עליהם בפה"ע דכולן מין אילן הם דכי שקלת לפירא איתיה לגווא.

ותניא בתוספתא כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברכין עליו בפה"א וכלשמוציא עליו מענפיו אילן הוא ומברכין עליו בפה"ע: [ע"ב] ורי"א אפילו פת ויין והילכתא כר' יוחנן לגבי רב הונא וגם קיי"ל כר' מאיר דאמר אם אמר על הפת ברוך המקום שבראו יצא אע"ג דקיי"ל ר' מאיר ור' יוסי הלכה כר' יוסי [הא] בירושלמי פסק הלכה כר' מאיר דגרסי' התם ר' יעקב בר אחא בשם שמואל אמר הלכה כר' מאיר וגם לכאורה ר' יוחנן סבר כר"מ, ונראה דלא גרסי' בפלוגתייהו דר"מ ור' יוסי ראה את התאנה אלא ראה את הפת לחודיה ולא פליגי אלא בפת לחודיה ונימא כתנאי קאי [ר"י] אלישנא [דתנא] קמא

ואי הוי גריס תאנה בפלוגתייהו מאי קאמר נימא כתנאי (הוא) [הא] לא פליגי אלא בפת ויין ובכל שאר דברים אפילו אם שנה ממטבע [שטבעו] בו חכמים יצא: יצא ידי ברכה ראשונה.

וכר' מאיר סבירא ליה ואותה ברכה שייכא בין בתחלה בין בסוף, ויוצא בה בברכת המוציא אם אמרה תחלה וברכת הזן אם אמרה בסוף: אמר אביי כותיה דרב מסתברא. צ"ע אם הלכה כרב מדקאמר אביי כותיה מסתברא ואין צריך מלכות ונפקא מיניה שאם דילג מלכות לא יחזור ויברך דהויא ברכה לבטלה (ואע"ג דרב).

[ורב] האי גאון פסק כר' יוחנן וה"ה לעיל גבי בנימין רעיא צריך להזכיר מלכות. וי"ס שגורסין כן בפירוש ולר' יוחנן דאמר כל ברכה שאין עמה מלכות אינה ברכה [דאמר] בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פתא: על החלב ועל הגבינה ועל הביצה אומר שהכל האי תנא שונה כל הדומים זה לזה בחד זוגא (אן) א"נ הכי שמעינהו וגרסינהו: בושלי כומרא.

פר"ח תמרים שאינן נגמרין לאכילה וכומרין אותן בתבן או בעפר ומתחממין ומתבשלין כמו מכמר (בשדה) [בשרא פסחים דף נ"ח ע"א, על] הכומר של (ענבים) [זיתים]: מאי בנות שוח תאיני חירותא. תימא דמשמע הכא דגרועות הם ולכך אינן חשובות בעיני עם הארץ (כדפרש"י) ואלו בפ"ק דשבועות [דף י"ב ע"א] קאמר קיץ למזבח כבנות שבע לאדם, פ"י תאינים שרגילין לאוכלן בקינוח סעודה, אלמא חשובות הן ובנות שבע ובנות שוח הכל אחד כדאמרינן בב"ר בנות שבע שגרמו ז' ימי אבלות לעולם ובנות שוח [לפי שגרמו] שוחה לאדם.

וי"ל דודאי חשובות הן אלא שיש מהן הרבה ואינן חשובות בעיני (עם) הארץ ולא (נחשבו) [נחשדו] מלעשרן. וקשה מהא דאמרינן בפ"ק דעבודת כוכבים [י"ד].

[הוסיפו עליהן אלכסון האיציטורובלין מוכססין ובנות (שבח) שוח] וכיון שטובות הן מעיקרא מאי סבור שלא חייבום בשביעית. ואומר ר"ת דגרסי' התם מוכססין בנות שוח בלא וא"ו ומין הוא דמקרי הכי והכי אמרינן בפ"ק דבכורות [דף ח'] הארי והדוב והברדלס עיבורן ג' שנים וכנגדן באילן בנות שוח ובתר הכי קאמר נחש לז' שנים ולאותו רשע לא מצינו חבר וי"א מוכססין בנות שוח, ועוד אומר ר"ת מעיקרא סבור כיון שיש מחניטתן עד שעת גמר פרי ג' שנים לא חשיבי ולבסוף סבור כיון שיש בהם פירות כאילן בכל שנה כדמשמע בירושלמי חשיבי ונוהג בהן שביעית כדתנן בנות שוח שביעית שלהן שניה: [דף מ"א ע"א] אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחזור מברך על זה.

פרש"י ואין הצנון פוטר את הזית ומתוך פירושו משמע דעל איזה מהם שירצה מברך תחלה דאי צריך לברך על הזית תחלה למה הוצרך לפרש שאין הצנון פוטר את הזית והלא לעולם יברך על הצנון לבסוף, וכן פ"י ה"ר שמעיה בשם רב האי גאון כיון דלא פירש על איזה יברך תחלה יש לנו לומר דמסתמא יחיד מודה לרבים ויברך על איזה שירצה תחלה ולא שרבים יודו ליחיד, וכן כתב רב אלפס דעל איזה מהם שירצה יברך, ותימא דהא מסתמא בפה"ע חשיב מבפה"א משום דמבוררת טפי דבורא פרי האדמה

כוללת כל הגדל באדמה אבל בורא פרי העץ מברר דוקא כל מה שגדל באילן ומהאי טעמא אמרינן לעיל בעובדא דבר קפרא [דף ל"ט ע"א] דבורא פרי האדמה חשיב מברכת שהכל לפי שהיא מבוררת יותר, וי"ל דלא חשיבא כל כך בורא פרי העץ כנגד ברכת פרי האדמה כמו שחשובה ברכת פרי האדמה על שהכל לפי שהכל אינה מבוררת כלל לפי שכוללת כל דבר, וא"ת היכי קאמרי רבנן דחביב עדיף הא אמרינן לקמן.

דכל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה וכ"ש שיש לנו להקדים האמור בפסוק למין שאינו נזכר בשבח הארץ, ותירץ ה"ר שמעיה דההיא דלקמן דכל המוקדם וכו' היינו כשאין חביב לו זה יותר מזה אז יקדים אותו שכתוב תחלה אבל אם המאוחר יקדים [אותו, וקשה מהא דאמרינן בשמעתין רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודה אייתו קמייהו תמרי ורימוני קדים רב המנונא ובריך אתמרי ברישא אמר ליה לא סבר ליה מר, כל המוקדם בפסוק [וכו'] ומאי קשיא ליה (לומר ליה) [דילמא], דתמרי חביבי ליה ע"כ צ"ל דכל המוקדם דלקמן אתיא כר' יהודה וכל האמוראים דסברי לקמן דכל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה כר' יהודה סבירא להו, וכן פסק בה"ג כר' יהודה ועוד כתב בה"ו דאומר בורא פרי העץ קודם לבורא פרי האדמה, ולפירושו הא דקאמר אבל אין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר מברך על זה לא בא להשמיענו דין הקדמה כלל אלא שאין האחד פוטר את חברו, ולישנא לא משמע הכי דאם כן הוה ליה למימר אין האחד פוטר את חברו, הילכך נראין דברי רב האי ורב אלפס ופרש"י דמברך על איזה מהם שירצה אע"ג דר' יהודה כשברכותיהן שוות צריך להקדים ז' המינין היינו דוקא כשברכת האחד פוטר את חברו אז מסתבר לברך על ז' המינין ולפטור את השני אבל כשצריך לברך על כל אחד ואחד לא שייכי זה לזה כלל כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון הילכך על איזה מהם שירצה יברך תחלה הילכך אם הביאו לפניו שני מינים ואין בהם מז' המינים כגון אתרוג ותפוח יברך על החביב תחלה לכ"ע כיון שברכותיהן שוות ואם יש בהם מז' המינים קיי"ל כר' יהודה דאמר מין ז' עדיף ויברך עליו אע"פ שאחר חביב לו ואם יש לפניו פרי עץ ושהכל יברך בורא פרי העץ תחלה וכן בפה"א ושהכל בורא פרי האדמה קודמת בפה"ע ובפה"א על איזה מהם שירצה יברך, ונ"ל מדלא קאמר דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה וחביב עדיף אלמא אפילו אם אחד מהם חביב יכול לברך על השני כיון דצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון אין עדיפות בחביב משום דלא שייכי זה לזה כלל ומה שתלוי לר' יהודה עדיפות במין ז' ולרבנן בחביב היינו דוקא כששניהם נפטרין בברכה אחת: כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה.

שנאמר ארץ חטה שעורה וגפן. אין להביא ראיה מכאן דלא חשוב בורא פרי העץ מברכת בורא פרי האדמה מדמברך על חטה ושעורה מקמי גפן דדילמא מיירי שעשאו פת או בדייסא דודאי ברכת המוציא או בורא מיני מזונות חשיב מבורא פרי העץ אבל כוסס את החטה דליכא אלא בורא פרי האדמה לא תקדום לבורא פרי העץ ואף אם תרצה להעמידו בכוסס את החטה יש לפרש כך כל המוקדם בפסוק זה בדברים שברכותיהן שוות כגון חטה לגבי שעורה וענבים לגבי תאנים ורמונים: גפן כדי רביעית יין לנזיר.

פירשתי בפרק קמא דסוכה: כל כלי בעלי בתים שיעורן ברמונים. המשנה מיתניא במסכת כלים [פ"ז] גבי בבא דכלי עץ אבל גבי כלי חרס אמרינן בפרק המצניע חמש מדות בכלי חרס ניקב בכמוציא משקה [וכו'] והאי דקאמר התם ניקב כמוציא רמון טהור מכלום היינו כגון שייחדו לרמונים לכך צריך מוציא רימון: (ע"ב) ואידך שיעורין בהדיא מי כתיב.

על ר' חנין גופיה פריך הכי משום דקרא אסמכתא בעלמא והכי נמי קאמר בפ"ק דסוכה (דף ו' ע"א) ובמסכת עירובין (דף ד' ע"א) ותיסברא שיעורין מי כתיבי אלא הלכה למשה מסיני וקרא אסמכתא בעלמא הוא: זה שני לארץ וזה חמישי לארץ, וחטה וזית שכל א' ראשון לארץ חטה קודמת וכן שעורה ותמרים שעורה קודמת לפי שנכתבו בפסוק תחלה: שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו [ואין טעון ברכה לאחריו] אלא פת הבאה בכיסנין בלבד פרש"י שלאחר ברכת המזון היו מביאין אותם, וקשה לפירושו דמי גרע מחמשת המינין לענין ברכה אחרונה אע"פ שמאכלה מועט ונותנין בה תבלין הרבה ושקדים ואגוזים מ"מ קיי"ל כל שיש בו מה' המינין מברכין לאחריו מעין ג' וכי היכי דלענין ברכה ראשונה לא יצא מכלל ה' המינין ומברכין עליו תחלה בורא מיני מזונות דבהא מודה רב ששת שטעון ברכה לפניו כדין שאר ה' המינין וה"ה נמי לענין ברכה אחרונה ועוד היאך מצי למימר שלא יברכו עליה ברכה אחת מעין ג' כשאוכל לאחר המזון כיון דאי הוה קבע סעודתיה עילויה היה מברך עליו המוציא וג' ברכות כדמוכח לקמן ועוד מאי האי דקאמר אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין הרי פת אורז דאין מברכין לאחריה אלא בורא נפשות רבות ועוד משמע דהוי קודם ברכת המזון דומיא דתאנים וענבים דאיירי בהו.

ונראה דמיירי שאוכלה אחר הסעודה קודם ברכת המזון ומתוך שאינה באה אלא לקינוח סעודה ומאכלו מועט נפטר בברכת המזון, פר"ח פת הבאה בכיסנין זה פת שעשוי כמין כיסין מלאים סוכ"ר ושקדים ואגוזים ומיני תבלין וכיוצא בהן ולועסין אותן בבתי משתאות אחר הסעודה אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה פרש"י כגון בשר ופירות וכל דבר שהביאו לפניו ללפת בהם את הפת אינן טעונין ברכה לפניהם משום דהוה להו טפילה.

וקשה לפירושו מאי קמ"ל מתניתין היא מברך על העיקר ופוטר את הטפלה ותנן בריך על הפת פטר את הפרפרת ואין לומר דאגב מילי אחרינא דפסק רב פפא נקט הך מילתא אע"ג דמתניתין היא ואשמעינן נמי דפת עיקר לכל מילי דאכלי בהדיא דא"כ לא הוה ליה למימר במילתיה בהך לישנא, ועוד קשה הא דפריך בסמוך אי הכי יין נמי נפטריה פת מאי קשיא ליה והלא כששותה יין אינו טפלה לפת ואנן במידי דטפלה לפת איירינן לפרש"י.

ואין לפרש דפריך ליפטריה פת כששורה פתו ביין דאין ה"נ דודאי הפת עיקר ואין לומר משום דאין בא לשרות האכילה שבמעיו ומרבה תאות האכילה הוי כאלו שותהו עם הפת דמהיכא פשיט ליה כולי האי דמהאי טעמא הוי כמו דברים שבאין ללפת בהם את הפת, הילכך נראה לפרש דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה דהיינו כגון בשר ודגים וירק ודייס' שרגילין לקבוע עיקר סעודה עליהם ולאכול בהם את הפת ואע"פ שאוכלין

אותן בלא פת אין טעונין ברכה לא לפנייהם ולא לאחרייהם דכיון דעיקר הסעודה הם פוטרין ברכת הפת וכן ברכת המזון פוטרין וכן משקין הבאין בתוך הסעודה חשיבי באין מחמת הסעודה לפי שאין אדם יכול לאכול בלא שתייה וחשיבי כעיקר הסעודה ואין טעונין ברכה לפנייהם ולאחרייהם חוץ מן היין הואיל והוא גורם ברכה לעצמו טעון ברכה לפניו כדתנן במתניתין אבל לא לאחריו כדמוכחא שמעתא דערבי פסחים (דף ק"ג:)] בעובדא דתלמידי דרב דחד מינייהו בריך אכסא קמא ואכסא דברכתא ומפרש טעמא בפרק כיוסי הדם [דף פ"ו] משום דברכת המזון היא הפסקה אלמא דלא בריך על היין שבתוך הסעודה ברכה אחרונה דאי בריך לאחריו למה לי טעמא משום הפסקה דברכת המזון תיפוק לי' משום ברכה דעל הגפן שבירך, ומחד מינייהו דברך אכסא קמא ותו לא אין להוכיח שלא תועיל ברכת המזון לפטור ברכה שלאחר היין היכא דמברך בלא כוס ואין לו עוד יין לשתות ולא פטרה ברכת המזון את היין ששתה, הא ליתא דודאי כשהכוס בידו ודעתו לשתות לא חשיבא ברכת המזון הפסקה ואין צריך לברך על היין של כוס של בהמ"ז אבל היכי שאין לו יין עוד לשתות בהמ"ז קאי נמי על היין ששתה, וכן פ' בה"ג דבר'י הבאים מחמת הסעודה כגון בשרא וכוורי וכל מיני בשולי דדרכייהו למיכל בהו ריפתא וכן ירקי ובוציני אין טעונין ברכה לא לפנייהם ולא לאחרייהם: שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה.

פרש"י כגון דייסא [כרוב] ותרדין שאינן לפתן והם למזון ולשובע טעונין ברכה לפנייהם דלאו טפלה נינהו [ולא לאחריהן] דברכת המזון פוטרתן, וכן פ' בה"ג דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון חביצא ודייסא טעונין לפנייהם ולא לאחרייהם. ולא יתכן כלל לפרש דעל דייסא אצריך לברך לפניו ולא יפטר בברכת המוציא דאין לך מחמת הסעודה יותר מזה דהוא עיקר סעודה ואמרינן נמי לקמן בפירקין (דף מ"ב) בריך על הפת פטר את הפרפרת וכ"ש מעשה קדירה ואמרינן [לעיל דף ל"ז] ואלו הן מעשה קדירה חילקא וטרגוס וטיסנא דהיינו דייסא.

ועוד הקשה ה"ר יוסף דלעיל אמרינן דמברך על הצנון ופוטר את הזית משום דצנון עיקר כ"ש הכא דפת עיקר ואין לדחות ולומר דלעיל מיירי שאוכל הצנון והזית יחד דלא משמע הכי אלא שאוכלן זה אחר זה ואוכל את הזית לבטל מרירת הצנון, וכן פירש בערוך דדייסא אין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו דממה נפשך אי חשיבא כנהמא כדאמרינן [ביצה דף ט"ז ובפרק הנודר מן המבושל דף מ"ט] בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא פת פוטרת פת ואי לא חשיב כנהמא הוי כשאר תבשיל שפת פוטרתו.

וא"ת מאי שנא דייסא מפת הבאה בכיסנין דאמרינן דטעון ברכה לפניו אע"ג דמשמע דאיירי אפילו הביאו בתוך הסעודה דומיא דהביאו לפנייהם תאנים וענבים דאיירי בהו, וי"ל משום דדייסא להשביע והוא עיקר הסעודה אבל פת הבאה בכיסנין באה לעידון ולהתענג להקל מכובד המאכל כדאמרינן עירובין דף כ"ט ע"ב הני כיסני מעלי לליבא ולכך טעונה ברכה לפנייה דלא מיפטר בהמוציא אבל לא לאחריה דברכת המזון פוטרתה טפי מתאנים וענבים לרב ששת משום דמזון הוי: לאחר הסעודה.

פרש"י דברים הרגילין לבא לאחר הסעודה כגון פירות אפילו הביאן תוך הסעודה שלא מחמת ליפתן טעונין ברכה לפנייהם דלאו טפילה נינהו ולאחרייהם דאין ברכת המזון

פותרתן דלאו מזון נינהו, וכן פ"י בה"ג דברים הבאים לאחר הסעודה כגון תמרי ורימוני ושאר מגדים ואייתניהו וקאכיל להו בתוך הסעודה טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם ולפי דבריהם פסקא דרב פפא כרב ששת, ועוד כתב בה"ג מה שדייסא וחביצא נפטרין בבהמ"ז משום דהוי מזון אבל תמרי ורימוני ושאר דברים לאו מיני מזון נינהו הילכך לא מיפטרי בברכת המזון, וקשה לפירושם שתלו הטעם בשביל דמזון נינהו ולכך נפטרו בברכת המזון דאי איתא להאי טעמא הוה ליה לתלמודא לפרושי אלא טעם הפטור במה שבאין מחמת הסעודה ועוד כל מילי דזייני לבר ממים שייכא בהו ברכת הזן וניהו דמזון לא שייכי בהו מ"מ ברכת הזן וברכת הארץ וברכת ירושלים דעדיפי טפי מעין ג' יפטרם, ועוד דפ"י דלאחר הסעודה אינו שוה למה שאמר בתוך הסעודה שהרי גם בתוך הסעודה הוא בא אלא שרגילין לבוא לאחר הסעודה והעיקר חסר מן הספר, ועוד בתוך הסעודה דגבי מחמת הסעודה אמאי איצטרך לאומרו פשיטא שבתוך הסעודה אוכלין אותם כיון שבאין ללפת, ועוד בשר ודגים וביצים וגבינה וכיוצא בהם שלא באו ללפת אלא לאכול בפני עצמו לא השמיענו רב פפא מה דינם שהרי אינן דומין לא לדבר הבא מחמת הסעודה דהיינו מזון ולא לדבר הרגיל לאחר הסעודה דהיינו פירות דאלו ודאי רגילין הן לבא בתוך הסעודה ואינם מזון, הילכך נל"פ דברים הבאים שלא מחמת הסעודה כגון תאנים וענבים וכל מיני פירות ומקרי שלא מחמת הסעודה לפי שאינן כמו בשר ודגים ומיני מלוחים שרגילין לבא לעיקר הסעודה טעונין ברכה לפנייהם לפי שברכת המוציא אינה פוטרן כיון דלא מעיקר סעודה הם ולא לאחריהם דבהמ"ז פוטר כל מה שאכל בתוך הסעודה והיינו כרב הונא וכרב נחמן ודלא כרב ששת:לאחר הסעודה.

פ"י דברים שהזכרנו למעלה בין הבאים מחמת הסעודה בין הבאים שלא מחמת סעודה אם הביאן לאחר סעודה קודם ברכת המזון כי היו רגילין בימיהם לאחר גמר הסעודה וכבר משכו ידיהם מן הפת שהיו קובעין עצמן לאכול פירות ופרפראות ולשתות יין לאחר המזון והיינו דאמרין במתניתין בירך על היין שלפני המזון פטר את שלאחר המזון וכן בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון היינו לאחר סילוק המזון וקודם ברכת המזון וכיון שמשכו ידיהם מן הפת כל מה שהביאו אז לפניו בין דברים הבאין מחמת הסעודה בין דברים הבאין שלא מחמת הסעודה טעונין ברכה בין לפנייהם בין לאחריהם דהמוציא וברכת המזון אין פוטרין אלא מה שנאכל בתוך עיקר הסעודה.

ומה שפ"י רשב"ם בפרק ערבי פסחים (דף ק"ג ע"ב) דין שבתוך המזון אין צריך ברכה לאחריו משום דברכת המזון פוטרם מק"ו השתא ברכה אחת מעין ג' פוטרם כ"ש ג' ברכות האי ק"ו פריכא הוא דדברים הבאים לאחר הסעודה יוכיחו דטעונין ברכה לאחריהם ואין ברכת המזון פוטרתן אלא היינו טעמא דאין טעון ברכה לאחריו משום דהוי כדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה ואף לפניו לא היה טעון ברכה אלא משום דקובע ברכה לעצמו.

ועל היין של כוס ברכת המזון כתב בה"ג שאין צריך לברך עליו על הגפן ומילתא דתמי' היא, ושמא חושבו כבא מחמת סעודה אע"פ שהפסיק בברכת המזון ולא מסתבר כותיה

וגם העם לא נהגו כן ודין שלישי דרב פפא אינו מצוי בינינו בזמן הזה לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון.

ואדם שאוכל בתחלת סעודתו פת ופירות יש להסתפק אם (אכל מהם בלא פת אם) יברך עליהם או לאו, וסברא הוא שלא יברך עליהם דלדידיה הוו השתא מחמת סעודה דעיקר סעודתו סומך עליהם ועלה לא אמרינן דבטלה דעתו אצל כל אדם הילכך כיון דעיקר סעודתו היא פת פוטרנו אפילו אוכלו לפעמים בלא פת.

ובירושלמי אמרינן רב הונא אכל תמרי עם פיתא א"ל רב חייא בר אשי פליג את על רבך שבקינהו בתר מזונך ואת מברך עליהן תחלה וסוף א"ל אינון עיקר [נגיסתי] פי' הם עיקר סעודתו והיאך אניחם עד לבסוף, משמע דלאחר מזונך דקאמר היינו אחר סעודה קודם ברכת המזון כמו פטר את היין דלאחר המזון דמתני' וסובר כפסקא דרב פפא דכל מיני פירות לאחר סעודה טעונין ברכה לפנייהם ולאחרייהם אבל בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לאחריהם ואפילו אכלן בלא פת דאי בלא פת טעונין נמי ברכה לאחריהם כשאוכלן בתוך הסעודה למה ליה למימר שבקן בתר מזונך יאמר לו אכול אותם בלא פת ואפילו בתוך הסעודה יברך עליהם תחלה וסוף.

ומיהו אין להוכיח מכאן שאם הביא פירות לאכול בהם פתו ואכל מקצתן בלא פת באמצע סעודה שלא יהא טעון ברכה לפנייהם מדלא אמר להם שיאכלו בתוך הסעודה כי לברך עליהם גם בסוף אמר שבקן בתר מזונך: אי הכי יין נמי נפטרי' פת. פי' שהוא כדבר הבא מחמת סעודה בתוך הסעודה לפי שאי אפשר לאכילה בלא שתיה ומטעם זה נמי פוטר כל מיני משקין כדפי' לעיל, אבל בה"ג כתב שיש לברך על המים תוך הסעודה, ופי' ה"ר יום טוב הטעם דכי פריך הכא יין נמי נפטריה פת דוקא מיין שייך לאקשווי משום דזיין אבל מים דלא זייני כדאמרינן בנדריים דהאומר כל הזן עלי מותר במים ומלח אין הפת פוטרתן ולא נהירא שהרי יין פוטר כל מיני משקין אע"ג דברכת בורא פרי הגפן לא שייכא מידי לשאר משקין לפי שזיין הוא ראש לכל המשקין הוא עיקר לענין ברכה וכלן טפלה לו וכן נמי כיון דפת הוא עיקר סעודה והמשקין אינן באין אלא בשבילו הפת פוטרן אע"ג דלא זייני דמים נמי מיקרי באים מחמת הסעודה כדאמרינן [ב"ק דף צ"ב ע"ב ובהמקבל דף ק"ז ע"ב] וכלן פת של שחרית וקיתון של מים מבטלתן, וי"א שיש לברך על המים באמצע סעודה על כל פעם ופעם דנמלך הוי שאין אדם שותה מים אלא לצמאו ולא מסתבר לי כלל כי יודע הוא שאי אפשר לו לאכול בלא שתיה ואינו מסיח דעתו משתיה כל זמן שהוא אוכל והרוצה להסתלק מן הספק קודם נטילת ידים ישב במקום סעודתו ויברך על המים אדעתא לשתות כ"ז הסעודה שאני יין הואיל וגורם ברכה לעצמו פר"ח שהוא פוטר כל מיני משקין וזהו גורם ברכה לעצמו כשיש יין ושאר משקין לפניו חשיבותו גורם לו ברכה לפטור אחרים וכיון דחשיב כולי האי אינו נפטר בברכה אחת שלאחריו, ורשב"א פי' גורם ברכה לעצמו דמתחלה כשהיה בענבים ברכתו בורא פרי העץ [ועל היין מברך בורא פרי] הגפן כיון דחשיבא היא אין לבטלה משום ברכת הפת: [דף מ"ב ע"א] לחמניות פרש"י אובליא"ש.

ולא נהירא דלחם גמור הוא שתחלתה וסופה עיסה ומברכין עליו המוציא וברכת המזון, ונראה לפרש לחמניות היינו ניוו"לש שהם דקות מאד ואין מברך עליהם אלא במ"מ

אבל אי קבע סעודתיה עלייהו מברך עליהם המוציא וג' ברכות ואי אכלינהו שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה טעונין ברכה לפנייהם ולא לאחריהם: לבתר דסליקו תכא מקמייהו.

מכאן משמע שהיו רגילין להגביה השלחן קודם ברכת המזון, לאפוקי מהנהו שמקפידין להסיר הלחם מעל השלחן קודם ברהמ"ז ומיהו אין ראייה מכאן שהיה להם שלחנות קבועים קטנים כל אחד שלחנו לבדו ולא היו מסירין השולחן מלפני המברך אבל אנו שאוכלין על שלחן אחד אין נראה לסלק המפה והלחם עד אחר ברכת המזון ויש מקומות שנוהגין שלוקחין המפה והלחם ומניחין אותו לפני המברך: ר' זירא לא אכיל כי היה דפרק ערבי פסחים [דף ק"ג:]: דקאמר כיון דאמר הב לן ונברך אסור לכו למשתי י"מ בלא פרי הגפן א"כ [תימא] ר' זירא אמאי לא אכל יברך עליו ברכה הראויה לו ויאכל ויש לומר שהיה בו לחם והיה טורח עליו ליטול ידיו: שלש תכיפות הן.

תימא אמאי לא חשיב ההיא דריש אלו דברים (דף נ"ב:): דאית להו לב"ה תיכף לנטילת ידים סעודה (וי"ל משום דשנויה במשנה לא חש למתניה ואף דברייתא) היא מ"מ מתניתין היא דמיפרשא, ועוד אלו ג' אסמכינהו אקרא בירושלמי תיכף לסמיכה שחיטה דכתיב וסמך ושחט תיכף לגאולה תפלה דכתיב יהיו לרצון אמרי פי וכו' וכתב יענך ה' נטילת ידים לברכת המזון שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו: תיכף לנטילת ידים ברכה.

ואי אמר הב לן ונברך כנטילת ידים דמי כדאמרינן בערבי פסחים דף ק"ג:]: כיון דאמריתי הב לן ונברך אסור לכו למשתי עד דמברכיתו, ופרשב"ם ברכת המזון, וכך פרש"י בחולין [דף ק"ז.]: ויש מפרשים בפה"ג ושם פרשתיו: פטר את הפרפרת.

פר"ח פרפרת פת צנומה בקערה דלית בה תוריתא דנהמא דמברכין עליה בורא מיני מזונות והיינו דאיצטריך למימר ברך על הפרפרת לא פטר את הפת אע"ג דהוי מין פת וכן מוכח בגמרא דחשיב פרפרת מעין מעשה קדירה דמעשה קדירה הם טרגיס חילקא וטיסנא כדאמרינן לעיל: ב"ש אומרים אף לא מעשה קדירה תימא מאי טעמא דב"ש הואיל וברכת שניהם שוה אמאי אין האחד פוטר את חברו, וי"ל דמיירי בשעה שאכל את הפרפרת עדיין לא הביאו לפניו את מעשה קדירה וב"ה סברי כי היכי דפת פוטר את הפרפרת אע"פ שלא הובא לפניו בשעה שברך על הפת משום דפת הוא עיקר הסעודה וכן פרפרת נמי חשיבא לדבר זה להמשיך תאות המאכל יותר ממעשה קדירה ופוטר את מעשה קדירה אע"פ שלא הובא עדיין: היו יושבין כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכלם בגמרא משמע דקאי על ברכת המזון כעובדא דתלמידי דרב דקאמר בתר דכריכו יתבא וקא מיבעיא להו [ומהא דקאמר אפילו ברכת המזון לא גמירנא, ומה שלא נסתפקו בברכות המוציא כי לא היו קבועים יחד בברכת המוציא ופלוגתא דר' יוחנן ורב דפליגי ביין פליגי בברכה ראשונה דאין זימון ביין הילכך מתניתין איירי בין בברכה ראשונה בין בברכה אחרונה ובברכה [ראשונה] אפילו בשנים אחד מברך והשני יוצא אם הסבו אבל אם לא הסבו] אע"ג דשומע כעונה ואפילו אם אמר אמן אינו יוצא אם לא שקבעו יחד ובשלשה אחד מברך ברכת המזון לכלם אם הסבו על המטות, והאידינא שאין אנו רגילין לאכול בהסבה ישיבה שלנו הוי קביעות כהסיבה דידהו ור"ח פירש היו יושבין לעסק אחר ונזדמן להם לאכול מברך כל אחד לעצמו אבל אם הסבו לאכול ולא לעסק אחר אחד מברך לכלם, וי"מ היו יושבין זה כאן וזה כאן שלא כסדר אכילה, הסבו

שישבו סביבות השלחן כמו וישבו לאכול לחם בראשית ל"ז פסוק כ"ה] ומתרגמינן ואסתחרו למיכל לחמא.

ופרש"י עיקר דלכולהו קשה מתלמידי דרב: והוא אומר על המוגמר ואע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה. פרש"י דאסיפא קאי דאותו שבירך על היין לאחר המזון הואיל שנתנו לו מעלה [זון תנתן לו גם מעלה] אחרת ומברך על המוגמר לפטור אחרים אע"פ שאין דרך להביא את המוגמר אלא לאחר סעודה כלומר לאחר ברכת המזון ואותה שעה כבר עברה הסעודה לגמרי ואינן מחוייבין לתת לזה לברך אפ"ה עכשיו שהביאו אותו אחר סיום המאכל קודם ברכת המזון אותו שבירך על היין שלאחר המזון מברך עליו, והגאונים פירשו דמיירי שהביאו אותו באמצע סעודה וארישא קאי דקתני הסבו אחד מברך לכלן וגם הוא מברך על המוגמר ואע"פ שאין דרכו להביא אלא לאחר הסעודה פ"א אחר שסיימו לאכול קודם ברכת המזון ואם היו מביאין אותו אחר שעה היה אחר יכול לברך שכבר נסתלקו מאותה שעה אפ"ה עכשיו שהביאו אותו באמצע סעודה זה שהתחילו בו לתת לו כבוד בתחלת הסעודה ובירך המוציא ג"כ ינתן לו כבוד בכל שאר דברים עד תשלום הסעודה, והכי משמע בירושלמי דגרסי' התם מה בין מוגמר ליין מוגמר כולהון מריחין יין אחד הוא שטועם אלמא משמע דבתוך הסעודה [איירי ומשום הכי בעי מה בין מוגמר ליין שביין שמביאין בתוך הסעודה] כל אחד מברך לעצמו ובמוגמר אחד פוטר את כולן ומשני במוגמר כולן מריחין וכיון שנהנין ממנו כלם כאחד האחד מברך ופוטר את האחרים אבל יין כששותה הוא אין האחרים נהנין לפיכך צריך לברך כל אחד ואחד לעצמו: [ע"ב] לא סבר לה מר להא דריב"ל תמ"ל לי הוה ליה לאקשוויי לא סבר לה מר כמתניתין דתנן בריך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון וריב"ל הוא דאוקמא דוקא בשבתות ובימימם טובים ואי לאו דאוקמא הכי הוה מפרישנא ליה אפילו בחול, וי"ל דאי לאו דריב"ל הוה מצינא לאוקמא מתני' בשעת הקזה ובשעה שאדם יוצא מבית המרחץ: אבל הכא דזה לשרות וזה לשתות לא.

ונראה דייני דלפני המזון פוטר יין שבתוך המזון דעד כאן לא מבעיא ליה אלא מזה שבא לשרות אם פוטר יין שבא לשתות אבל יין שלפני המזון שבא לשתות פשיטא שפוטר יין שבתוך המזון שבא לשרות, ומזה הטעם יין של קדוש פוטר יין שבתוך המזון, ולא דוקא קדוש דאין קדוש אלא במקום סעודה אלא אפילו אם הבדיל אדם על היין קודם המזון פוטר את היין שבתוך המזון, וראיה מהא דאמרין בפרק ערבי פסחים (דף ק"א ע"א) אותם בני אדם שקדשו בביהכ"נ אמר רב ידי קדוש יצאו ידי יין לא יצאו ור' יוחנן אמר אף ידי יין נמי יצאו ואזדא ר' יוחנן לטעמיה דאמר אחד שינוי יין ואחד שינוי מקום אין צריך לברך אלמא ר' יוחנן אית ליה יש קדוש שלא במקום סעודה ואפ"ה קאמ' שא"צ לברך על היין שיצא ביין של קדוש אע"ג דר' יוחנן איתותב בשינוי מקום מ"מ באותו מקום עצמו א"צ לברך: רב הונא ורב יהודה וכולהו תלמידי דרב אמרו אינו פוטר.

נראה דהכי הילכתא כתלמידי דרב אע"ג דקי"ל דהלכתא כרב באיסורי מסתמא כיון שכל תלמידיו נחלקו עליו שמעו מרב שחזר בו וכן קיי"ל [דרב] (כרב) נחמן ורב ששת הילכתא כרב ששת באיסורי הסבו אין ישבו לא. ותימא תקשי ליה מרישא היו יושבין

כל אחד מברך לעצמו ובברייתא קתני ישבו אחד מברך לכולן, וי"ל דאי הוה מקשה מרישא הוה אמינא דהיו יושבין שלא לצורך אכילה קאמר אבל ישבו לאכול אחד מברך לכלם כדקתני בברייתא הילכך פריך שפיר מסיפא דמשמע דוקא הסבו אבל בענין אחר לא אחד מברך לכלם, ירושלמי ריב"ל אמר בשבועה כך היא מתני' אורחין הא בעל הבית בתוך ביתו לא, פי' דבעל הבית שכל בני ביתו נגררין אחריו אינן צריכין הסבה כי כלן סומכין עליו תני ר' חייא אפילו בעל הבית בתוך ביתו: דף מ"ג ע"א] וניכול לחמא בדוכתא פלן.

ונראה דה"ה נמי אם היו אומרים. ניכול כאן שקבעו מקום ובשביל שאלו היו הולכין בדרך נקט תלמודא ניזיל וניכול לחמא בדוכתא פלן שכן מנהג הולכי דרכים: ור' יוחנן אמר אפילו יין בעי הסבה.

ללישנא קמא מידי דחשיב בעי הסבה ור' יוחנן ס"ל דיין נמי חשיב אבל שאר דברים לא בעו הסבה וללישנא בתרא מידי דחשיב מהניא לי' הסבה ורבי יוחנן סבר יין נמי חשיב ומהניא ליה הסבה ושאר דברים לכולהו לא מהניא הסבה ונראה כיון דברכה דרבנן בשל סופרים הלך אחר המיקל והלכה כלישנא קמא וכן מוכח ממעשה דבר קפרא ותריין תלמידי דאייתון קמייהו דורמסקין ושלקות ופרגיות ונתן רשות לאחד מהם לברך, וכן כתב הרמב"ן ז"ל דפת ויין בעי הסבה אבל שאר דברים לא בעו הסבה: הביאו להם מים כל אחד נוטל ידו אחת.

מפני כבוד הברכה או משום שנוגע במשקין ולא דמי לנוטל ידו לפירות הרי זה מגסי הרוח כיון שאינו נוטל שתיהן בא להם יין אע"פ שכל אחד בירך לעצמו וכו' אע"פ שיין שלפני המזון פוטר יין שלאחר המזון וכ"ש זה דהוי לפני המזון הכא כיון דעלו והסבו הוי כמו שינוי מקום דקיי"ל צריך לברך בפ' ערבי פסחים דף קט"ו.

[הואיל ואין בית הבליעה פנוי. פירש רש"י ואין לב המסובין אל המברך ובעינן דעת שומע ומשמיע, ומטעם זה י"א שאם אמר המברך סברי רבותי והם מפנין בית הבליעה כדי לשמוע הברכה שפיר דמי, מיהו לא נהירא האי טעמא דאע"פ שאוכלין יכולין לשמוע הברכה ולצאת בשמיעה, ונראה הטעם כמו שמפרש בירושלמי לפי שאינן יכולין לענות אמן שאין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט כדאיתא בפ"ק דתענית [דף ה'] דאמרינן בירושלמי אין בית הבליעה פנוי א"ר מונא הדא אמרה הדין דעטיש בגו מיכלא אסור למימר ליה אסוותא בגין סכנתא, ואפילו אם שומע כעונה ויוצא בלא אמן חיישינן שמא יאמר אמן ויבא לידי סכנה, וא"ת לפי' הגאונים במוגמר איירי באמצע הסעודה היאך מברך האחד להוציא את האחרים נישחוש לסכנתא, ופי' ה"ר יונה דהיינו הא דקאמר בירושלמי מוגמר כלהון מריחין אותו כלומר המוגמר שמביאין אותו מריחין אותו כולם ונהנין ממנו ולפיכך אחד מברך ופוטר את כולם שאם היינו אומרים שיברך כל אחד ואחד היו שוהין הרבה אחר שהריחו אותו ונמצא שהיו נהנין מן העולם הזה בלא ברכה ולפיכך יותר טוב שיברך האחד ויפטור את האחרים בשמיעה בלא עניית אמן ולא חיישינן שמא יענה אמן אבל ביין אין לומר זה הטעם שהאחד בלבד טועם והאחרים אין להם הנאה בשתייתו לפיכך] אין כאן חשש אם שוהין הרבה וחשו שמא יענה אמן: חוץ ממוש"ק הואיל ומין חיה הוא.

י"א שהוא זיעת החיה, והנכון יותר שחיה ידוע [היא] שיש לה חטורת בצואר ולשם מתקבץ כמין דם ואח"כ חוזר ונעשה מוש"ק, וה"ר מאיר [הלוי ז"ל] היה אוסר אותו באכילה מפני חשש דם, וה"ר יונה כתב דאפשר לתת בו טעם ולהתיר] ולומר דפירשא בעלמא הוא אע"פ שמתחלה היה דם לא חיישינן להכי דבתר השתא אזלינן דתדע שהרי הדבש אם נפל בו חתיכה של איסור אין הדבש אסור ואע"פ שהאיסור נימוח בתוך הדבש כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר הנופל בתוכו דבש כמו דבש דיינין ליה ומותר הכא נמי אע"פ שמתחלה היה דם כיון שעכשיו יצא מתורת דם בתר השתא אזלינן ואע"פ שנותן בתבשיל טעם לשבח מותר ונ"ל שצריך להביא ראיה על זה: הדס וכל דדמי ליה.

ה"ג בה"ג ומשני דתנן הדס וכל דדמי ליה שעיקרו לריח לאפוקי חבושים ותפוחים שריחו טוב ואין עיקרן עומד לריח כמו הדם לא מברכין עליהו בורא עצי בשמים, וכן כתב רב האי גאון והביא ראיה מסמלק וחילפי דימא ונרוקם דגנוניתא דמברכין עלייהו מיני בשמים: משחא כבישא. פר"ח שמענו מרבתינו שכובשין שומשמין ומור ועצי בשמים וקולעין השומשמין ריח של בשמים וטוחנין אותו ויש בו ריח של בשמים, ומשחא טחינא קרוב לטחינתו נותנין עליהן עצי בשמים ואינו קולט כל כך הריח, ובערוך פירש דכשרתא עיקרו שמן ומערבין בו כמה מינין מעצי בשמים שמכשירין אותם מעשה רוקח מפותם (כגון זה) מברכין עליהם בורא עצי בשמים, וכתב הראב"ד ז"ל זהו דוקא כשהעצים בתוכו אבל אם הוציא משם העצים אין מברך עליו אלא בורא מיני בשמים דברכת בורא מיני בשמים כוללת הכל: [ע"ב] האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא יאמר אשר נתן ריח טוב בפירות כתב ר"ה גאון דאותן ורדין שאנו קורין רוז"ש שמברכין עליהם אשר נתן ריח טוב בפירות, ור"מ כתב הורד ומי הורד והלבונה והמצטכא וכיוצא בהם עצי בשמים, וכן נראה דודאי לאו פרי הוא שעיקרו לאו לאכילה ומי הורד כיון שיצאו מן הורד יש לברך עליהם בורא] עצי בשמים דלא גרע ממשחא כבישא: הלכה כדברי המכריע.

האי לאו מכריע ממש הוא אלא שנתן טעם לדברי ב"ש: הכי אמר רבא הלכה כב"ה. וכן פסק רב אלפס ומשמע דלא גרסי' כמו שכתוב בספרים ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דעביד וגם רש"י פי' אותו.

וגם מסתבר דהלכה כב"ה כיון דלאו הכרעה היא: [דף מ"ד ע"א] מברך על המליח. אע"ג דאשמעינן דפת פוטר פרפרת איצטריך לאשמעינן דאפילו פת פעמים שהיא טפלה: באוכלי פירות גינוסר.

וצריך לאכול עמהם דבר מליח כדאמרינן לקמן שהיו נותנין לקצצי תאנים ואותו מליח אפשר לאוכלו בלא פת הילכך הוי מליח עיקר ופת טפילה כך פר"ח: זיונא ס"ד. והא אמרינן בריש פרקין [דף ל"ה]: דכל מילי זיין חוץ ממים ומלח: ורבנן ארץ הפסיק הענין.

פרש"י ולא קאי וברכת אלא אלחם דסמיך ליה [וכתב ה"ר יונה דברכה] אחת מעין ג' מדרבנן היא והביא ראיה מדאמרינן לעיל שאם ברך על התמרים ברכת הזן במקום ברכה מעין ג' שיצא דתמרי נמי מיון זייני ואי ברכה אחת מעין ג' דאורייתא היא יצא בברכה אחת. וקשה לי דבריש פרקין משמע דהויא דאורייתא דקאמר יליף מז' המינין מה ז' המינין דבר שנהנה וטעון ברכה ונראה לפרש ארץ הפסיק הענין שאין צריך לברך

ג' ברכות ארוכות שמזכירין בהם הארץ והמזון כדדרש לקמן הארץ זו ברכת הארץ אבל לעולם וברכת קאי על כל ז' המינין.

והא דאמרינן לעיל שאם ברך על התמרים ברכת הזן יצא ר"ל שאין צ"ל על העץ ועל פרי העץ שהוא כנגד ברכה ראשונה אבל יאמר על ארץ טובה ורחבה ויגמור ההוא [מבעי ליה] למעוטי הכוסס את החטה. ודוקא כוסס את החטה אבל על דייסא ומעשה קדירה סובר ר"ג שמברכין ג' ברכות כדאמר לעיל כל שהוא מין דגן ולא אפאו פת ר"ג אומר שלש ברכות ואע"ג דכתיב לחם כיון דמעשה קדרה מיזן זייני בכלל לחם הוא ולא גרע מתאנים וענבים: אמר ר' יהושע בן לוי כל שהוא מז' המינין וכו'.

תימא מאי אתא לאשמועינן מתניתין היא אכל תאנים וענבים. ושמא בשביל שלא הזכיר אלא תאנים וענבים קאמר ריב"ל כל שהוא מז' המינים על חמשת המינין על המחיה ועל הכלכלה [וכו'] (ואומ').

בירושלמי משמע שצריך להזכיר בו מעין המאורע בשבתות ובימים טובים ובראשי חודשים דגרסי' בירושלמי מהו להזכיר בה מעין המאורע [אמר ר' בא בר זבדא ר' זעירא הוה מזכיר בהן מעין המאורע] והואיל וחש ליה ר' זעירא צריכין אנן למיחש וקודם שיאמר כי אתה טוב ומטיב לכל יאמר בשבת נחמנו ביום המנוח הזה ובימים טובים [ור"ח] יאמר זכרנו לטובה ביום פלוני זה.

כתב ר"ח היכא דאכל תאנים ומיני מזונות ושתה יין שיכלול הכל יחד ויאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וחותרם על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות ולא הוי חתימה בשתים שהארץ היא המוציאה המחיה והפירות והיין. והיכא שאכל פירות מז' המינין ותפוחין אין צריך לברך בורא נפשות על התפוחים מפני שגם זה פרי העץ הם אבל אם אכל בשר ושתה יין או אכל מז' המינין צריך לברך על זה בפני עצמו: על הארץ ועל הפירות, [וכן על היין חותרם על הארץ ועל פרי הגפן], יש שחותמין על היין על הגפן ועל פרי הגפן ולא נראה לי כי על הארץ צריך להזכיר כמושאומר על הארץ ועל המחיה על הארץ ועל הפירות [ה"ה נמי שביין צ"ל על הארץ שאין ביניהם שינוי אלא שביין כשמזכיר שם פרי צ"ל שם פרטי] וכמו שבתחלה יש לו ברכה פרטית יותר משאר פרי העץ גם באחרונה צריך לפרט אותו ולומר על הארץ ועל א פרי הגפן): אלא איפוך רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות ור' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה, ר"ת רגיל לפרש בכל מקום שאומר הא לן והא להו שהאמורא של א"י היה מדבר לתלמידים שבבבל הלומדים לפניו.

וקשה לפירושו מהכא ושמא קים ליה שבאותו שעה לא היו תלמידים מארץ אחרת לפניהם. או שמא לענין ברכות דבר שנוהג תדיר היה צ"ל כמנהג אותה הארץ שלא יטעו תלמידי אותה הארץ ע"ב דכי מדכירנא עבידנא ככולהו.

וכן אנו נוהגין לברך אחר כולן: דמברכי לאחר דמסלקי תפילייהו. ודוקא בתר תפילין דסברי ושמרת את החקה הזאת למועדה בחקת תפילין הכתוב מדבר, וגם לא היו מברכין אלא כשמסלקין אותם סמוך לחשכה משום שיש מצוה בסילוקן דלילה לאו זמן תפילין הוא, והכי משמע בירושלמי פ' היה קורא דקאמר תפילין כשהוא חולצן אומר אשר

קדשנו במצותיו וצונו לשמור חקיו אתא כמ"ד בחקת תפילין הכתוב מדבר הא כמ"ד בחקת הפסח הכתוב מדבר לא, ואנן קיי"ל בחקת הפסח הכתוב מדבר דפסקינן במנחות בפ' הקומץ רבה דף ל"ו ע"ב] דלילה זמן תפילין הוא דהלכתא ואין מורין כן וא"כ אין צריך לברך עליהם אפילו מסלקן בלילה וכ"ש אחר שאר מצות.

ותימא למ"ד בחקת הפסח הכתוב מדבר למה לא היו מברכין לשמור את חקיו בגמר אכילת פסח וכן באכילת מצה בזמן הזה דאיתקש לפסח, וי"ל דדוקא תפילין שיש מצוה בסילוקן סמוך לחשיכה שייך לברך דאין ברכה אלא על עשיית ע המצוה למעוטי ריחני. ה"ה דהוה מצי למימר שאר מצות וכן פחות מכזית שמברכין לפניו ואין מברכין לאחריו כדפי' לעיל אלא שרצה לומר דבר מסויים: [דף מ"ה ע"א] דחנקתיה אומצא ודוקא שותה מים לפי שאינו נהנה מן המים אבל שאר משקין נהנה בשתייתו ובטעמו ואפילו חנקתיה אומצא צריך לברך הואיל ונהנה כדאמר לעיל (דף ל"ו ע"ב] מהו דתימא כיון דלרפואה קא מכוין לא ליברך קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי לברוכי ובסדר רב עמרם כתב היכא דחנקתיה אומצא דאמרינן לא בעי ברוכי הכי שדר רב פלטוי בר אביי ראש ישיבה מקמי דלישתי לא יברך שהכל משום דאניס לבתר דשתי מברך בנ"ר, ולא נהירא דטעמא הוי משום דלא מתהני וא"כ מה לי לפניו מה לי לאחריו אלא ודאי לא צריך לברוכי כלל לא לפניו ולא לאחריו, וגם קשה לי על דברי רב פלטוי מה הוצרך לשנות לצמא למעוטי דחנקתיה אומצא פשיטא הא אניס אלא ודאי אתא למעוטי אף מברכה אחרונה ר' טרפון אומר בנ"ר, והוא לא היה מברך על המים [לבסוף] כדאשכחן אמוראי לעיל שהרי לא מצינו ברכה אחריה אלא זו בלבד: הדרן עלך פרק כיצד מברכין פרק שביעי שלשה שאכלו והכותי שמעינן דכותים גרי אמת הם: אכל טבל.

כתב ר"מ שאינו מברך עליו כלל לא בתחלה ולא בסוף, והראב"ד השיג עליו וז"ל טעה בזה טעות גדול שלא אמרו אין מברכין אלא שאין מזמנין עליהם לומר שאין להם קביעות לזימון אבל ברכה [תחלה] וסוף למה לא יברכו הואיל ונהנו, ונ"ל כדבריו וכן מוכח בההיא דאמרינן בפ"ק דסנהדרין [דף ו:]: ובפ' הגוזל [דף צ"ד:]: הרי שגזל סאה חטים מחברו טחנה אפאה והפריש ממנה חלה אין זה מברך אלא מנאץ משמע שחייב לברך אלא שברכתו היא ניאוף, כתב רשב"ם שלשה שאכלו יחד אחד מהם נזהר מפת של כותים ואחד אינו נזהר אע"פ שאין אותו שנזהר יכול לאכול מפת של כותים כיון שאותו שאין נזהר יכול לאכול מפתו מצטרפים זה עם זה לזימון, והביא ראיה מריש ערכין (דף ג' ע"א) הכל חייבין בזימון כהנים לויים וישראלים פשיטא לא צריכא דכהנים אוכלין תרומה וקדשים (חד) [וזר] אוכל חולין מהו דתימא כיון [דחד] [דזר] לא מצי אכיל תרומה וקדשים לא מצטרף קמ"ל כיון דכהנים מצי אכלי חולין שפיר דמי, ויש ללמוד משם שאם יש [ג'] אנשים שמודרין הנאה זה מזה אין מצטרפין לזימון דנהי דמצו לאיתשו לי השתא מיהא לא איתשלו: שלשה שאכלו כאחד אין רשאיין לחלק שלשה אין שנים לא.

תימא מאי פריך [דילמא] שנים רשאיין ליחלק הא אם רצו לזמן מזמנין, ופרש"י דע"כ ר"ל אין מזמנין אפילו רצו דאי אמרת שנים נמי אם רצו מזמנין א"כ כשהם ג' אמאי אין האחד רשאי ליחלק ליזיל איהו ולא פקע ברכת זימון מהני ויזמנו בשנים, ולא נהירא כי

חל עליו חובת זימון ואי אפשר לו לברך בלא זימון כדקתני במתניתין ד' וה' אינן רשאיין ליחלק אע"פ שנשארו שלשה, וה"ר יוסף פי' בשם רשב"ם דאסיפא קא סמיך דקתני וכן ארבעה וכן חמשה ששה נחלקים וה"פ שלשה אין כלומר כשהן נחלקין ג' לכל צד אז רשאיין לחלק אבל אי הוו שנים מצד אחד לא ואי איכא זימון בשנים אמאי אין חמשה נחלקין, וקצת דחוק פירושו דמה לו לומר ג' אין שנים לא כיון דמפורש במשנה ד' וה' אינן נחלקין ועיקר קושייתו מאותו משנה, הילכך נראה לפרש דארישא דייק שפיר דשנים רשאים ליחלק ואם רצו לזמן אין מזמנין דאם איתא [דיכולים] לזמן היה לו לשטת ג' אין היחיד רשאי ליחלק א"נ אין אחד מהם רשאי ליחלק דאז הוה משמע דאיסור החילוק הוא בשביל היחיד שחל עליו חובת זימון אבל הנשארים לא איכפת להו בזימון שיכולין לזמן אם ירצו ומדקתני אין רשאיין ליחלק משמע דאיסור החילוק הוא על כולם שאם נחלק אחד מהם בטל הזימון מכלם.

ומשני שאני התם דאיבקעו חובה מעיקרא הילכך אינן רשאיין ליחלק להפקיע מהם חובת הזימון אע"פ שיכולין לזמן רשות: השמש שעומד על שנים אוכל עמהם וכו'. מכאן משמע שמצוה [לחזור] אחר זימון בכל מה שיכולין משום ברכת זימון דברוב עם הדרת מלך וכן משמע נמי בפ' כל הבשר (דף ק"ו ע"א) דאמר רבה בר בר חנה הוה קאימנא קמיה ר' אמי ור' אסי ואייתי לקמיהו כלכלה דפירי ואכלי ולא יהבי לי וקאמר ש"מ אין מזמנין על הפירות, פי' דאם היו מזמנין היו נותנין לו: [ע"ב] והא מאה נשי כתרי גברא דמיין.

פי' לכל דבר שצריך סכום ומנין כגון לתפלה ולקריאת מגילה וקריאת ס"ת אינן משלימין המנין וכן לענין זימון שצריך ג' לא חשיבא כתלתא גברי אלא כשנים וקתני מזמנות לעצמן אבל לא מצי למימר כחז דמיין דא"כ לא היו יכולות לזמן לעצמן: נשים ועבדים אמאי לא משום פריצותא. ברייתא מפרש ליה ואזיל, וי"ס דגרסי א"ה נשים ועבדים אמאי לא והא איכא דעות ומשני משום פריצותא, ויש לישיבה בדוחק אא"ב בשנים אם רצו מזמנין ניחא לי דנשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין משום דאיכא חד איש וחד אשה אסור משום ייחוד אלא אי אמרת דדעות בעינן א"כ איכא שתי נשים או שני עבדים א"כ אמאי אין מזמנין ומשני אפילו הכין איכא פריצותא.

משמע הכא דנשים מזמנות לעצמן וחייבות בזימון, ותימא שלא נהגו כן, וי"ל הא דקתני נשים מזמנות לעצמן וחייבות בזימון היינו אם רצו לזמן וכן משמע לשון הברייתא מדקתני בספא נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין משמע הא דקתני ברישא נשים ועבדים מזמנין היינו אם רצו לזמן אבל חובה ליכא וגם מדמייתי מינה תלמודא ראייה לשנים משמע דומיא דשנים ודוקא אם רצו אבל חובה ליכא והא דאמרינן בעירוכין [ג].

[הכל חייבין בזימון כהנים לויים וישראלים וקאמר הכל לאתויי נשים לאו לענין חובה קאמר אלא דאם רצו לזמן מזמנין שנים שאכלו מצוה ליחלק. פרש"י בין ברכת זימון בין ברכת המוציא ולא נהגו כן, וגם רש"י עצמו לא שמענו שהיה נוהג כן בברכת המוציא וכן עובדא דבר קפרא ותלמידיו דלעיל [דף ל"ט].

[נתן לאחד מהם לברך להוציא את כלם. ומה שיש [חילוק] בין ברכה ראשונה לאחרונה היינו משום דבתחלת הסעודה כשהן מסובין וקבועין יחד דדעתם להצטרף הלכך האחד

יוצא בברכת חברו אבל, בסוף הסעודה בטל הקבע ונחלקין זה מזה הילכך כל אחד מברך לעצמו, וה"ר יוסף פי' בשם רשב"ם משום דברכת המזון דאורייתא אבל ברכה ראשונה דרבנן ולא אחמיר בה כולי האי ויוצא האחד בברכת חברו: סופר מברך ובור יוצא, מכאן רוצין להביא ראיה דאשה יוצאה בברכת המזון בשמיעה אע"פ שאינה מבינה לשון הקודש ואינה צריכה לברך בלשון שהיא מכירה, ואין ראיה מכאן דדילמא מיירי הכא שבור מבין [לשון הקודש] אבל אינו יודע לברך, ורש"י הביא ראיה מדתניא במגילה [דף י"ח].

[והלועז ששמע אשורית יצא אע"פ שאינו מבין הלשון, ויש לדחות דפרסומי ניסא שאני כדאמר רבינא אטו האחשתרנים בני הרמכים מי ידעינן מאי ניהו אלא פרסומי ניסא שאני הני מילי היכא דאיכא אדם גדול דילפינן ליה מקרא כמשה ודוד דהם היו גדולי הדור: אין זימון למפרע הילכך ג' שאכלו ושכחו ובירך כל אחד לעצמו בטל הזימון אבל אם שכח אחד מהם וברך לעצמו השנים יכולין לזמן על השלישי שכבר בירך כדאיתא לקמן: אשכחינהו דקאמרי נברך אומר ברוך ומבורך.

כתב בה"ג אי הוי עשרה יאמר איהו ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואם אינם עשרה יאמר ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד: הא בשאר ברכות הא בבונה ירושלים פר"ח וה"ג דלאו דוקא נקט בונה ירושלים אלא כל סיום ברכה כעין בונה דליכא למימר דוקא בונה ירושלים משום היכרא דפועלים דהא לרב אשי דעני ליה בלחישא מאי איכא למימר אלא ודאי כל סיום ברכות כעין ישתבח דהוי סיום ברכה לסוף פסוקי דזמרה וכן יהללוך דהלל וסוף ברכות י"ח וכן אמן אחר גאל ישראל, ואין בזה הפסקה כיון דצריך הוא לאומרו, וכן פרש"י, ובה"ג מפרש הטעם דודאי על הפירות או על המצות אי עני אמן בתר נפשיה הוי בורות שכן דרך בורים דמשתעין בתר ברכה והדר טעמין אבל בסוף ברכה הרי זה משובח, והא דנקט הכא בונה ירושלים לרבותא נקטיה אע"ג דאיכא הטוב והמטיב בתרי' יש לו לענות אמן וגם משום דאיירי הכא בברכת המזון נקט בונה ירושלים.

וכן משמע בירושלמי דפ' אין עומדין דקאמר התם הפורס על שמע והעובר לפני התיבה והנושא כפיו והקורא בתורה והמפטיר בנביא והמברך על כל אחת מכל המצות האמורות בתורה לא יענה בתר עצמו אמן ואם ענה הרי זה בור, ואית תנא תני הרי זה חכם אמר רב חסדא מ"ד הרי זה בור בעונה על כל ברכה ומ"ד הרי זה חכם בעונה בסוף, כתבו הגאונים מר רבי יהודאי ורבינו האי שאחר אכילת פירות וכיוצא שצריך לברך אחר אכילתו צריך ג"כ לענות אמן על ברכה אחרונה כיון דזהו סוף הענין צריך לענות אמן, ור"מ כתב דדוקא כשאמר שתי ברכות או יותר אבל בברכה ראשונה אין לו לענות אמן אחריה ואפילו בסוף רב אשי עני ליה בלחישא כי היכא דלא נזלזלו בהטוב והמיטיב.

בה"ג פסק כרב אשי ועוד לדידן דלית לן פועלים אפי' אביי מודה: [דף מ"ו ע"א] בעל הבית בוצע ואורח וכו'. [וקשה] כיון דר' אבהו סבירא ליה הכי למה אמר לר' זירא לבצועי, וי"ל לפי שהסעודה לכבודו דר' זירא הוא דעביד היה מחשיבו כבעל הבית: אורח מברך כדי שיברך לבעל הבית.

ואפילו בעל הבית גדול מן האורח כדאשכחן לקמן גבי ר' חייא ורב דהוו יתבי בסעודה [קמיה דרבי] א"ל רבי לרב לברך, ונראה דברי שניהם דהיכא דבעל הבית אוכל עם האורחים בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה והיכא שהאורחים אוכלין לבדם בלא בעל הבית אז הבוצע הוא המברך: עד היכן ברכת הזמון.

פרש"י שצריכין להיות שלשה וכשהם שנים לא יאמרו. רב נחמן אמר עד נברך, פי' עד ועד בכלל רב ששת אמר עד הזן שגם הוא מברכת הזמון, ולקמן פריך להיכן הוא חוזר אחד שהפסיק לשנים ואמרינן לעיל לרב ששת ברכת הזמון עד הזן והוצרך זה להיות מפסיק אכילתו עד שגמר המברך ברכת הזן.

אחר שגמר סעודתו להיכן הוא חוזר לברך רב זביד אמר חוזר לראש לתחלת הזן שהרי נתחייב בזימון שבתחלה הוקבע לשלשה ורבנן אמרי למקום שפסק לברכת הארץ כשאר יחיד, ומה שפי' אליבא דרב ששת ולאפי' אליבא דרב נחמן דהא דקאמר חוזר לראש היינו לנברך כיון שנתחייב בזימון משום דמסתבר דלא מיחייב לומר נברך אע"פ שכבר נתחייב בזימון דאינה ברכה ליחיד, וקשה לפירושו דהא קיי"ל כרב ששת באיסורי ולדידן כל יחיד מברך ברכת הזן ועוד בכל דוכתא תנן שלש ברכות ולקמן אמרינן דף מ"ח:]: וברכת זו ברכת הזימון ה' אלהיך זו ברכת הזן אלמא ברכת הזן לאו היינו ברכת זימון, ונראה לפרש עד היכן ברכת זימון אדלעיל קאי דאמרינן שלשה שאכלו אחד מפסיק לשנים כלומר שמפסיק לברך ברכת זימון ואח"כ יחזור ויאכל וקאמר עד היכן ברכת זימון רב נחמן אמר עד נברך ואח"כ יחזור לאכול ורב ששת אמר עד הזן והזן בכלל משום דנברך אינה ברכה.

הילכך מסתבר שיפסיק אכילתו ברכה אחת כדי שיהא ניכר שמזמנין עליו ולא משום דחשיב ברכת הזן [מזימון] דהא כל יחיד נמי אומר הזן אלא לענין זה שיפסיק עד שיברכו ברכה אחת לימא כתנאי דתניא חדא ברכת המזון שתים ושלש ותניא אידך שלש וארבע. (ואאחד מפסיק לשנים קאי).

סברוה דכ"ע כו', מ"ד שתים ושלש קסבר אחד מפסיק לשנים] עד הזן שתים בהפסקה שלש לשאר יחיד מ"ד שלש וארבע קסבר עד נברך שלש להפסקה וארבע לברכת המזון עם הזימון, והיינו אליבא דמ"ד לקמן חוזר למקום שפסק ולמ"ד חוזר לראש אליבא דרב ששת מוקי לה הכי ג' בפועלים וארבע בשאר בני אדם והטוב והמטיב דאורייתא ולמ"ד שתים ושלש הטוב והמטיב לאו דאורייתא שתים בפועלים שלש בשאר בני אדם, ובירושלמי גרסי' שלשה שאכלו כאחד ובקש אחד מהם לילך דבי רב אמרי יברך ברכה ראשונה וילך לו ואיזו היא ברכה ראשונה דבי רב אמרי ברכת הזימון ר' זירא בשם ר' ירמיה [אמר] הזן את הכל, ואפשר לפרש זה באחד מפסיק לשנים שבקש אחד מהם לצאת ומפסיק לשנים ואח"כ [יחזור] ויגמור סעודתו, וקשה [לי] לפירוש [זה] דלא הוה ליה למימר עד היכן ברכת הזמון בסתם כיון דלא קאי אלא באחד מפסיק לשנים, ועוד קשה מה שצריך לפרש דהני ברייתות קיימי באחד מפסיק לשנים, ורב אלפס פירש בענין אחר [על פי] הירושלמי ועל פי גירסת רוב הספרים שכתוב בהם נימא כתנאי דתנא חדא שנים ושלשה מברכין ברכת המזון ותניא אידך ד' וה' וה"פ עד היכן ברכת הזמון כלומר שאם אכלו ג' והוצרך אחד מהם לצאת שיושב עד שיגמרו אותה ברכה רב

נחמן אמר עד נברך כלומר עד שיאמרו ברוך הוא אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו שזהו ברכת הזימון רבששת אמר [עד] הזן את הכל נימא כתנאי דתני חדא ב' או ג' מברכין ברכת זימון ותניא אידך ג' וד' פי' ג' או ד' שאכלו ואין אחד מהם יודע ברכת המזון כולה בברכותי' אלא אחד יודע ברכה ראשונה והשני יודע השניה והשלישי יודע השלישית וקאמר דחייבין בברכת המזון לפי שכל אחד יברך ברכה שלו ונמצא ברכת המזון עולה משנים מהם או משלשתן וגמרינן מינה דברכת המזון עם הזימון אינה אלא ג' ברכות בלבד ולפיכך אינה נחלקת אלא לג' אנשים בלבד ולאידך ברייתא עם ברכת הזימון הם ד' ברכות, וקיי"ל כרב נחמן דאמר עד נברך וכן עמא דבר דהא כל יחיד מברך ברכת הזן אלמא ברכת הזן אינה בכלל ברכת הזימון: כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחותר בברוך כדאמרי' לעיל כל מזמור שהי' חביב על דוד פתח וסיים באשרי וכן בהרבה מזמורים פותחין בהללויה ומסיימין בהללויה: שיש מהן פותח בברוך ואין חותר בברוך. כגון כגון ברכת הפירות וברכת המצות: [ע"ב] ויש מהן חותר בברוך ואין פותח בברוך. כגון ברכה הסמוכה לחברתה.

ופרשב"ם משום דפטרחה הראשונה שנפתחה בברוך, ור"ת פי' דחתימת הראשונה הויא פתיחה לברכה הסמוכה לה, וקשה לפי' דהא פריך בירושלמי והרי הבדלה ומשני ר' מפזרן והרי קידוש פי' דסמוכה לבורא פרי הגפן ופותח בברוך שניא [היא שאם היה אוכל מבעוד יום ומשכה סעודתו עד שקדש אינו אומר בורא פרי הגפן אלמא משמע אע"ג שברכה שלפניה אינה חותמת בברוך מיקריא ברכה השניה ברכה הסמוכה לחברתה אלמא פתיחת הראשונה [פותרת] לסמוכה לה, ותימא אלהי נשמה אמאי אינה פותחת בברוך הא אינה סמוכה לברכה אחרת דאמרינן לקמן בפ' הרואה (דף ס':) כי מיתער משנתיה אומר אלהי נשמה, וי"ל דאינה תפלה אלא שבח והודאה בעלמא לכך אינה פותחת בברוך ומן הדין לא היה אפילו לחתום בברוך אלא משום שיש בה אריכות דברים חתמינן בה בברוך לשבח ולהודות לשמו על החסד שעושה עמנו בכל יום מעין תחיית המתים כדאמרי' [דף נ"ז:] שינה א' מס' ממיתה וכן אתה הוא עד שלא נברא העולם אינה אלא ייחוד ליחד שם הקב"ה שהוא א' מראש ועד סוף ובכל העולמות ומתוך שיש אריכות דברים בה חותמים בה בברוך וכן תפלת הדרך אינה פותחת בברוך משום שאינה אלא תפלה בעלמא שמתפלל שהקב"ה יוליכנו לשלום ואינה לא כברכת כהנים ולא כברכה שתקנו ע"ש המאורע אלא כאדם שמבקש רחמים לפני המקום שישמרנו בדרך שהולך בה ומתוך שיש בה אריכות דברים חותמים בה בברוך, והראב"ד פי' שאלהי נשמה שאינה פותחת בברוך לפי שסמוכה היא לברכת השינה שמברך כשהולך לישן המפיל חבלי שינה וכי מיתער אומר אלהי נשמה ושינה לא הוי הפסק ויהי רצון שתרגילנו בתורתך אמאי לא פותחת בברוך והלא אין ברכה הסמוכה לה שאותם ברכות קטנות שרגילין לומר בבהכ"נ לא הויין סמוכות דכל יחיד מיחייב למימרה בשעתא כדמפ' לק' בפ' הרואה [ס':] (ואע"פ שרגילין לסדרן בבהכ"נ משום הכי לא הויין סמוכות דחייב למימרה בשעתא כדמפ' לק' בפ' הרואה) מידי דהוה אהבדלה דמשום שיש שמפזרין אותן אף מי שמכנסן פותח בהן בברוך, וי"ל שהוא סיום של ברכת המעביר שינה מעיני וי"ל יה"ר יש בה נמי מעין פתיחה סמוך לחתימה ותגמלני חסדים טובים לפי שבערב אדם עיף ויגע והולך לישן ומפקיד נשמתו ביד הקב"ה וגומל עמו חסדים

טובים לפי שבבקר מחזירה] כשהיא שלמה ושקטה והיינו דכתיב חדשים לבקרים וכו' לכך יאמר בערב אמת ואמונה לפי שבערב מפקיד נשמתו ביד הקב"ה ובבקר עושה לו חסד של אמת ומחזירה לו, וא"ת ברכת הערב נא למה אינה פותחת בברוך לפר"ת שפי' דחתימת הראשונה היא פתיחת השניה וזו שלפניה אינה חותמת בברוך.

וי"ל שהוא סיום ברכה של אשר קדשנו והא דאמרינן (בברכות) [י"א:]: גבי הערב נא הילכך נימרינהו לכולהו פי' לעסוק בדברי תורה והערב נא ואשר בחר בנו, ר"ת גריס נימרינהו לתרווייהו דהערב נא הוא סיום של ברכת לעסוק בדברי תורה, וא"ת אשר בחר בנו למה פותחת בברוך והלא היא סמוכה לחברתה, וי"ל משום שהקורא בתורה אינו מברך כי אם אותה בלבד, וישתבח שאינה פותחת [בברוך] לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר והפסוקים שבנתיים לא הוי הפסק וכן אמת ויציב הויא סמוכה לברכה שלפני ק"ש דק"ש לא הוי הפסק וכן יהללך ברכה שלאחר ההלל סמוכה היא לברכה שלפני ההלל וכן יראו עינינו סמוכה להשכיבנו דפסוקים לא הוי הפסק הילכך [אין] להפסיק ולברך בין ברוך שאמר לישתבח, וא"ת אמאי ברכה שלאחר קריאת התורה פותחת בברוך כיון שפסוקים לא הוי הפסק, וי"ל דכי אמרינן דפסוקים לא הוי הפסק ה"מ פסוקים הקבועים תמיד ככל הני דאמרינן אבל בקריאת התורה הוי הפסק אי נמי משום דבימיהם לא היו מברכין אלא ראשון ואחרון הילכך צריך לפתוח האחרון בברוך כיון שהוא אחר קריאת הספר נראה שהיא כתחלת מעשה, ולהאי טעמא ניחא נמי בברכה שאחר קריאת המגילה וברכה שלאחר הפטרה צור כל העולמים.

ומה שרגילין להפסיק לכשמגיעין עד שכל דבריו אמת וצדק ואח"כ מתחיל נאמן אתה הוא ה' אלהינו לאו משום דשתי ברכות הם דא"כ הוה ליה לראשונה לחתום בברוך אלא הכל ברכה אחת היא ומה שמפסיקין בה משום דאמרינן במס' סופרים שהיו רגילין הכל לומר שם דברי שבחותדע דברכה אחת הוא שהרי תקנו למפטיר שבע ברכות כנגד ז' שקראו בתורה ג' לפני הפטרה וארבע לאחר הפטרה ואי חשבת להו בתרתי הוה להו שמנה, ושבע ברכות של נשואין שהשלש ראשונות פותחות בברוך פר"ת ששתים הראשונות קצרות הם ואם לא היו פותחות בברוך היה הכל נראה ברכה אחת, וקשה מן הירושלמי לפירושו דפריך מהבדלה וקידוש הסמוכות ולא הוה להו לפתוח בברוך אע"ג דקצרות הם, ורש"י פי' בהם טעם בכתובות משום דשהכל ברא לכבודו היה ראוי לומר מיד על אסיפת העם אלא מאחר שיש בו כוס קבעוהו על הכוס הילכך יוצר האדם לא הוי סמוכה וברכת אשר יצר נמי לא הויא סמוכה משום דאיכא מ"ד התם דלא אמרינן אלא חזא יצירה ואפילו למ"ד תרתי חזא כנגד יצירה וחזא כנגד מחשבה ותרתי מילי נינהו ולא מיקרי סמוכה ושוש תשיש ושמח תשמח סמוכות הן ולכך אינן פותחות בברוך ואשר ברא פותחת בברוך שמברכין אותה לבדה כשאין שם פנים חדשו' ומיהו קשה ברכה אחרונ' של הלל למה אין פותחין בה בברוך בליל פסח כיון שאין ברכה לפניו שאפילו אם בירך על ההלל לפני הסעודה הרי הסעודה מפסקת, וריצב"א היה מברך על ההלל שני פעמים אחת לפני הסעודה ואחת לאחר הסעודה והביא ראיא מירושלמי דפרקין גבי ההיא דכל הברכות פותחות בברוך חוץ מהברכה הסמוכה לחברתה דפריך והרי גאולה פי' ברכת אשר גאלנו דסמוכה לברכת ההלל שלפניה ופותחת בברוך ומשני שניא היא אם שמע הלל בבהכ"נ יצא התיב ר' אליעזר בר יוסי הרי סופה פי' הלל לאחר

סעודה שאינו פותח בברוך אע"פ שאינה סמוכה שהרי הסעודה הפסיקה ומשני שתיים הם אחת להבא ואחת לשעבר כלומר שתי ברכות מברכין על ההלל אחת לאחר הסעודה ואחת לפני הסעודה, בה"ג כתוב וכן בסדר רב עמרם שאין מברכין בלילי פסחים על הלל לפי שחולקין אותו לפני הסעודה ולאחר הסעודה וה"פ דירושלמי לדעתם והרי גאולה אע"פ שאין ברכה לפניו אין לו לפתוח בברוך שלעולם אין ברכה פותחת בברוך אלא כשהיא תחלת הדבר, וכן מוכח בירושלמי דפריך והרי נברך כלומר למה הזן פותחת בברוך כיון שיש נברך לפניו אלמא אע"פ שאין בברוך לא שם ולא מלכות מיקריא הזן סמוכה לחברתה כיון שאינו התחלת דבר, ומשני אם שמע בבהכ"נ יצא שהיו רגילין לעשות קידוש בבהכ"נ ולומר הגדה והלל להוציא שאינם בקיאים וכשנכנס לביתו אוכל ירקות ומברך אשר גאלנו ושונה כוס שני, והרי סופה כלומר למה חותמת בברוך והלא ברכה קצרה היא כמו ברכת המצות ומשני שתיים הם אחת להבא ואחת לשעבר כלומר שיש בה אריכת דברים על הגאולה לשעבר ועל הגאולה לעתיד חותם בה בברוך, וא"ת א"כ יהללך למה אינה פותחת בברוך כיון שאין ברכה לפניו, וי"ל כיון שכל השנה כשקורין הלל היא סמוכה לברכה שלפניה בליל פסח נמי לא רצו לשנות, ותו פריך בירושלמי והרי הבדלה כלומר נר ובשמים והבדלה סמוכות הן ופותחות בברוך שניא היא דאמר ר' אבא בר זבדא רבי היה מפזרן וחוזר וכוללן על הכוס וכיון שלפעמים מפזרן לא מיקריין סמוכות התיבון והרי נברך שניא היא שאם היו שנים יושבים ואוכלים אין אומר נברך כדפי' לעיל והרי הזן את הכל קשיא, פי' והרי הזן את הכל דלפעמים אינו אומרה כגון שהיו שלשה אוכלין והפסיק אחד לשנים עד נודה לך ואח"כ גומר סעודתו ואמר רב ששת כשגומר סעודתו ומברך מתחיל בנודה לך נמצא שאין ברכה לפניו לפעמים א"כ היה לו להתחיל בברוך מידי דהוה אהבדלה [דלא הוי] סמוכות משום דלפעמים מפזרן, והרי הטוב והמטיב כלומר דסמוכה הוא ולמה פותחת בברוך שניא היא דאמר רב הונא משניתנו הרוגי בתר לקבורה נקבעה הטוב שלא נסרחו והמטיב שניתנו לקבורה והרי קידוש כלומר סמוך הוא לבורא פרי הגפן ולמה פותחת בברוך שניא היא שאם היה יושב ושונה מבעוד יום וקדש עליו [היום] שאינו אומר בורא פרי הגפן והרי סופה א"ר מנא טופס ברכות הוא כך א"ר יודן מטבע קצר פותח בברוך ואינו חותם בברוך מטבע ארוך פותח בברוך, פי' והא סופה דהא כמו ברכת המצות היא ולמה חותמת בברוך ומשני טופס ברכות הוא כך כלומר בשביל שיש בה אריכות דברים לכך מסיימת בברוך: הטוב והמטיב פותח בברוך ואינו חותם בברוך.

תימא בשלמא פותח בברוך ניחא משום דהטוב והמטיב מדרבנן ואינה סמוכה אלא למה אינו חותם בה בברוך והלא ארוכה היא, וי"ל דכל עיקרא לא תקנו אלא הטוב והמטיב אע"פ דאמר רב פפא לקמן בפרקין דף מ"ט ע"א] שיש בה שני מלכיות מ"מ אינו מזכיר אלא שמותיו של הקב"ה האל אבינו מלכנו אדירנו וכו' ולא דמיא לברכת מגילה שאומר הרב את ריבנו שמסדר שבח להקב"ה, ובתוספתא דברכות תניא אלו ברכות שמקצרין בהן ואין חותמין בהם בברוך ברכת הפירות וברכת המצות וברכת הזימון וברכה אחרונה של ברכת המזון (ומאריך בה): איתרע ביה מילתא פתח ואמר וכותיה קיי"ל והכי מברכין בא"י אמ"ה החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק ואמת לוקח

נפשות במשפט ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבין להודות לו ולברכו גודר פרצות ישראל הוא יגדור פרצה זו מעלינו ומעל האבל הזה לחיים ולשלום הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד, ובה"ג כתב דאין לומר ולוקח במשפט וכן רב אלפס לא כתבו בהלכותיו משום דאמרינן בשבת בפרק במה בהמה (דף נ"ה).

[דיש מיתה בלא חטא ויש ייסורין בלא עון מיהו נראה שאין למוחקו בכך וכן עמא דבר: להיכן הוא חוזר. פרש"י דקאי לאחד דמפסיק לשנים, ורב אלפס פירש להיכן הוא חוזר אותו שאומר נברך שאכלנו משלו רב זביד משמיה דאביי אמר חוזר לראש ואומר נברך שאכלנו משלו פעם אחרת ורבנן אמרי למקום שפסק שאומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו וכן פסק בה"ג, וראיתי כתוב בשם רב האי שאחד המפסיק לשנים צריך [לחזור] ולברך המוציא וכן כתב הראב"ד דכיון שהפסיק יצא מידי ברכה למפרע וצריך ליטול ידיו ולבצוע דהוה ליה כבני חבורה שעקרו רגליהם לצאת לקראת חתן [פסחים דף ק"א ע"ב] שצריך ברכה למפרע וכשחוזרין צריכין ברכה לכתחילה ועוד דכיון שהפסיק אכילתו בברכת המזון [ומיכל] וברוכי בהדי הדדי לא אפשר ואיך יתכן שיאכל באמצע הברכה כי הזימון אחד מן הברכות ואיך יברך ברכה אחת ויאכל ואח"כ ישלים הברכות, ונ"ל דלישנא דמפסיק לשנים לא משמע כדבריהם כי לדבריהם אין כאן הפסק סעודה אלא סעודה אחרת ולא דמי לבני חבורה שעקרו רגליהם דהכא אינו זז ממקומו וגם אינו כמו היסח הדעת ולא דמי למיכל וברוכי בהדי הדדי שהרי אינו מברך אלא מפסיק סעודתו כדי שיזמנו עליו, וכן כתב בה"ג היכא דבעי למיפק חד מינייהו ובעו חברוהי למעבד ליה לפנים משורת הדין פוסקין סעודתייהו ומזמן עליהם עד הזן וגמר איהו ברכה כלה ונפק וחוזרין ואוכלין וגומרין סעודתן ומברכין וכן עמא דבר: ה"ג בזמן שהם שתי מטות גדול מיסב בראש ושני לו למעלה הימנו, דהיינו כלפי ראשו ולמטה מיקרי נגד מרגלותיו ובדברי רב ששת גרסי' גדול מיסב בראש ושני לו למטה הימנו: אין מכבדין בדרכים.

וא"ת והא אמרינן בשבת ב' במה בהמה [דף נ"א:]: לוי ורב הונא בר חייא הוו קאזלי באורחא קדמיה חמריה דרב הונא לחמריה דלוי בעי וכו' אלמא משמע שצריך לכבד בדרכים, ואמרינן נמי פ' אמר להם הממונה [דף ל"ז]. וכן מצינו בשלשה מלאכים שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע וגבריאל בימינו רפאל בשמאלו, וי"ל אם מתחלה נועדו ללכת יחדיו אז מכבדין אף בדרכים אבל אם לא נתחברו יחד אלא פגעו זה בזה ואירע להם דרך למקום אחד אין מכבדין: דף מ"ו ע"א ולא בידים מזוהמות.

והא דאמרינן לעיל בזמן שהם חמשה מתחילין מן בגדול היינו מפני כבוד הברכה אבל לאחר שרחץ הגדול אחרים אינן צריכין לכבד זה את זה: אין המסובין רשאים לטעום כלום עד שיטעום הבוצע. ותימא הא אמרינן בערבי פסחים גבי רב אשי דאיכלע למחוזא וכו' דחזייה ליהוא סבא דגחין ושתי אלמא שמותר לשתות קודם המברך, וי"ל הי' מסרהב ומכין עצמו לשתות אבל לא שתי, ועוד יש לחלק בין המוציא לקידוש דאמרינן ב' ראוהו ב"ד [דף כ"ט:]: לא יפרוס אדם פרוסה לאורחים אלא א"כ אכל עמהם הילכך יש לו לטעום קודם אבל קידוש יכול להוציאו אע"פ שיצא כבר הילכך אין צריך תחלה

לטעום, ירושלמי [פ' כיצד מברכין] אמר ר' אבא בשם רב המסובין אסורין לטעום [כלום] עד שיטעום המברך ריב"ל אמר שותין אע"פ שלא שתה מה פליגי לא מה דמר רב כשהיו כולם זקוקים לככר אחד מה דמר ריב"ל כשהי' כל אחד כוסו בידו השתא ניחא דאותו סבא היה כוסו לפניו, ומהתם משמע שאין צריך המברך להטיל מכוסו לכוס כל אחד ובלבד שלא יהיו הכוסות שלהם פגומין אבל אם היו פגומין צריך לשפוך מכוס של ברכה לתוך כל כוס וכוס קודם שישתה המברך ואז לא ישתו קודם שישתה המברך וכן בהמוציא יכול כל אחד לטעום מככר שלו אם אינם זקוקים לככר אחד ובלבד שיהיה לכל אחד לחם משנה בשבת: כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה לפי שאז אינו נשמע יפה קריאת התיבה: ולא אמן יתומה.

ירושלמי סוף פרק אלו דברים אי זו היא אמן יתומה א"ר אבא דין דיתבי למברכה [והוא ענה] ולא ידע למה הוא עונה, והא דאמרינן בפ' החליל [דף נ"א] גבי דיופלטסין של אלכסנדריא של מצרים החזן עומד על הבימה ומניף בסודרין בשעת גמר ברכה כדי שיענו אמן, התם היו יודעין סדר הברכות ועל איזה ברכה עונין אמן, אי נמי כבר התפללו ולא היו חייבין באותה ברכה: כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו.

ובלבד שלא יאריך יותר מדאי כדאמרי' [לעיל]: אמר שמואל אלו מייתי לי ארדיליא וגוזליא וכו'. נראה דקיי"ל כשמואל דרב נמי לא פליג עליה הילכך שני בני אדם שאוכלין והביאו לפניהם מיני פירות מצטרף שלישי עמהם אבל אי אמרו הב לן ונברך כיון שהם הסיחו דעתם מלאכול אין שלישי מצטרף עמהם: ואת האכסניא דמאי.

איכא דמוקי לה בירושלמי באכסנאי כותים ואין זה כפורע חובו מן הטבל, ואיכא דמוקי לה באכסנאי ישראל אפילו חברים כיון שאינם בביתם הוו כמו עניים: אמר רב הונא תנא ב"ש אומרים אין מאכילין את העניים דמאי. תימא מאי קמ"ל רב הונא וכי דברי ב"ש אתא לאשמועינן, וי"ל דהא קמ"ל דאי משכחת תנא דאמר אין מאכילין כב"ש ס"ל וכי האיגוונא קאמר תלמודא בשילהי יבמות (דף קכ"ב ע"א): [ע"ב] מה ראית.

דהקדימו בשבלים היה ראוי לקונסו טפי לפי שידע שחלק הכהן מעורב בו אבל בכרי היה סבור שכבר הפריש תרומה, ר"מ: הא קמ"ל דאין חומש מעכב. תימא דבעיא היא בפ' הזהב [דף נ"ד ע"א] ותפשוט מהכא, וי"ל משום דאיכא למימר דאגב אחרינא נקטיה שיש בהם חדוש בסיפא ולעולם כשנפדה לגמרי: מהו דתימא שמש לא קבע.

שהרי הולך ומשמש עליהם קמ"ל דהיינו קביעותיה, ולדידיה הוי כמו הסבו: על ע"ה בחבורה. פי' בעשרה דאע"ג דמרובין נינהו ובטיל לגבייהו ואינו ניכר אפ"ה אין מזמנין עליו: כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר וכו'.

בסוטה פ' נוטל [דף כ"ב ע"א] גריס דברי ר' מאיר וחכמים אומרים. והנך שתי ברייתות אפשר דמיתני לגבי זימון דהא מייתי להו הכא גבי זימון, ואין לומר דהך ברייתא דכל שאינו אוכל חולין מיירי לענין מעשרות דסתם מתניתין היא בבכורות בפ' עד כמה דחשוד על הטהרות אינן חשוד על המעשרות והך דכל שאינו אוכל מיתניא בתוספתא דעבודת כוכבים לענין שנותנין לעם הארץ בת חבר ופוסקים עמו שלא לעשות על גביו טהרות ורשב"ג אומר דאין צריך לפסוק ובתר הכי קאמר איזהו עם הארץ כל שאינו

אוכל חולין בטהרה דברי ר' מאיר וחכמים אומרים כל שאינו מעשר פירותיו ר"מ סבר כיון שאינו חשוד על המעשר רק לטומאה משיאין לו בת חבר וחכמים אומרים אפילו חשוד על המעשר רק שיתנו שתנהוג חברות תחתיו, ועוד מצינו למימר דכל הני עם הארץ דבסמוך ודפ' נוטל מתניין לענין ששה דברים שאמרו בעם הארץ בשלהי אלו עוברין: אחרים אומרים אפילו קרא ושנה וכו'.

הך אחרים אין זה ר"מ והכי נמי איכא טובא יש אומרים שאינו ר' נתן, ויש דגרסי בהו אמר רב הונא הלכה כאחרים. והאידינא אין אנו נזהרין מלזמן על ע"ה גמור וכו' יוסי שלא ילך כל אחד ויבנה במה לעצמו והכי נמי אמרינן בפרק בתרא דחגיגה דף כ"ב ע"א [כמאן מקבלין סהדותא מעם הארץ כר' יוסי ואע"ג דאמרינן בפ' אלו עוברין [דף מט:]: דאין מוסרין עדות לעם הארץ גמור.

גם ר"ח כתב דהאידינא לא רגילי רבנן [בהכי] דמזמני אפילו על עם הארץ ברור, וה"ר שמעיה פי' דלית הלכתא ככל הני דקיי"ל לקמן היודע למי מברכין מזמנין עליו משמע דאפילו עם הארץ, ולא נהירא דהתם לא קאי אהך שמעתתא כלל דעם הארץ פשע במה שלא למד: שחיללו על גבי אסימון. פרש"י כסף שאין עליו צורה, וקשה לר"ת מהא דאמרי' במה אשה יוצאה בסלע שעל גבי הצינית וקאמר בגמרא אי משום אקושא ליעבד לה סיכתא אי משום צורתא ליעבד לה פולסא אלמא יש עליו צורה, ומפר"ת שיש עליו צורה אלא שאינו יוצא בהוצאה אלא בדוחק ולהכי מרבי ליה בפ' הזהב מדבר הנצטר ביד, ויש לישב פרש"י דכל דבר שאינו עשוי כהלכתו קרוי פולסא ושל כסף כשאין עליו צורה: ונתן הכסף וקם לו.

אין הפסוק [כן] אלא ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו ודרך התלמוד לקצר המקראות כמו בצר אל יורה בעירובין פ' הדר [דף ס"ה ע"א] ולקמן פ' הרואה (דף נ"ה) לקיים מה שנאמר כל החלומות הולכין אחר הפה והיינו קרא דויהי כאשר פתר לנו כן היה ותימא מה נפשך אם כסף דוקא אפילו כל מילי נמי לא ואי כסף לאו דוקא אפילו קרקעות שפיר דמי, וי"ל דדרשי ליה בכלל ופרט וכלל ונתן כלל כסף פרט והיה לו חזר וכלל מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון, ובת"כ פ' אם בחקותי דריש לה מקרא אחרנא וכל ערכך יהיה בשקל הקדש מה ת"ל בשקל לפי שנאמר ופדה יכול בעבדים ושטרות וקרקעות ת"ל בשקל הקדש אין לי אלא סלעים של קדש מנין לרבות כל דבר המיטלטל ת"ל ופדה א"כ למה נאמר בשקל הקדש פרט לעבדים ושטרות וקרקעות פי' ת"ל ופדה דבתריה דכתיב ואם בבהמה טמאה ופדה בערכך ובכלל ופרט וכלל קא דריש והא דמייתי הכא קרא דונתן הכסף וקם לו דרך התלמוד להביא דרשות הפשוטות יותר וכהנה רבות בתלמוד: מצוה דרבים שאני.

דאלים עשה דרבים דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל דהיינו עשה דמקדשין את (השם בעשרה ברבים ואפילו הוי מילתא דרבנן כגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה אפי"ה דחי עשה דיחיד, דלא מסתבר לומר דאיירי בעשה דאורייתא כגון לקרות פרשת זכור שהיא התורה דמשמע דבכל ענין איירי.

מכאן תשובה לבה"ג שכתב שאם נקבר לו לאדם מת ב"ט אחרון של חג שהוא מדרבנן דאתי אבלות יום ראשון שהוא דאורייתא ודחי עשה דרבים שמחת רגל י"ט שהוא דרבנן,

דהכא משמע דעשה דרבים דרבנן דחי עשה דלעולם בהם תעבודו ועוד שלא מצינו אבלות יום [ראשון] דאורייתא ולא אמרינן הכי אלא לענין אנינות ולקדשים: המחדדין זה לזה בהלכה, בתוך הסעודה שהלכה חשובה כשלישי: דף מ"ח ע"א לית הלכתא ככל הני שמעתתא [קאי] אהא דאמר ר' יהודהתשעה ונראין כעשרה ואהא דרב הונא ט' וארון מצטרפין ואהא דר' אמי שנים ושבת ואהא דשני ת"ח ואהא דקטן פורח [והך ברייתא דאין מדקדקין בקטן מוקי לה רב נחמן בקטן פורח] שלא הגיע לפלגות ראובן ואינו יודע למי מברכין, או א"נ באינו פורח אלא שיודע למי מברכין, אבל לא קאי אדריב"ל דאמר קטן המוטל בעריסה עושין סניף לעשרה אפילו אינו יודע למי מברכין ולמי מתפללין דרב נחמן נמי ס"ל כריב"ל בברכת המזון ודקאמר ריב"ל קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו הא אם יודע למי מברכין מזמנין עליו, ובתפלה (נמי אפשר) לא פליג עליה דאפילו אינו יודע מצי סבר דמצטרף מדקאמר קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ולא איירי בסניף לעשרה אלמא סבר אינו יודע עושין אותו סניף לעשרה דכולה שמעתין מוכחא דזימון חמור מסניף לתפלה, מה שנהגו להתפס לקטן ס"ת או חומש לא מוכחא בשמעתתא אלא בפרקי דר' אליעזר איתיה גבי עיבור שנה ומתוך אותו מדרש התירו גם כן אע"ג דלא דמו אהדדי דהתם לאו משום דבר שבקדושה הוא,, וכן פי' רב האי גאון דקטן עולה למנין עשרה ונראה דהיינו טעמא דאמרי' אפילו מוטל בעריסה מצטרף דכל בי עשרה שכינה שריא דמונקדשתי בתוך בני ישראל גמרי' קרושה בעשרה לא שנה גדולים ולא שנה קטנים קרינא ביה בתוך בני ישראל ובלבד שיהו ט' גדולים אבל בטפי מחז לא כדאמרינן גבי עבד דטפי מחז ליכא ליקרא דשמיא לצטרפן ועבד נמי איתא בכלל ונקדשתי בתוך בני ישראל דשכינה שריא אכל מחוייבי מצוה ובני בריית, ודוקא להצטרף אבל לאפוקי אינהו אחרים ידי חובתן לא דהא אמרינן בשלהי ר"ה [דף כ"ט:]: דכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן והא דסלקינן קטן ועבד ואשה דליתנהו בתלמוד תורה למנין שבעה במגילה דף כ"ג משום דס"ת לשמיעה קאי והברכה אינה לבטלה דלא מברכין אקב"ו על דברי תורה אלא אשר בחר בנו ואשר נתן לנו עד הנה דברי ר"ת ז"ל, ואע"פ שהתיר ר"ת לעשות קטן סניף לעשרה לתפלה בלא חומש בידו [הוא] לא היה נוהג לעשות מעשה כן, ומה שנהגו לתת חומש בידו לא מצינו זה בשום מקום רק בפרקי ר' אליעזר לענין עיבור שנה ושם מזכיר ס"ת, והכי איתא התם בשלשה מעברין השנה ר' אליעזר אומר בעשרה ואם נתמעטו מביאין ס"ת וכו' ואין מזכיר שם שיהא הקטן אוחז הס"ת ואפילו אם ישנו בשום מקום לענין תפלה נראה דהיינו דוקא ס"ת או חומש אחד מחמשה חומשי תורה העשוין בגליון אבל חומשין כעין שלנו לא הוו בימי חכמים, ומה שאמר בירושלמי קטן וס"ת עושין (אותו) אותן] סניף היינו קטן או ס"ת וס"ת היינו [כעין] ט' וארון כעין גמרא דידן ולית הלכתא הכי, ויש ירושלמי שכתוב בהן קטן וס"ת עושין אותו סניף וזה משמע קצת כמנהג העולם, או שמא ר"ל לקריאת התורה שעולה למנין ז', וה"ר יוסף ז"ל כתב דמסתבר דריב"ל סבר כרב אשי דפליג אמר זוטרא דלעיל בריש פרקין [דף מ"ה:]: גבי קורין לו ומזמנין עליו דמיקל טפי בזימון עשרה מזימון ג' והתם פסקינן כמר זוטרא דמחמיר בעשרה הילכך אין הלכה כריב"ל, ור"ח ז"ל פי' הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו היינו כשנכנס בשנת י"ג ולא הביא שתי שערות ידועות שעדיין חשוב קטן ואע"פ כן

כשהוא בן י"ג אם הוא יודע למי מברכין מזמנין עליו אבל פחות מכאן אין מזמנין עליו כלל והוא דמייתי עובדא דאביי ורבא לאו לזמוני עליהו אלא אגב דאיירי בקטן היודע למי מברכין מייתי הך עובדא להודיע שהיו חריפין בקטנותן, ובירושלמי גרסי' א"ר יוסי כמה זימנין אכלית עם תחליפא ועם בנימין בר שישי חביבי ולא זמינו עלי עד דאתיתי שתי שערות, הילכך המחזור שבכלן אין עושין סניף לעשרה ולברכת המזון ולתפלה ולשלשה עד שיביא שתי שערות: תשעה אכלו דגן ואחד ירק מצטרפין ה"ה שלשה ירק ושבעה דגן אבל טפי לא דרובא דמינכר בעינן כדמסיק וה"ה שנים דגן ואחד ירק אבל איפכא לא, ירושלמי תנא שנים פת ואחד ירק מצטרפין מתניתין כרשב"ג פי' מילתא דרשב"ג דמייתי בסמוך, ורב אלפס סתם דשלשה אין מצטרפין עד שיאכל כזית דגן: יהבו ליה כסא אחרינא ובריך.

כי שתיה בכלל אכילה ומצי למימר שאכלנו והוי מחוייב דאורייתא בברכה אחת מעין ג' ויכול לפוטרן אע"פ שהם מחוייבין בברכת המזון מן התורה ה"ר יוסף, והקשה ה"ר יעקב היאך נצטרף שמעון בן שטח עמהם והלא כבר סלקו עצמם מלאכול ואמרו מאן יהיב לן גברא דמברך לן ואמרינן בערבי פסחים (דף ק"ג) ובפ' כסוי הדם (דף פ"ו): כיון דאמרינו הב ונבריך אסור לנו למשתי עד דברכיתו ופרשב"ם ברכת המזון ורב ושמואל נמי דלעיל [דף מ"ז].

[דהוו יתבי בסעודתא ולא נצטרף רב שימי בהדיהו אלא לפי שלא סלקו עצמן מלאכול מדקאמר אלו מייתי ארדלייא וגוזליא וכו', וי"ל דבאמצע סעודה אמרו מאן יהיב לן גברא דמברך לן קודם שסלקו עצמן מלאכול עד שיאכל כזית דגן פרש"י אע"ג דכזית דגן שיעורא דרבנן כדאמר בפ' מי שמתו [דף כ:]: כיון דמחוייב מדרב' מחוייב בדבר קרינא ביה ומוציא אחרים ידי חובת והא דלא אמרינן הכי בקטן שלא הגיע לחנוך איהו אפילו מדרבנן לא מיחייב אלא חיובא על אביו לחנכו, ודבריו תמוהין דהיאך מוציא מי שאינו מחוייב מן התורה לאותו שהוא מחוייב, ועוד דבכולי תלמודא קרי לקטן שהגיע לחינוך חיובא דרבנן, הילכך נראה דאע"ג דלא אכל אלא שיעור' דרבנן מה שהוא מוציא מי שאכל שיעור' דאורי' היינו טעמא דאפילו לא אכל כלל יכול להוציאם כדאמרינן בפ' ראוהו ב"ד [דף כט].

[כל הברכות כלן אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין וטעמא משום דכל ישראל ערבין זה לזה מ"מ ברכת הלחם והיין שהם מטעם שרוצין ליהנות ואסור ליהנות בעולם הזה בלא ברכה הילכך אינו מוציא אלא א"כ צריך לה המברך אבל קידוש וברכת [מצה] שאינה אלא מצוה מוציא אע"פ שיצא וה"ה ברכת המזון, ואין צריך כזית דגן אלא שיכול לומר שאכלנו אבל להוציא אותן שאכלו מן התורה יכול להוציאם אפילו בלא אכילה, מיהו בירושלמי בפ' מי שמתו גרסי' תניא כל המצות שאדם פטור מהן מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון והא תנינא כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן הא אם חייב [אפילו יצא] מוציא א"ר אילא שניי היא ברכת המזון דכתיב בה ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל הוא מברך, ושמא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא (אבל מן התורה יש לו לברך מי שאכל אם יודע לברך קודם שיברך לו מי שלא אכל), מסקנא דמילתא אפילו בעלה של ירק או בשתיים מצטרף

לזימון אבל להוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית ואז מוציא אף אותן שאכלו כדי שביעה ולא כדברי ה"ג שכתב דמי שאכל כזית אינו מוציא אלא אותם שאכלו שיעורא דרבנן דהא ינאי וחבריו אכלו כדי שביעה ולכו"ע אם אכל שמעון בן שטח כזית היה מוציאם, ומיהו נראה אם יודעים כולם לברך מצוה מן המובחר שיברך אותו שאכל כדי שביעה דומיא דינאי וחבריו שלא היו יודעים לברך ולכך הוציאם שמעון בן שטח: עד שיאכל כזית דגן.

אבל שתיה ועלה של ירק לא מהני דבעינן אכילה דבר שראוי לברך עליו ג' ברכות, או שמא ברכה אחת מעין שלש שפיר דמי מדנקט כזית דגן ולא נקט כזית פת וטעמא שכיון שהיא אכילה ואיכא ברכה דאורייתא שפיר דמי [ע"ב] דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים. לא שלא ברכו אותה ברכה עד שבא דוד דהא לקמן דרשינן כולהו מקראי אלא דוד ושלמה תקנו המטבע לפי מה שניתוסף טובה לישראל הטוב והמטיב ביבנה תקנוה.

וקבעוה בברכת המזון שכלה הודאה, ואמרינן בירושלמי כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבא בן דוד, ולכך סמכו אותה אצל בונה ירושלים: ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה. י"מ שפותח במקום רחם נחמנו ומסיים כי בעל הישועות ובעל הנחמות אתה, ברוך אתה ה' מנחם ציון בבנין ירושלים, אבל רש"י לא פ"י כן דרחום נמי היינו נחמה אלא ה"ק אין צריך להתחיל ולא לסיים של שבת אלא מתחיל ומסיים בנחמה היינו בתקון הברכה דבונה ירושלים קרי נחמה בין שהתחיל רחם בין שיתחיל נחמנו, וה"ר יוסף פ"י דרחם הוא לשון תפלה ואין לומר בשבת לשון תפלה אבל נחם אינו לשון תפלה אלא כמו והנחם על הרעה לעמך, ולא נהירא דהכל לשון תפלה זה כמו זה, ואמרינן נמי בירושלמי דשבת פ' אלו קשרים תניא אסור לאדם לתבוע צרכיו בשבת ר' זירא שאל לר' חייא בר אבא מהו מימר רוענו זוננו פרנסנו בשבת אמר ליה טופס ברכות כך הוא וכ"ש רחם שאינו כ"כ לשון תפלה יותר מנחם, ומה שכתב רב אלפס שחותם בשבת בא"י מנחם עמו בבנין ירושלים הקשה עליו רבינו אפרים מהא דאמרינן לקמן דאין אומר מושיע ישראל ובונה ירושלים משום דאין חותמין בשתים ומנחם עמו ובונה ירושלים הוה להו שתים, ויש מתרצים שאם היו אומרים מנחם עמו ישראל ובונה ירושלים הוה ליה שתים אבל כיון שאומר מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים דבר אחד הוא שירחם עמו ע"י הבנין, וה"ר יונה אומר שגם זה נמי חשוב כשתים כמו שמצינו בהביננו [לעיל דף כ"ט ע"א] שתקנו וישמחו צדיקים בבנין עירך וזהו מעין שתי ברכות ישמחו צדיקים [מעין על הצדיקים ובבנין עירך הוא מעין תשכון בתוך ירושלים הנה שאמרו בבנין עירך והוא דבר בפ"ע ה"נ אע"פ שאמר בבנין ירושלים ענין אחר בפ"ע הוי] אבל החותם מנחם ציון בבנין ירושלים לא הוי חותם בשתים דציון וירושלים חד הוא: ר' אליעזר אומר [רצה לאומרה] בנחמה אומרה בברכת הארץ אומרה.

זו היא ראייה לפרש"י דברכת ירושלים קרי לה נחמה: וחכמים אומרים אינה אומרה אלא בנחמה בלבד וטעמא כמו שפ"י בירושלמי בפ' תפלת השחר א"ר אחא בר יצחק בשם ר' חנינא דצפורי יחיד בתשעה באב צריך להזכיר מעין המאורע רחם ה' על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך וכו' ר' אבדימי דצפורי בעי קומי ר' מנא

היכן אומרה א"ל עדיין אתה צריך לזו כל דבר שהוא להבא אומרה בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומר בהודאה ומתניתין אמרה כן נותן הודאה למה שעבר וצועק על העתיד לבא, הילכך אומר רצה והחליצנו בברכת רחם שהוא להבא וכן יעלה ויבא, אבל על הנסים אומר בברכת נודה לך שהם לשעבר וכן בתפלה יעלה ויבא ברצה ונחם בבונה ירושלים ועננו בשומע תפלה ועל הנסים בהודאה: איכא בינייהו דיעבד.

פרש"י דרבנן סברי דביעבד לא יצא, וטעמא דרש"י משום דאמרינן בכלדוכתא דרבנן בתראי לטפויי קא אתו, והכא אינו נראה לי לפרש כן דרבנן קיימי אר' אליעזר דאמר אם רצה לאומרה בברכת הארץ אומרה אפילו לכתחלה וחכ"א א"א לכתחילה אלא בדיעבד ר' יוסי אומר צריך להזכיר תורה פלימו אומר וכו' כל הני תנאי לא פליגי אלא מר אמר, חדא ומר אמר חדא: [דף מ"ט ע"א] ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו פר"ח דקיי"ל בכולהו אם לא אמר לא יצא ידי חובתו מאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא פרש"י ואע"פ שהיא מן התורה פותח בה בברוך ואע"פ דסמוכה לחברתה לפי שכולה הודאה אחת היא ואין בה הפסק ודומה לברכת הפירות וברכת המצות, ולא נהירא כי למה יש לשנותה משאר ברכות שלפניה שאין פותחין בהם בברוך, הילכך נראה דלמאן דאמר דאורייתא לא היה פותח בה בברוך והיה חותם בה בברוך כשאר ברכות הסמוכות ותניא נמי בתוספתא ר' יוסי הגלילי היה מאריך בה וחותם בה ומדהאריך בה משמע דסביר הטוב והמטיב דאורייתא והיה עושה אותה ארוכה כמו שאר ברכות ולכך היה חותם בה ומסתמא לא היה פותח בברוך, וכן אמרינן לעיל (דף מ"ו ע"ב) תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי פותח בה בברוך ואינו חותם בה בברוך משמע שאם היה מן התורה היה לה להיות כמו הארוכות שתחתום בברוך ולא תפתח בברוך כיון דהיא ברכה הסמוכה לחברתה מאן דאמר צריכה מלכות קא סבר [דרבנן].

והכי נמי קאמר רב פפא לקמן לפרושי דברי ר' יוחנן שצריכה שתי מלכיות לבר מדידה חד בשביל בונה ירושלים וחד בשביל ברכת הארץ אע"ג דברכת הארץ לא היא צריכה מלכות כיון דסמוכה לחברתה מ"מ כיון שתקנו בשביל בונה ירושלים דלא סגי דלא תקון משום מלכות בית דוד תקנו נמי משום ברכת הארץ, הילכך בבונה ירושלים אין לומר אבינו מלכנו רוענו דמוכח הכא דלית בה מלכות [רק מה] שמזכירו באמצע ברכה מלכות [ומ"מ יש להסתפק שהרי אתה רואה שלא דקדקו חכמי ישראל שסדרו סדר ברכות שלא לומר מלכות באמצע הברכות באותם ברכות שאינן צריכות מלכות כמו ברכה ראשונה של י"ח אומר בה מלך עוזר ומושיע ומגן וכן באתה גבור מלך ממית ומחיה וכן בכמה ברכות וכן מ"ש מלך אוהב צדקה ומשפט [הרי] כיון שאינו אומר מלך העולם כמטבע שאר ברכות שיש בו מלכות לא קרי לה מלכות ולא ידענא אי אמר בה שמחה.

פרש"י דר' זירא אמר לה ולפי לישנא דתלמודא משמע דרב גידל אמרה: אי אמר בה שמחה וכו'. דר"ח לא שייך בה שמחה או שמא כיון דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם איתקש ר"ח ליום שמחה ועוד דשמחה כתיב ברגלים ומצינו ר"ח דאיקרו מועד אבל בשבת לא אשכחן דכתיב ביה שמחה אי חתים אי לא חתים.

מילתא דתמיהה היא היאך נסתפק בזה כיון שתקנו בזה בר"ח כמו בשבת ויום טוב למה לא יחתום בה כמו בשבת ויו"ט, ואפשר דהנך ב' ספקות הך בהך תליא דבשבת דקאמר לאות וברית הוי מטבע ארוך כיון שמזכיר בה אות וברית וחותרם בה וכן ביו"ט שמזכיר שמחה וזכרון, ונראה דאע"ג דתלמוד לא קא פשיט לה נראה שאין לשנותה משבת ויו"ט ויש לחתום בה אע"פ שהיא סמוכה לחברתה פותח בה בברוך כיון שהיא מדרבנן מידי דהוה אטוב והמטיב ועוד שאינה אלא אקראי בעלמא ולענין שמחה כיון דלא איפשטא נראה שאין לאומרה ומסתבר למימר דלא שייך שמחה בר"ח, ואי איקלעו יו"ט ושבת בהדי הדדי כולל ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות וברית וימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ברוך מקדש השבת והזמנים וכן שבת ור"ח: [ע"ב] אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש וכאן אין עקירת הרגל אחר אלא סילוק סדר הברכות דאורייתא הוי כמו הפסקה, וי"מ כיון דעדיין לא סיים הטוב והמטיב אין צריך לחזור [לראש] ברכת המזון דלא גרע ברכת הטוב והמטיב ממי שרגיל לומר תחנונים לאחר תפלתו שאם טעה ולא אמר של ר"ח בעבודה כל זמן שלא סיים לומר תחנונים אין צריך לחזור כל התפלה הכא נמי כל זמן שלא סיים ברכת הטוב והמטיב אינו צריך לחזור לברכת הזן אלא חוזר לתחלת בונה ירושלים, ולא מסתבר לי דשאני התם דשלוש אחרונות כברכה אחת שהרי אם טעה ולא הזכיר בשם שלום בספר חיים בעשרה ימים שבין ר"ה ליום הכפורים וכן וכתוב לחיים במודים לדברי ר"י דכתב דמחזירין אותו אינו חוזר לאותה ברכה שדילג בה אלא לתחלת רצה דהנך ג' חשובות ברכה אחת לענין דילוג וכן ברכת המזון חשובות כלם כברכה אחת וצריך לחזור לראש.

דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. לאו משום דמותר להתענות בר"ח כדאמרינן פ"ק (דר"ה) [דתענית דף י'] ובמגלת תענית דאסור להתענות אלא ה"ק אי בעי לא אכיל דבר שצריך ברכת המזון שאפשר שיאכל פירות או ירקות רק שלא יתענה שבתות וימים טובים דלא סגיא ליה דלא אכיל משמע הכא דבי"ט לא סגי בלא פת דבר שצריך אחריו ברכת המזון וקשה דבפ"ק דסוכה (דף כ"ז).

[קאמר גבי מתניתין דקאמר ר' אליעזר י"ד סעודותחייב אדם לאכול בסוכה וטעמא, דר' אליעזר דכתיב תשבו כעין תדורו מה דירה אחת ביום ואחת בלילה אף סוכה ורבנן דאמרי אין לדבר קצבה סברי כדירה מה דירה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל אף סוכה אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל (ועוד) וע"כ] היינו דלא אכיל פת כלל דאי אכיל פת חייב לאכול בסוכה, הילכך נראה הא דקאמר הכא ימים טובים דלא סגיא דלא אכיל היינו דוקא בליל י"ט הראשון של פסח ובליל י"ט הראשון של חג והא דאמרינן בפ"ב דביצה דף ט"ו: [ובפ' אלו דברים בפסחים (דף ס"ח:)] גבי י"ט חלקהו חציו לאכילה ושתייה וחציו לבית המדרש דברי ר' יהושע אפשר בבשר ופירי דאין בהם ברכת המזון, ומיהו קשה דמשמע ימים טובים דומיא דר"ח ור"ח דוקא ביום דאלו בלילה אפילו בתפלה אין מחזירין דאין מקדשין את החדש בלילה, הילכך נראה לרבינו יהודה דחייב אדם לאכול פת בי"ט משום שמחה כדאמרינן חלקהו חציו לאכילה ועיקר האכילה הוא לחם, והא דקאמר בסוכה מכאן ואילך רשות דאי בעי לא אכיל ה"ק רשות משום סוכה אבל לעולם חובה הוא לשם שמחת י"ט, ותימא הא בהא תליא דכיון שהוא אוכל צריך שיאכל בסוכה,

וי"ל דמשכחת לה כגון שהוא מצטער מפני ירידת גשמים ואינו חייב לאכול בסוכה אבל חוץ לסוכה חייב לאכול משום שמחת י"ט ודוקא מלילה ראשונה ואילך רשות אבל בלילה ראשונה בכל ענין חובה ואפילו יורדין גשמים חייב לאכול כזית בסוכה דילפינן מחג המצות: עד כמה מזמנין.

ה"ה ברכת המזון בלא זימון אלא רבותא אשמעינן דאפילו עד כזית מזמנין: אם עבר צופים. פרש"י מקום הוא [ששמו צופים] שרואים ממנו בהמ"ק, ולא נהירא דא"כ הוה ליה למימר וכמדתה לכל רוח כדאמרי' בפ' מי שהי' טמא [דף צ"ג:] אי זו היא דרך רחוקה מן המודיעים ולחוץ וכמדתה לכל רוח, הילכך נראה דצופים אינו שם מקום אלא שם כללי בכל מקום שיוכל לראות בית המקדש משם כדאמרינן בתוספתא איזהו צופים הרואה ואינו מפסיק ובתוספתא דסוטה תניא גבי מערכי המלחמה הצופים ופי' בכ"מ שיוכל לראות מלחמה משם: ושורפו לפני הבריה.

לאו משום דכל שפסולו בקדש באש תשרף, ואמרינן בפ' כל שעה שצריך לשורפו בעזרה דא"כ אפילו אם עבר צופים נמי כיון דמדאורייתא הוא ועוד דדוקא בקדשי קדשים ובאימורי קדשים קלים הוא דאמרינן הכי כדאיתא בפרק כל שעה אלא מדרבנן החמירו בקדשים קלים אטו קדשי קדשים וכי עבר צופים לא אטרחוהו רבנן לחזור: ר' מאיר סבר ואכלת זו אכילה ובכזית.

נראה [דהני קראי אסמכתא בעלמא נינהו] מדאמרי' בפ' מי שמתו [דף כ':] והם מדקדקין בעצמן עד כזית ועד כביצה ש"מ שיעורא דרבנן וקרא אסמכת' בעלמא הוא, ואמרי' נמי בפ"ב (דף כ':) כגון דאכל שיעורא דרבנן דאתי דרבנן ומפיק דרבנן ופרש"י שלא אכל אלא כזית, ואמרינן נמי בפ' ב' דסוכה דר' צדוק אכל פחות מכביצה ולא ברך וה"ה פחות מכזית לר"מ ואי כזית או כביצה הוי מן התורה ופחות משיעור זה אין צריך לברך כדחזינן בעובדא דר' צדוק א"כ במאי משכחת לה הא דאמרינן בפ' מי שמתו דאכל שיעורא דרבנן דחייב לברך מדרבנן, והא דאמרי' לעיל (דף מ"ח) ולהוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן לאו משום דכזית הוי שיעורא דאורייתא דאפילו לא אכל כלל הי' יכול להוציא מן התורה כדפי' לעיל בעובדא דשמעון בן שטח, ונראה דהלכה כר"מ דאמר] בכזית אע"ג דקיי"ל דר"מ ור' יהודה הל' כר"י הכא קם ליה ר' יוחנן בשיטתיה דאכל כזית מליח וברך עליו תחלה וסוף ואמרי' לעיל נמי אינו מוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן (ועוד) ר' יוחנן נמי אמר מוחלפת השיטה, וכן פסקו ר"ח וה"ג ושאלתות דרב אחאי פרשת והיה עקב דהלכה כר"מ דאמר כזית אע"ג דלענין יה"כ [בעינן] ככותבת היינו טעמא משום יתובי דעתא, וכן לענין שתיה נראה שצריך לברך על היין לאחריו אפילו שתה פחות ממלא לוגמיו אע"ג דלענין יה"כ בעינן מלא לוגמיו לענין ברכת היין לא בעינן כולי האי כמו שחלקתי לענין אכילה, וגם לענין קידוש אמרי' בפ' ערבי פסחים (דף ק"ח) דבבבציר מרביעית סגיא, ודוקא בברכה אחרונה בעי שיעורא אבל ברכה ראשונה אפילו כל דהו דאסור ליהנות בעולם הזה בלא ברכה ולעיל בפ' כיצד מברכין כתבתיו: בשלשה אומר נברך וא"א לומר ברכו משום דהוי משמע שיכולין לזמן אפילו בשנים אע"ג דכתיב קרא גדלו לה' כיון דכתיב אתי הוי כמו נברך ה"ר יוסף: נברך אלהינו.

ולא גרסי' לאלהינו בלמ"ד דגבי שיר והודאה כתיב בלמ"ד כמו שירו לה' הודו לה' וכן גדלו לה' אבל גבי ברכה לא מצינו בזה הלשון והכי איתא בסדר רב עמרם: אמר שמואל (לעולם) אל יוציא אדם [את] עצמו מן הכלל, ירושלמי אמר שמואל אין מוציא אדם עצמו מן הכלל מתיבי הרי ברכת התורה הוא אומר ברכו א"ר אבין מכיון שאומר המבורך אינו מוציא עצמו מן הכלל, וה"ר יהודה ברצולני כתב בשם רב סעדיה גאון שהעולה לס"ת אחר שאמר ברכו והשומעים אומרים ברוך ה' המבורך לעולם ועד גם הוא יש לו לחזור ולומר ברוך [ה'] המבורך דכי היכי דאמרינן לעיל שהמברך ברכת המזון חוזר למקום שפסק ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו כמו שאמרו האחרים ה"ה נמי הכא חוזר ואומר מה שאמרו האחרים ואע"פ שאמרהמבורך ולא הוציא עצמו מן הכלל ה"נ המברך כשאומר נברך אינו מוציא עצמו מן הכלל ואפ"ה חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו: תנן בשלשה והוא אומר ברכו קס"ד השתא דברכו עדיף דברכו היינו ציווי לברך את השם אבל נברך אינו אלא נטילת רשות [דף נ' ע"א] אלא ש"מ אף ברכו ש"מ.

ה"ג רש"י ובספרים היה כתוב ש"מ נברך עדיף ולא נהירא דליכא למשמע מהכא דנברך עדיף אלא הא ודאי שמעינן דברכו לא עדיף מנברך, ומיהו יש לקיים גירסת הספרים דנברך עדיף היינו חשוב כמו דכ"ע הקש עדיף וגז"ש עדיפא [פ' איזהו מקומן דף מ"ח] שר"ל שהקש חשוב ואין לבטלו מפני גז"ש כי חשובים זה כזה הכי נמי קאמר נברך חשוב כמו ברכו וכיון ששניהם שוין טוב לו לאדם שלא יוציא עצמו מן הכלל, וכענין זה נמי יש לישב נברך עדיף דכיון שהם שוין עדיף טפי למימר [נברך]: והנקדנין תופסין אותו על כך, פרש"י דווקנין ובערוך פ"י הנקדנין פ"י מדקדקין בדבר שלא לצורך כמו תרנגול המנקר באשפה וכן אמרינן במס' דרך ארץ [זוטא] [פ"ו] לא יהא אדם מן הנקדנין ומן העקמנין וכן בנדרים [דף מ"ט:]: אמר רב חסדא מאן דשאל להו להני נקדנין דהוצל דייסא היכי כלומר מדקדקין בדבר שלא לצורך, ירושלמי ובאש לר' זעירא דצווח ר' יעקב בר אחא נוקראה: [ובטובו] חיינו הרי זה ת"ח.

דמשמע בטוב שהשפיע לנו אנו חיינן אבל (ובטובו) [מטובו] משמע מטוב שעמו אבל לא השפיע לנו: על המזון הרי זה בור. דמשמע שמברך לבעל הבית דאי להקב"ה מברך למה הוא מזכיר מזון בלא מזון נמי יש לנו לברכו על כמה טובות שעושה עמנו: אמר רבא (הלכתא) [הלכה] כר' עקיבא.

בהא דקאמר בין בעשרה בין ברבוא הכל שוין אבל במאי דקאמר ברכו [את] ה' נהוג עלמא כר' ישמעאל ואע"ג שבעשרה אומר על המזון מיהו אם אינו רוצה להזכיר המזון הרשות בידו דלא אמרינן לעיל אלא דבעשרה מצי להזכירו דכיון דאיכא שם שמים מוכחא מילתא שמע ריש גלותא ואיקפד. משום שלא היו נמנין עמו דברוב עם הדרת מלך, ואע"פ שנתחייבו בברכת השם בעשרה טוב להם זה ממה שלא היו יוצאים בברכת המזון שלא היו יכולים לשמוע את המברך וגם היו יודעין שלא יוכל ריש גלותא להשתיקם: אינהו נפקי בזימון דידיה.

אע"פ שברך כבר מצי למימר ברוך שאכלנו משלו דלא גרע מבא בסוף הסעודה ואכל עלה של ירק שאומר עמהם ברוך הוא שאכלנו ודוקא שנים עם האחד אבל אם ברכו

שנים אין השלישי יכול לזמן עמהם דאי לא תימא הכי א"כ לשמע'י רבותא טפי וכי תימא דאשמעינן הך רבותא דאפילו אחד אינו יוצא בזימון השנים כיון שברך דאין זימון למפרע הא מילתא דפשיטא היא דכיון שברך אין ע זימון למפרע: קמ"ל כי הא דא"ר אבא אמר שמואל שלשה שישבו לאכול וכו'.

ועדיין לא אכלו אלא ברכו ברכת המוציא ועדיין לא אכלו שיעור ברכה אינן רשאים ליחלק וחומרא הוא שהחמירו חכמים בדבר וממשנה יתירה שמע לה דקתני ג' שאכלו כאחת ומפרש לה שהתחילו לאכול, ובירושלמי גרס בריש פרקין הכא אתמר חייבין לזמן והכא אתמר אין רשאים לחלק, שמואל אמר כאן בתחלה כאן בסוף איזו היא בתחלה ואיזו היא בסוף תרין אמוראי חד אמר נתנו דעתן לאכול זהו בתחלה אכלו כזית זהו בסוף ואחרינא אמר אכלו כזית זהו בתחלה גמרו לאכול זהו בסוף והך דירושלמי הוי כעין גמרא דידן והא דקאמר הכא אתמר אין] רשאים ליחלק לאו דרך קושיא קאמר אלא כלומר מאי קמ"ל היינו רישא ומשני שבא להוסיף בתחלה, ומה שפירשתי שברכו ברכת המוציא ועדיין לא אכלו שיעור ברכה היינו כמ"ד כזית זהו בתחלה וכזית דנקט לאו דוקא אלא לאפוקי ממ"ד נתנו דעתם לאכול זו היא בתחלה דמשמע רק שגמרו [בדעתם] לאכול אע"פ שלא ברכו ברכת המוציא ואי הוה מפרשינן שישבו לאכול ואע"פ שלא ברכו ברכת המוציא אז הוי כמ"ד נהנו דעתם לאכול זהו בתחלה, אבל לא מסתבר לפרושי כן דחומרא יתירא היא, ורב אלפס גורס ג' שישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל לעצמו אינן רשאים לחלק, וכן פר"ח ג' שאכלו כאחד וכל אחד אוכל מככרו מצטרפין לזימון, אבל לשון הירושלמי לא משמע כפירושם וגם לישנא דמתניתין ג' שאכלו כאחד לא מישתמע שפיר כפירושם: [ע"ב] אבל אזמין עלייהו בדוכתייהו פרח זימון מינייהו פרש"י כגון שנצטרפו אלו עמהם לזימון כדאמר לעיל קורין לו ומזמנין עליו וברכו החבורות ואלו לא היו שם אלא כדי נברך וברוך הוא שאכלנו ועכשיו באין לברך לא מזמני דפרח מינייהו חובת זימון ותו לא הדר עלייהו, והקשה ה"ר יהודה דהא מילתא דפשיטא היא שלא יזמנו עוד שהרי כל אחד יצא ידי זימון עם חבורתו וגם לא שייך על זה לומר פרח זימון מינייהו שהרי זימנו כבר ולא פרח מהם אלא יצאו ידי זימון כמו אחרים והיאך יצטרפו ויאמרו פעם אחרת, ועוד אין הנדון דומה לראיה שמביא ממה שחלקוהו דפרח טומאה ישנה ממנה אפילו החזירוהו דהכא לא שייך חזרה דכיון שנפטרו ידי זימון אפילו נקבצו השלשה יחד חבורה חדשה היא ואין כאן חזרה, ופירש הוא דאילו החבורות היה בכל אחד ד' ופירש אחד מכל החבורה ונצטרפו לחבורה אחת וזימנו השלשה הנשארים, והא דקאמר אזמין עלייהו בדוכתייהו לא שהיו עמהם אלא ה"ק זימנו עמהם כאלו היה שם כי נשאר להם כדי זימון פרח זימון מינייהו כיון שחבריהם זימנו הוי כמו מטה שנחלקה שפרחה ממנה טומאה ישנה ולא תחזור עוד אפילו החזירוהו הכא נמי לא יצטרפו עוד לזימון: מטה שנגנבה חציה וכו'.

מיירי שלא נשאר יחד ארוכה ושתי כרעים וקצרה ושתי כרעים דהא תנן בפ' י"ח דכלים חכמים אומרים מטה מטמאת איברים, פ"ל לא נטהרה ע"י שנחלקה לאיברי' ומפרש לה בפ"ק דסוכ' [דף ט"ז.] כגון שנשאר ארוכה ושתי כרעים וקצרה ושתי כרעים למאי חזי למסמך אגודה ומשדא אשלי.

א"נ הא דקאמ' מטמא איברים היינו להבא אבל טומאה ישנה פרוחה ממנה ואע"ג דחזיא למיסמך אגודה תנא אם יש שמש ביניהן השמש מצרפן ולא מבעיא שתי חבורות שאוכלות בבית אחד אלא אפילו בשני בתים שאין רואין כלל אלו לאלו השמש מצרפן, וכפר"ח דאורחא דמילתא נקט מתניתין ב' חבורות שאוכלות בבית אחד דה"ה בשני בתים וכן פירש בה"ג, וכן משמע בירושלמי ר' יונה ור' אבא בר זמינא בשם ר' זעירא לשני בתים נצרכה א"ר יונה והוא שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן אילין בית נשיא מה את עביד להון כבית אחד או כשתי בתים אם היה דרכן לעבור אלו על אלו מזמנין ר' ברכיה מוקי לאמוראי אתרעא מציעא דבי מדרש' והוא מזמן על אילין ועל אילין: ונוטלין ממנו לידים.

פרש"י דשם מים עליהם ומי פירות מקרי, משמע מתוך פירושו דכל מי פירות ראויין לנטילת ידים אבל משנתן לתוכו מים הוי שם יין עליו ואין נטילה ביין, ותימא דבפ' כל הבשר (דף ק"ז אמרינן דקפדינן אמנא ואחזותא ותנן במס' ידים (פ"א) מים שנפל לתוכו קומוס או קנקנתום ונשתנו מראיהן פסולין אלמא אפילו מראה מים בעינן ומי פירות אין בהם אפילו מראה מים, ושמא יש לחלק דמים שנשתנו מראיהם גריעי ממי פירות שעומדין במראיתן ושם מים עליהם: כמאן אזלא הא דאמר שמואל עושה אדם כל צרכו בפת [כמאן] כר' אליעזר פסק ר"ח כרבן וגם ברייתא דבסמוך דאין סומכין הקערה בפת פליגא אדשמואל הילכך אין הלכה כשמואל, מיהו בפרק ב' דביצה (דף כ"א ע"ב) אמרינן הני סופלי דחיותא ביומא טבא היכי עבדינן להו ומסיק דמטלטלין להו אגב ריפתא כדשמואל דאמר עושה אדם כל צרכו בפת אלמא סתמא דתלמודא סבירא ליה כשמואל.

ובה"ג גבי קידוש והבדלה כתב והלכתא כרבנן דאמרי עד שלא נתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין ממנו לידים ואע"ג דאמרינן כמאן אזלא הא דאמר שמואל עושה אדם כל צרכו בפת כר' אלעזר וקיי"ל הלכתא כותיה דשמואל ה"מ במידי דלא מאיס אבל במידי דמאיס לא. ונראה לומר דאפילו שמואל מודה במידי דמאיס דאסור, וכן מוכח בשבת בפ' במה טומנין (דף נ' ע"ב) בעי מיניה מרב ששת מהו לפצוע זיתים בשבת פי' ליטול ידיו במים היוצאים מהם שחזקים הם ומעבירין הזוהמא כדתנן [עבודת כוכבים דף ע"ה ע"א] מולגים במי זיתים א"ל וכי בחול מי התירו לך קא סבר משום הפסד אוכלין לימא פליגי אדשמואל דאמר עושה אדם כל צרכו בפת אמרי פת לא מאיסי הני מאיסי, והא דקאמר הכא כמאן אזלא הא דקאמר שמואל כר' אליעזר ה"ק ר' אליעזר סבירא ליה כשמואל ועדיפא מיניה ומתיר אפילו היכא דממאיס הילכך קיי"ל כשמואל דהיכא דלא ממאיס עושה כל צרכו בפת ומותר לסמוך הקערה בפת אי לא ממאיס, ויש נוהגין לאכול דייסא או חביצה בפת במקום כף כיון שאוכלין הפת אח"כ, אבל במס' סופרים אוסרו ושמא ההיא דלא כשמואל, וזה לשון מס' סופרים [פ"ג] אין נוהגין בזוי באוכלין ואין זורקין אוכלין ממקום למקום לא ישב אדם על גבי קופה מלאה תמרים או גרוגרות אבל יושב הוא על גבי קופה מלאה קטניות או ע"ג עיגול של דבלה מפני שנהגו כן אין סומכין באוכלין ואין מכסין באוכלין ואין אוכלין באוכלין אלא א"כ ראויין לאכילה למאי חזי א"ר זירא חזי לקוריטי.

כלומר במאי אִישְתָנוּ לְעִילוֹיָא וּמִשְׁנֵי דְלֵהָאֵי גוּוּנָא אִישְתַּנִּי הִילְכֵךְ בְּכָל עֲנִין מְבָרְכִין עֲלֵיו בּוֹרָא פְרִי הַגֶּפֶן, וְהָכִי אִמְרִינָן בְּפ' עֲרַבֵי פְסָחִים (דף ק"ח) גְּבִי ד' כּוֹסוֹת דְשִׁתָּאן חֵי יֵצֵא וְאִמְרַר רַבָּא יְדֵי יֵין יֵצֵא יְדֵי חִירוֹת לֹא יֵצֵא: אֵין מְעַבְרִין כּוֹס מְלֵא עַל הַפֶּת. בַּהֲנִי תִלַּת שְׂמוּאֵל מוֹדָה דְאֵין מְעַבְרִין כּוֹס מְלֵא עַל הַפֶּת וְלֹא מְנִיחִין בִּשְׂרַח עֲלֵיו וְגַם אֵין זוֹרְקִין אֲבָל סוּמְכִין אֵי לֹא מְמַאיִס: אֲבָל לֹא בִימוֹת הַגִּשְׁמִים.

אֲע"ג שְׂבַאגוּזִים הָאוּכֵל שְׂבַתוּכּוּ אֵינוּ נִמְאָס מ"מ כְּשִׁנוּפְלִין מְאִיס, וְעַכְשָׁיו שְׁנַהֲגוּ לְזוֹרֵךְ חֲטִים בְּבֵית חֲתָנִים הִיָּה צְרִיךְ שְׂלֵא יִזְרַקֵם אֲלֵא בְּמִקּוֹם נָקִי שִׁיְהִי רְאוּיִין לְלַקֵּטֵן וְהָא דַתְנִיָּא בּוֹלְעָן בְּמִשְׁקִין. פֶּר"ח וְאֵין מְבָרְךְ עֲלֵיהֶם מִשּׁוּם דְאִידְחוּ לְהוּ מִתּוֹרַת מִשְׁקִין דְאֵינָן רְאוּיִין לְשִׁתּוֹת לְכָל אָדָם הִלְכֵךְ אֵין לְהַקְפִיד בְּבִרְכַתּוֹ וְאִפִּילוּ יִכּוֹל לְבָרְךְ ע"י הַדְּחַק מִשּׁוּם שְׁנֵאֲמַר יִמְלֵא פִי תְהִלְתֵךְ, הִילְכֵךְ יֵשׁ לִיזְהַר שְׂלֵא יִכְנַס אָדָם דְבַר בְּתוֹךְ פִּיו בְּשַׁעָה שֶׁהוּא מְבָרְךְ: דָּף נ"א ע"א טְבֵל וְעֵלָה בְּעִלְיִיתּוֹ אִמְרַר אַקְב"ו עֲלֵהֲטְבִילָה, פֶּר"ח בְּשֵׁם הַגְּאוּן דְדוּקָא בְּטְבִילַת גֵּר דְאִכְתִּי גְבֵרָא לֹא חֲזִי (אֲלֵא) [אֲבָל] בְּשֵׁאֵר טְבִילוֹת מְבָרְךְ עֲלֵיָהּ עוֹבֵר לְעִשְׂיִיתָן, וְנִרְאָה כְּדִפְרִש"י שְׁפִי שְׂבִימִיָּהּ הִיּוּ בְּעִלֵי קְרִיִין אֲסוּרִין בְּד"ת וְהִיּוּ צְרִיכִין לְבָרְךְ אַחַר הַטְּבִילָה וּבְשִׁבִיל דְטְבִילַת בְּעַל קְרִי שְׂכִיחָא תְקַנּוּ כֵךְ בְּכָל הַטְּבִילוֹת וְאֲע"ג דְהִשְׁתָּא בְּעַל קְרִי מוֹתֵר בְּד"ת לֹא נִשְׁתַּנָּה הַמְנַהֵג, וְהֵינּוּ נְמִי טַעְמָא שְׂמְבָרְכִין עֲנ"י אַחַר הַנְּטִילָה שְׁלַפְעָמִים גְּבֵרִי לֹא חֲזִי לְבָרְךְ קוּדָם הַנְּטִילָה כְּגוֹן שְׂבַא מְבִית הַכְּסָא הִילְכֵךְ לֹא פְלוּג רַבְנָן בְּכָל הַנְּטִילוֹת אִפִּילוּ בְּנוֹטֵל לְסַעוּדָה, וְעוֹד אֵיכָא טַעְמָא אַחֲרִינָא לְנְטִילַת יְדִים דְאִמְרִינָן בְּפ"ק דְסוּטָה דָּף ד' ע"ב] כֹּל הָאוּכֵל בְּלֵי נִיגוּב יְדִים כְּאֵלוּ אֲכָל לֶחֶם טַמָּא הִילְכֵךְ אַחַר הַנְּטִילָה וְקוּדָם נִיגוּב מִיְקָרֵי שְׁפִיר עוֹבֵר לְעִשְׂיִיתָן הוּאִיל וְאִידְחֵי אִידְחֵי.

הִילְכֵךְ לֹא קִי"ל כְּרַבִּינָא וְאֵם גִּמְרָא סַעוּדָתּוֹ לֹא הִדֵּר מְבָרְךְ: ת"ר אֲסַפְרָגוּס יִפְהָ לְלֵב וְכו'. אֲגַב דְקַתְנֵי לְעִיל ד' דְבָרִים נִאֲמָרוּ בְּפֶת נִקְטָא נְמִי הִכָּא מִלֵּי דְאֲסַפְרָגוּס מִשּׁוּם דְבַעֵי לְמִימַר שֶׁשֶׁה דְבָרִים נִאֲמָרוּ בְּאֲסַפְרָגוּס וְגַם נְמִי מִשּׁוּם דְלַעִיל קַתְנֵי יֵין עַד שְׂלֵא נִתֵּן לְתוּכּוֹ מִים וְאֲסַפְרָגוּס קַתְנֵי אֵין שׁוֹתִין אוֹתוֹ אֲלֵא כְּשֶׁהוּא חֵי: חֵי וּמְלֵא.

וְא"ת הָא אִמְרֵי לְעִיל מוּדִים חֲכָמִים (לִר"מ) לִר"א בְּכּוֹס שֶׁל בְּרַכָּה שְׂאֵין מְבָרְךְ עֲלֵיו עַד שִׁיתֵן לְתוּכּוֹ מִים וְאִמְרִינָן נְמִי בְּשַׁבַּת בְּפ' הַמוּצִיא יֵין [דָּף ע"ו ע"ב] כְּדֵי מְזִיגַת כּוֹס יִפְהָ מְאִי כּוֹס יִפְהָ כּוֹס שֶׁל בְּרַכָּה וּמִפְרֵשׁ הֵתֵם דְהֵינּוּ רּוֹבַע רְבִיעִית כְּדֵי שִׁימְזַגְנוּ וִיעֲמוּד עַל רְבִיעִית, וּבִהֲלָכוֹת רַב אֲלֵפֵס גְרִיס חֵי עַד בְּרַכַּת הָאָרֶץ וּבְבִרְכַת הָאָרֶץ נוֹתֵן לְתוּכּוֹ מִים כְּדַתְנָן מוּדִים חֲכָמִים לִר' אֲלִיעֶזֶר בְּכּוֹס שֶׁל בְּרַכָּה שְׂאֵין מְבָרְכִין עֲלֵיו עַד שִׁיתֵן לְתוּכּוֹ מִים וְהֵינּוּ מְבָרְכִין הָאָרֶץ וְאֵילֵךְ שְׂמִזְכִּיר הָאָרֶץ וְאֵין יְמִזוּג הֵינּוּ כְּדֵי שִׁיְהָא נִיכַר שְׂבַח הָאָרֶץ לְהוֹדִיעַ שֶׁהֵינּוּ חֲזָקִים וְצְרִיכִין לְעַרְבֵן בְּמִים רַבִּים, וְלִשְׁוֹן אֵין מְבָרְכִין עֲלֵיו לֹא מִשְׁמַע כְּפִירוּשׁוֹ, וְעוֹד מִשְׁמַע שְׂצָרִיךְ שִׁיְהָא מְלֵא בְּשַׁעַת הַבְּרַכָּה וְכִיוֹן שְׂאֵין בּוֹ אֲלֵא רּוֹבַע רְבִיעִית אֵז הוּא חֲסֵר הַרְבֵּה [וְאֵנָן מְלֵא בְּעֵינָן], הִילְכֵךְ נִרְאָה כְּפֶר"ת שִׁיְהִיָּה מְזוּג קְצַת וְלֹא כּוֹלוּ דְמִזִּיג וְלֹא מְזִיג מִיְקָרֵי שְׁפִיר חֵי כְּדֵאִיתָא בְּפ' בֵּן סוּרֵר וּמוֹרָה [דָּף ע'].
[וּבְבִרְכַת הָאָרֶץ מוּזְגוּ כְּדֵינּוּ, וְרִש"י פִי שִׁיתְנָנוּ לְתוֹךְ כּוֹס שֶׁל בְּרַכָּה חֵי וִימְזַגְנוּ בְּתוּכּוֹ, א"נ מוּצִיאֵנוּ מִתּוֹךְ הַחֲבִית לְשֵׁם בְּרַכָּה חֵי פְרִישְׁק"ו בְּלַעַז, וִי"מ דְכָל הַנִּי דְבָרִים שְׂמִזְכִּיר אֵיירִי בְּכּוֹס עֲצָמוֹ וּמִפְרֵשִׁים חֵי שְׁלֵם כְּדֵאִיתָא בְּבַבָּא קָמָא פ' הַכּוֹנֵס דָּף נ"ד] שְׂבִירַתָּן שֶׁל כְּלִים זֶה הִיא מִיתָתָן וְאִמְרִינָן נְמִי בְּפ' בְּתָרָא דְמַכּוֹת (דָּף ט"ז:) רִיסְקָא ט' נְמִלִים וְא' חֵי

משלימו לכזית לוקה: אמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא ד' דברים נראה דר' יוחנן לא פליג אההיא דמקבלו בשתי ידיו ונותן בו עיניו כדאמר לקמן א"ר יוחנן ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין ואמר רב אשי כיון דלא איפשט להו עבדינן לחומרא משמע שהיו נוהגין כך ואמרינן נמי לעיל בפ' כיצד מברכין [דף מ"ג:] אוחזי הכוס בימינו דלכל מצוה ימין עדיף ואמוראי דלקמן עבדי עיטור ועיטוף היו מחמירין על עצמן לכבוד הברכה: נוהל לשני עולמות שנאמר ים ודרום ירשה, ותימא האיך לומד מכאן דזוכה לעולם.

הבא, ויש לפרש דלא איצטרך למילף אלא שזוכה לעולם הזה מפני ששכר רוב המצות הוא לעולם הבא ויש מהם שאוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיים לעולם הבא, וכיון שמכלם יש שכר לעולם הבא לא צריך קרא להם אלא שנוטל שכר בעולם הזה וממילא שמעינן לעולם הבא [ע"ב] אין מסיחין על כוס של ברכה.

פרש"י שלא יסיח המברך משנתנו לו הכוס לברך, ונראה דה"ה נמי המסובין שם אין להסיח דבעינן שיתכוין שומע ומשמיע כיון שיוצאין בברכה ואין להפסיק שמיעתו בשיחת חולין כמו שאין המברך רשאי לשיח ואע"ג דאמרינן ר"ה דף ל"ד] גבי תקיעות שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא ומסתמא הסיח בנתיים היינו בדיעבד אבל לכתחילה צריך לשומעם על הסדר (הוא) ושלא יסיח בנתיים: אין מברכין על כוס של פורענו'.

מאי כוס של פורענו' כוס ושני תניא נמי הכי השותה כפלים לא יברך וכו', אין לפר' אם שתה כוס אחד לא יברך ברכת המזון על כוס שני משום דהוי זוגות ואתי לידי סכנה, מדקתני השותה כפלים לא יברך משמע שכבר שתה שתי פעמים קודר שיברך, הילכך צריך לפרש דאם שתה בתוך הסעודה שתי כוסות לא יברך על השלישי ברכת המזון משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל וכיון ששתה זוגות המזיקין שולטין בו ואין לבו עליו לכיון מפני שירא מפני המזיקין, וא"ת כ"ש שיברך על כוס שלישי כדי לבטל הזוגות דהא אמרינן בפסחים כוס של ברכה מצטרף לטובה, וי"ל דהיינו דוקא בכוסות של פסח דהוי תקנת חכמים דאפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מד' כוסות של יין וכיון שצריך לשתותם מצטרף עם שנים לבטל הזוגות אבל הכא שאינו מחוייב בו אלא כשיש לו יין אינו מצטרף עם השנים הראשונים לבטל הזוגות כיון שאינו בא כי אם לצורך ברכה אינו מענין הראשונים ואינו מצטרף עמהם: הדרן עלך פרק שלשה שאכלו פרק שמיני אלו דברים שבין ב"ש וב"ה.

בתר דאסיק כל מילי דברכת המזון הדר מפרש מילי דסעודה, פ"א סדר הסעודה היאך יקדש אדם קודם הסעודה והאיך יטול ויקנח ידיו וכן לאחר הסעודה מתי יטול ידיו קודם כיבוד או אחר כיבוד וכן בנר ובשמים שלאחר המזון אבל בדברים שבתוך הסעודה דפליגי בה ב"ש וב"ה לעיל בבירך על הפרפרת ב"ש אומרים לא פטר אפילו מעשה קדרה בהא לא איירי הכא וכן הא דלעיל ב"ש אומרים אוחזי השמן בימינו ואת היין בשמאלו ומברך על השמן ואח"כ על היין וב"ה אומרים אוחזי את היין בימינו ושמן בשמאלו: וכבר קדש היום.

משעה שקבל עליו שלא לעשות מלאכה דתוספת שבת דאורייתא: [דף נ"ב ע"א] ור' יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול. תימא דהא ר' יהושע אמרה למילתיה על

פלוגתא דר' אליעזר וחכמים ואנן נמי לא סבירא לן התם כר' אליעזר וכבת קול [אבל הכא גבי] ב"ש וב"ה עבדינן כבת קול ואפשר דר' יהושע נמי מודה בהא, וי"ל מדאמר ר' יהושע בהאי לישנא אין משגיחין בבת קול שנאמר לא בשמים היא משמע דבשום מקום אין לחוש בבת קול, ואנן עבדינן כבת קול כב"ה משום דב"ה רובא והאי דאיצטרך בת קול משום דב"ש מחדדי טפי אבל בת קול דר' אליעזר לא [היה] אלא לכבודו דר' אליעזר ולסתור הפסוק דאחרי רבים להטות ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו עד לאחר המזון הקשה רבינו נסים גאון היאך יכול לאכול קודם הבדלה ואמרי' בפ' ערבי פסחים (דף ק"ז).

[אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל ואמימר בת טוות וכן נמי קשה מתניתין דקתני נר ומזון ובשמים והבדלה ותירץ דאיירי הכא שהוא יושב ואוכל מבעוד יום וחשכה לו ולא אכל משחשיכה, והביא ראיה מירושלמי דפרקין [דאמר] היכי עביד היה יושב ואוכל וחשכה לו למ"ש ולא נהירא דהך שינוי לא שייך אבריייתא דלישנא הנכנס לביתו במ"ש] לא משמע הכי וע"ק דדייק מינה בע"פ שהמבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס וכיון שהבדיל בתפלה אלמא לא היה יושב ואוכל ועוד דדייק מינה בפסחים ש"מ טעם מבדיל ולפי פירושו לא טעם כלום משחשיכה, הילכך נראה לפרש אם אין לו יין בלילה ומצפה למחר שיזדמן לו יין לא יאכל בלילה אלא ימתין עד למחר שיבדיל על הכוס אבל אם יש לו כוס ואינו מצפה שימצא למחר יין יותר טוב שיאכל קודם שיבדיל ויברך ויבדיל על אותו כוס ממה שיבדיל על הכוס ויברך ברכת המזון בלא כוס: הנכנס לביתו, במוצאי שבת וכו'.

מהכא דקדק [תלמודא] בערבי פסחים דברכת המזון טעונה כוס וב"ה וב"ש דמתניתין אית להו נמי הכי, ונראה דאפילו ברכת המזון ביחיד טעונה כוס מדלא מדכר בשום דוכתא זימון אלא ברכת המזון טעונה כוס משמע כל ברכת המזון והנכנס לביתו משמע דהוא יחיד. (מיהו) אינו ראיה כל כך דהנכנס לביתו במ"ש בבעל הבית איירי ויש לו בני בית ויכול לזמן, וראיה מהא דאמרינן בפ' ערבי פסחים אהא דתנן והשלישי אומר עליו ברכת המזון ש"מ ברכת המזון טעונה כוס והתם איירי ביחיד שהרי תקנו ד' כוסות אפילו ליחיד, וה"נ איכא למדחי דהכי קאמר ש"מ ברכה טעונה כוס בג' דאי אינה טעונה כוס אפילו בג' למה תקנו] עליו כוס אחד היה להם לתקן על שיר אחר, ולה"ר יחיאל מפארי"ש נראה שיש להביא ראיה מהך דהכא דאם לא היה צריך יחיד כוס לברכת המזון [יבדיל] על הכוס ויאכל כל אחד לבדו דרשאיין לחלק כל זמן שלא התחילו לאכול, ותימא לרשב"ג דאמר לעיל בפ' כיצד מברכין דכל השבעה מינין טעונין ג' ברכות וכיון דברכת המזון טעונה כוס א"כ יצטרך כוס לעולם.

וי"ל דלא תקנו כוס אלא לאחר סעודה ולא לאחר שבעת המינין אע"פ שטעונין ג' ברכות: דמברך [עילויה] ומנח ליה פי' יברך וישתה ומניח שיעור ברכה לברכת המזון והמקשה שהקשה לו הא אמר מר המברך צריך שיטעום לא הבין דבריו והיה סבור דמנח ליה לגמרי קאמר: והאמר מר טעמו פגמו.

רשב"ם פי' בערבי פסחים [דף ק"ה ע"ב] דהיינו דוקא לכתחילה אבל אם אין לו אלא כוס פגום יקדש עליו. ותימא לפירושו היאך התירו לאכול בלא הבדלה משום קפידא

דפגימה כיון דבדיעבד יכול לברך על כוס פגום, ויש מביאין ראייה מן הירושלמי שיכול להכשיר כוס פגום ע"י נתינת מים לתוכו ועל פי זה נהגו להכשירו ג"כ במעט יין ששופכין לתוכו, דגרסי' בירושלמי בפ' ג' שאכלו גבי מתני' דאין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים וכן נהגינן דיהבין בההוא כסא דקידושא מילתא דר' יונה פליג (דר' יונה) טעים כסא ומתקן ליה אין תימר שהוא מזוג והא תנא השותה משקין מזוגין שעבר עליהם הלילה דמו בראשו אמר רבי יוחנן והוא שלנו בכלי מתכות, ומפרשי' כך שהיה טועם כוס של קידוש ומוזגו למחר ומברך עליו וא"כ בשעת קידוש לא [היה] מוזגו כי אז לא יוכל לשותותו למחר משום סכנה ומשני דלעולם לא פליגא שהיה מוזגו קצת בלילה ומלינו בכלי אחר [שאינו של מתכת] ולמחר מוסיף עליהם מים ומברך עליו, מיהו תימא א"כ הא דאמר אם אין לו אלא כוס אחד משלשלןלאחר המזון למה לא יבדיל על הכוס ויתקננו במים וכשירנו לברכת המזון, וי"ל דמיירי שכבר היה מזוג כדינו ואם היה משים בו מים יותר לא היה ראוי לשתייה ודוחק, וההיא דירושלמי יש לדחות שהיה טועם כוס של קידוש בכלי אחר ומוזגו למחר להשלימו לכשיעור: תרי לא הוו ונפיש מחד.

וא"ת א"כ מאי טעמייהו דב"ה. וי"ל כיון דבכוס אחד הביאו ואישקיל מיניה מידי נראה דמברך על שיורי כוסות.

א"נ י"ל דמלא בעינן שמא יטמאו משקין שאחורי הכוס מחמת ידיו ויחזרו ויטמאו את הכוס. ואע"פ שאין בהם רביעית משקין מיטמאין ומטמאין בכל שהוא כדאמר' בפ"ק דפסחים (דף י"ד ע"א) הב"ע דאיכא משקין בהדי בשר דקא מיטמא בשר מחמת משקין, פירוש שהבשר מלוחלח במשקין ומסתמא אין בהם רביעית ומטמא לבשר ואמרינן נמי התם [דף י"ג] גבי משקה בית מטבחיא דכן ומים נמי לא אמרן אלא [דהו] רביעית וכו' אבל אין בהם רביעית טמאים, ותימא הא אמרינן בפ' דם הנדה דמעט עינו ודם מגפתו וחלב אשה, מיטמאין טומאת משקין ברביעית ודריש התם מקרא דמיקרי משקין ואפי"ה הם צריכין רביעית, וי"ל דקראי אסמכתא בעלמא נינהו ומדאורייתא לא הוו משקין ורבנן הוא דגזור עלייהו הילכך הצריכו רביעית אע"פ שהוא משקה גמור כיון שלא בא לו מדבר אחר אלא מיניה לא גזרו עליו טומאה אלא כמו משקין מדרבנן דהוא ברביעית ב"ה אומרינן מוזגין את הכוס.

ולא גזרינן שמא יטמאו משקין שאחורי הכוס מחמת ידים דמשקין שאחורי הכלי לא שכיחי: גזרה שמא יטמאו משקין שבידים מחמת הכוס בתוך הסעודה ליכא למגזר להם שאדם מנגב ידיו יפה בשעת אכילה כדאמרינן [סוטה דף ד' ע"ב] כל האוכל לחם בלא ניגוב וכו' אבל בשתייה אין מדקדק לנגב ידיו כל כך: [ע"ב] תכף לנטילת ידים סעודה.

והא דלא חשיב לה לעיל בפ' כיצד מברכין (דף מ"ב ע"א) גבי ג' תכיפות הן משום דהך דהכא ברייתא היא לא חש למחשבה: אין כלי מטמא אדם. אם לא שיהא טמא מדרס, ורגילין ליזהר שלא להשתמש בכלי שהוא טמא מדרס: אין נטילת ידים לחולין מן התורה.

לפרושי טעמא (אמר) דב"ה קאתו ולא כד"א דלעיל דהוי טעמא בפני עצמו ואינו צריך לטעם הראשון: ומוטב שיטמאו ידים דלית להו עיקר מן התורה שיהו טמאים בלא גוף

אדם: פרורין שאין בהם כזית מותר לאבדן ביד. ובשבת פ' נוטל [דף קמ"ג] יש ספרים דגרסי התם אסור לאבדן ביד, וכן גרס התם רש"י דתנן התם מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית ושער של פולין ושל עדשים של אפונים מפני שהוא מאכל בהמה, ופרש"י מדקתני מעבירין ולא קתני זורקין ש"מ דבידים שקיל להו ואסור לאבדן, ולא נהירא דהתם נמי תנינא מגביהין מעל השלחן עצמות וקליפין ואע"ג שמותר לאבדן בידי נקט מגביהין, הילכך נראה דגרסי' התם כי הכא מותר לאבדן בידי ודייק התם מדכיל להו בהדי מאכל בהמה ש"מ שמותר לאבדן ביד, וכן גורס ר"ת וכן נמצא בספרים ישנים: וב"ה (אומר) [סברי] אסור.

להשתמש בשמש עם הארץ ותימא אמאי לא תני להו במס' עדיות גבי קולי ב"ש וחומרי ב"ה, וי"ל דלא שייך כאן כולי האי איסור והתר, ועוד י"ל כיון דאיכא דמפיק להו, ועוד י"ל שאינו מונה במס' עדיות אלא אותם שהלכה כב"ה בכוליה פרקין הלכה כב"ה בר מההיא דהלכה כב"ש. וא"ת הא לקמן בסוף פרקין בההיא דמי ששכח ואכל ולא ברך משמע דהלכה כב"ש דיחזור למקומו ויברך, וי"ל דאפי' ב"ה מודין שטוב לעשות כב"ש אלא שלא הטריחו לכך: ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה על הנר מברך תחלה מפני שנהנה בו תמיד ואח"כ על המזון מפני שכבר אכל ואין להפסיק בין הסעודה לברכת המזון בדברים אחרים ואח"כ בשמים דאתו לכבוד שבת לפי שהיו לו שתי נפשות בשבת ומריח בשמים לרפואה לפי שאבד והבדלה ויין קודם לכלן שהוא תדיר: וב"ה סברי דבשמים קדמי למזון דאתו לכבוד שבת תימא מ"ש גבי קידוש והבדלה שמברכין על היין תחלה ועל ברכת המזון מברך על היין לבסוף, וי"ל מפני שברכת המזון הוא סילוק והיסח הדעת על מה שאכל ושתה הילכך הוי ברכת המזון הפסקה בין ברכה לשתיה, א"נ יין גורם לקידוש ולהבדלה שיאמרו אבל ברכת המזון גורם שיבא עם ברכת המזון ותדירה יותר מן היין: וא"ר יוחנן נהגו העם כב"ה ואליבא דר' יהודה ולית ליה לר' יוחנן כסתמא דמתניתין ושמא בלשון יחיד היה שונה אותה או שמא סתמא אחרנא אשכח, תימא דמשמע הכא נהגו כב"ה אליבא דר' יהודה דאורויי מורו הכי וקשה מה דאמרינן בעירובין פ' הדר [דף ס"ב:] ובפ' בתרא דתענית [דף כ"ו:] אמר רב יהודה אמר רב הלכה כר"מ ורב הונא אמר מנהג כר' מאיר ור' יוחנן אמר נהגו כר' מאיר ומפרש התם מ"ד נהגו אורויי לא מורינן ואי עבדי לא מחינן בידיהו, וי"ל דהתם דוקא מדקאמר הלכה ומנהג ונהגו שכל אחד בא לפחות מחבירו אבל הכא דקאמר אמורא נהגו גרידא עבדינן הכא כדאמרינן [דף כ"ב].

[נהוג עלמא כתלתא סבי: בברא ובורא כ"ע לא פליגי. והאי דנקט האי ברא והאי בורא כל חד מינייהו נקט לשון שהוא [הי' רגיל בו: סתם מחשבת עובדי כוכבים לעבודת כוכבים ומביאין שם עבודת כוכבים שלהם ואי היה נהנה מן הריח היה נהנה מתקרובת עבודת כוכבים ועל הנר נמי לא יברך אפילו שבת: (דף נ"ג ע"א וכי תימא האי דאיסורא אזל ליה והאי אחרנא הוא.

היה מצי לאקשוויי אי הכי אפי' עובד כוכבים מעובד כוכבים לישתרי אלא דעדיפא מינה פריך ליה דהוה מצי לשנויי כדמשני עלה בסמוך: גזרה משום עובד כוכבים ראשון ועובד כוכבים ראשון גזרינן משום עמוד ראשון, וכולא חדא גזרה היא שאסרו חכמים

כל מה שבידי עובדי כוכבים דאי א לא הא לא קיימא הא: גדול מוכחא מילתא דעובד כוכבים הוא.

ואפילו רוב ישראל בעיר קמ"ל דלא אזלינן הכא בחר רובא. אם עבה כפי הכבשן מברכין עליו.

כיון שהוא גדול כל כך ודאי נעשה להאיר: הא בתחלה הא לבסוף. פ"א רב האי גאון בתחלה אין מברכין עליו עד שלא אחז האור ברוב העצים משום דסליק קוטר' ולא צייל נהורא אבל לבסוף סליק קוטר' וצייל נהורא ומברכין עליו, ור"ח פ"א שבתחלה אין מברכין עליו לפי שבאותה שעה אינו עשוי להאיר [אבל לבסוף עשוי להאיר] כדי לראות הקדרות אם הם מבושלות והסיד אם נשרף הילכך מברכין עליו: הא דאיכא אדם חשוב פרש"י כשיש אדם חשוב אז עשוי לכבודו ולא להאיר וי"מ איפכא דאי איכא אדם חשוב עשוי להאיר לו ואי ליכא אדם חשוב לכבוד בהכ"נ הדליקוה וגרסי' הא והא דליכא אדם חשוב להאיר לו: וב"ה אומרים אחד מברך לכלם.

משום ברוב עם הדרת מלך, ולא דמי לפת דאמרינן לעיל פר' כיצד מברכין [דף מ"ב]. [ישבו כל אחד מברך לעצמו דשאני התם כיון שצריך הסבה ולא הסבו אינן רוצין לצאת זה בברכת זה אבל הכא הוי כמו יין אליבא דרב דלא בעו הסבה ואפילו לר' יוחנן דאמר בעי הסבה ה"מ יין דחשיב ורגילין להיסב עליה אבל בשאר ברכות כמי שהסבו דמי: וכל היכא דלא לריח עביד לא מברכין עליה.

והא דאמרינן לעיל בפ' כיצד מברכין [דף מ"ג]: האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות מיירי כגון שלקחו להריח בו או לאוכלו ולהריח בו אבל אם לקחו לאוכלו והריח בו כיון דלא נתכוין להריח אין צריך לברך עליו: מפני שחזקתן לגמר [את] הכלים. כי בטבריא היה מנהגם לגמר הכלים בערבי שבתות מפני כבוד השבת שריחו ריח טוב ובציפורי היו נוהגין לגמר הכלים במוצאי שבת וגם הם לכבוד שבת היו עושין כדי להתנחם מן הצער שהיה להם באבדת הנפש יתירה שהיה להם בשבת היו מגמרים הכלים כדי להריח ריח טוב.

וי"מ שע"ז אמרו יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ועם מוציאי שבת בצפורי לפי ששניהן היו עושין לכבוד שבת [ע"ב] ורבא אמר יאותו ממש וכמה אמר עולא כדי שיכיר בין איסור לפונדיון. ולכך נהגו העולם להסתכל בצפרנים בשעה שמברכין על הנר ולהראות שיכולין ליהנות [ממנו ולהכיר בין מטבע למטבע כמו שמכיר בין צפרנים לבשר והלכתא כרבא דהוה בתרא: ע"ב גחלים לוחשות מברכין עליהם.

והוא שעשוין להאיר: אין מחזירין על האור לפי שברכה [זו] אינה אלא לזכר בעלמא שנברא האור במ"ש [וכ"ש על הבשמים דאינה אלא להשבת נפש: חד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנא. ותימא הא אמרינן לעיל פ"ק דמכילתין דף י' ע"ב] דר"ט הטה לקרות כב"ש וסכן עצמו מן הלסטים, וי"ל דהתם לב"ה אם הוא יושב אין לו להטות ואם הטה עבר על דברי ב"ה אבל הכא אפינו ב"ה מודו שהעושה כב"ש תבא עליו ברכה.

ופסק בסדר רב עמרם דהל' כב"ש והוא אחד מששה דברים שפסק כב"ש שנים בזה הפרק הא דהכא והא דלעיל דמכבדין ובמנחות פ' התכלת [דף מ' ע"א ודף מ"א ע"ב]

ישג' מהם סדין בציצית ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין כמה חוטין הוא נותן בציצית ב"ש אומרים ד' חוטין וב"ה אומרים ג' ג' כמה תהא משולשלת ב"ש אומרי' ד' אצבעו' וב"ה אומרים ג' וגבי סוכה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית קיי"ל התם כב"ש, והא דאמרינן הכא שצריך לחזור למקומו ולברך היינו דוקא ברכת המזון אבל בשבעת המינין אין טעונין ברכה לאחריהם במקומן אלא יברך במקום שנזכר: כנפיה מגינות עליה.

אמרי' במדרש כל העופות כשהן עייפין הם נוחין על הסלע אבל היונה נוחה בכנף אחת ופורחת באחת: הא באכילה מרובה. שיעור צמא יותר מד' מילין כך פי' ר"ח וקיי"ל כר' יוחנן כל זמן שאינו רעב וה"ה לענין שתית יין ואכילת פירות שנוהג זה הדין דאם אינו צמא או אינו רעב ותאב לאותן פירות יברך: ב"ה אומרים מברך על המזון ואח"כ מברך על היין.

פרש"י דאית להו לב"ה ברכה טעונה כוס, וקשה דבערבי פסחים (דף ק"ה ע"ב) מייתי ברייתא הנכנס לביתו במ"ש למיפשט מינה דברכת המזון טעונה כוס דאמאי לא פשיט ליה מהך מתניתין דלב"ה טעונה כוס, וי"ל דשאני הכא דאינו צריך לייין כי אם לשתייה אבל אם היה צריך להבדלה שמא יבדיל על הכוס ולא ישמור אותו לברכת המזון, ומיהו קשה אמאי לא פשיט ליה ממתניתין דלעיל ב"ש אומרים נר מזון ובשמים והבדלה וב"ה נר ובשמים מזון והבדלה, וי"ל דמייתי ברייתא דהתם משום דפשיט מינה מילי טובא: אין עונין אמן אחר כותי המברך.

בתוספתא תנן דעונין אמן אחר עובד כוכבים המברך, וכן תנא בירושלמי דפירקין עובד כוכבים שברך את השם עונין אחריו אמן: גדול העונה אמן יותר מן המברך. לפי שהוא גומר המצוה מהו לענות אחר התינוקות.

פי' אם צריך לענות אמן: והייתם קדושים אלו מים האחרונים. במה שמעביר הזוהמא מעל הידים הוי קדושה וטהרת ונקיות.

ותימא דהכא משמע דמים אחרונים מצוה משום קדושה ובפ' כל הבשר (דף ק"ה ע"א) משמע שהם חובה מפני הסכנה משום מלח סדומית שמסמא את העינים, וי"ל דמשום קדושה אמרו שהם מצוה ומסכנת מלח הוסיפו לעשותן חובה, אבל רב אחא משבחא גאון כתב דהא דאמרי' הכא שהם מצוה משום קדושה היינו למברך לפי שמזכיר את השם צריך ליטול ידים קודם שיברך אבל נטילת ידים אינה משום קדושה אלא משום סכנה בלבד ואם רצו נוטלין קודם ברכה ואם רצו נוטלין אחר ברכה, ומה שלא נהגו האינדא במים אחרונים אותם שאינם מברכין אינם צריכים לפי שאין מלח סדומית מצוי בינינו והמברך נמי כיון שאין אנו עושין כמו שהפסוק אומר כי קדוש זה שמן הטוב גם בנטילה נמי לא נהגו ולא מיקרי לדידן ידים מזוהמות כיון שאין אנו רגילין ליטול ואין אנו מקפידין והכי נמי אמרי' לעיל בפרק כיצד מברכין, (דף מ"ב ע"א) אמר רב אשי כי הוינא בי רב כהנא הווי אמרי כגון אנן דרגילין במשחא משחא מעכב לן אלמא אותם שלא היו רגילין לא היו חוששין בו ולא היה מעכב עליהם אע"ג דנפקא לן הכא מקרא אסמכתא בעלמא הוא ומים אחרונים הם לדידן כמו שמן לאותם שלא הורגלו בו, ומיהו אם יש אדם שהוא איסטניס ורגיל ליטול ידיו לאחר הסעודה לדידיה הווי ידים מזוהמות

וצריך ליטול קודם שיברך: הדרן עלך פרק אלו דברים פרק תשיעי [דף נ"ד ע"א] הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל וכו'.

בירושלמי מדקדק מתני' בניסי רבים אבל בניסי יחיד אין צריך לברך מהו שיברך אדם על ניסי אביו ורבו, ואם היה מסויים כגון יואב בן צרויה וחביריו ואדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחבריו מברך, ועוד אמר בירושלמי נס של שבטים מהו שיברך מ"ד כל שבט ושבט איקרו קהל צריך ומ"ד כל השבטים איקרו קהל א"צ ופלוגתא היא בפ"ק דהוריות [דף ה'].

[.

וכל הברכות השנויות בזה הפרק צריך להזכיר שם ומלכות, והכי איתא נמי בירושלמי דפירקין ר' זירא ורב יהודה בשם רב כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה א"ר תנחומא אנא אמינא טעמא ארוממך אלהי המלך רבה אמר צריך לומר אתה ושמואל אמר אלהינו, וכל הברכות אלו אינן אלא משלשים יום לשלשים יום והכי נמי אמרינן בגמרא (דף נ"ח ע"ב) הרואה את חברו לשלשים יום אומר שהחיינו ותנן נמי ר' יהודה אומר אף הרואה את ים הגדול לפרקים ומפרש בגמרא דהיינו אחת לשלשים יום.

ואמרינן נמי בירושלמי דפירקין שמעון קמטקיא שאל את ר' חייא בר אבא כגון אנא דסליק וחמי ירושלים בכל שעה ושעה מהו שאקרע א"ל אין אתה צריך לקרוע וכי תעלה על דעתך שהרואה המלך בכל יום יברך, הילכך נראה שכל אלו הברכות אינו אלא דוקא משלשים לשלשים: הרואה [מקום שנעשה לו נס אומר ברוך שעשה לי נס במקום הזה] אבל אחר [כגון בריה ובר בריה אומר ברוך שעשה נס לאבותי במקום הזה: על הרוחות אומר.

[ירושלמי] מתניתין כשבאין בזעם אבל באין בנחת אומר ברוך עושה מעשה בראשית: ברוך שעשה לי נס בערבות. לא היה צ"ל אלא שעשה לי נס במקום הזה כדאמרינן במתניתין גבי נסים דרבים וגם רבה לא אמר לההוא גברא דנפל עליה אריה שיזכיר שם הנס אלא אגב שהיה רוצה להזכיר הנס אחר עמו והוצרך להזכיר מקומו הזכיר נמי [מקומו גבי] נס זה, מיהו תימא אמאי לא אמר שעשה לי נסים במים ובגמל או יזכיר ב' המקומות בריסתקא דמחוזא ובערבות, וי"ל דההוא אשיתא דריסתקא [דאתפרקא] ליה לא היתה ממש בריסתקא דמחוזא אלא סמוך לאותו מקום, אי נמי כיון שהזכיר בערבות הדבר ידוע שהוא מחמת צמא כדאמרינן בפ' כל הבשר (דף כ"ז ע"א) אמר להו רבינא לבני פקתא דערבות כגון אתון דלא שכיחי לכו מיא וכן בפ' בתרא דמועד קטן [דף ט"ו ע"א] ועושה לו [חנות] קטנה אמר רב חסדא למייתי מיא לפקתא דערבות: אבני אלגביש במורד בית חורון.

והא דתניא אבני אלגביש מקמי אבן שבקש עוג לזרוק על ישראל אע"ג דהוי אח"כ בימי יהושע משום דדמי להנך דלעיל שנהרגו בהם אויבי' והדר תנא אבן שבקש עוג לזרוק לפי שנהרג בה עוג כמו הני דלעיל אבל אבן של משה לא נעשה בה נס אלא ישב עליה, וה"ה דמצי למיתנא בברייתא מקום שנפל בו סנחריב דלא גרע מנס שנעשה לאדם

מסויים כגון יואב בן צרויה וחבריו, אלא שהיה המקום ידוע שנפלו סביבות ירושלים: ארבעה צריכים להודות וכו'.

שאלו לרב האי גאון מפני מה אין התלמוד שונה אותן כדרך שהם כתובים במקרא הולכי מדברות ומי שהיה חבוש בבית האסורין ומי שהיה חולה ויורדי הים ובכאן מונה יורדי הים והולכי מדברות וחולה וחבוש, והשיב שהפסוק מונה תחלה המסוכן יותר והתלמוד מונה הרגיל ומצוי יותר מחביריו ונהגו בצרפת ובאשכנז שאינן מברכין ברכת הגומל כשהולכין מעיר לעיר דסבירא להו דלא הצריכו להודות אלא להולכי מדברות דשכיחי בהו חיות רעות ולסטים, והא דאמרינן בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה לא אמרו אלא לענין תפלת הדרך בלבד שכל הדרכים צריך אדם לבקש רחמים על נפשו אבל ברכת הגומל במקום קרבן תודה איתקן וכ"כ ה"ר יוסף דוקא חולה שנפל למטה אבל אם חש בראשו או במעיו אינו צריך לברך, אבל בערוך משמע אפילו חש בראשו או בעיניו: ואימא בעשרה ובתרי רבנן קשיא.

וכיון דלא איפשטא לן לחומרא בעינן תרוייהו: פטרתן מאודויי. וכגון, שהיתה שם ומלכות דאמר בריך רחמנא מריה דעלמא: [דף נ"ה ע"א] המוסר דין על חברו. כגון דאיכא דינא בארעא: שלשה צריכין רחמים. נפקא לן מינה לאפושי ברחמי תמיד ובכל עת: כל חלום ולא טוות.

כל חלום רע שאדם רואה יש לדאוג עליו חוץ מחלום שראה אחר התענית לפי שישב בתענית ונצטער מחמת העינוי יראה חלום רע כדאמרינן לעיל בפרק אין עומדין וכן לחלום טוב שאין אדם רואה חלום טוב אלא מתוך דברי שמחה: [ע"ב] יטיבנו בפני ג'. אע"ג דאמרי' לעיל כל חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא [מ"מ] יש לדאוג ממנו וצריך הטבה: שבע זימנין ליגזרון עלך.

כך הוא לשון הלחש שיש לומר שבע זמנין וי"א שאינו מן הלחש אלא קאי אדלעיל ולימא להו ולימרו ליה כלומר שבע פעמים יאמר הוא וישיבו לו, ולא משמע הכי מדכתיב בתר שבע זמנין מן שמיא ליגזרו עלך: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים נראה שהדבר תלוי בשעה ובמזל שנולד בו האדם שפותרין חלומותיו ומתקיימים ולא הכל ברוב חכמתו ואלו נולדו במזל לפתור חלומות: [דף נ"ו ע"א] אביי ורבא חזו חלמא. אע"פ ששניהם היו רואין פסו' אחד הי' מוצא להם טעם אחר ומראה להם פנים לפותרו לזה לטובה ולזה לרעה. [דף נ"ז ע"ב] הרואה מרקוליס אומר ברוך שנתן ארך אפים וכו'.

האי דנקט מרקוליס טפי משאר עבודת כוכבים שמא במקום התנא היו עובדין לה ויש שרוצין לומר שאין מברכין ברכה זו אלא במקום שבונים מחדש [ולכך נקט] מרקוליס שזורקין לה אבנים בכל יום וכל ג' אבנים מהם קרויה עבודת כוכבים א"כ הוי כמו בונה בכל יום עבודת כוכבים, ולא נהירא דבתוספ' קתני הרואה עבודת כוכבים ולא הזכיר מרקוליס, וברכה זו אינה אלא משלשים יום לשלשים יום כדפרשינן לעיל [ולהכי נקט] ראה מרקוליס לפי שעבודת כוכבים זו בבבל היתה: דף נ"ח ע"א] אורח טוב מהו אומר כל מה שטרח וכו'.

[תימא] הא אמרי' בפ"ק דערכין דף ט"ז ע"א מברך רעהו בקול גדול וכו' זהו המשבח אושפיזכן שלו ואמרי' נמי בפ' אלו מציאות [דף כ"ג ע"ב] בתלת מילי משנו רבנן בפוריא ובאושפיזא ובמסכת שלא יאמר בעל הבית טרח הרבה בשבילו דילמא שמעי אינשי ואנסי ליה, וי"ל דהתם מיירי ברבים והכא בצינעא יכול לומר כן הרואה חברו לאחר שלשים יום אומר שהחיינו נרא' דהיינו חברו דחביב עליו ושמה בראיתו אבל בענין אחר לא: וילון הוא דמיקרע ומחזי נהורא דרקיעא.

נראה דרב [הונא] בא לפרש דלא עבר כסלא ולא קאי אמתניתין לפרושי מהו זיקין דהא רב אשי בתר הכי קאי אשינויאי דלא עבר כסלא: [דף נ"ט ע"א] על הברקים ועל הרעמים ברוך שכחו וגבורתו מ"ע. ירושלמי ר' ירמיה ור' זירא בשם ר"ח דיו פע"א בכל יום א"ר יוסי במה אנן קיימי אי בטורדין דיו פעם א' ואי במופסקין מברך על כל פעם ופע' פ"י טורדין שלא נתפזרו עבים בנתי' מופסקי' שנתפזרו עבים בנתי' חיליה דר"י מן הדא הי' יושב בחנותו של בושם כל היום אינו מבר' אלא אחת נכנס ויוצא מברך על כל פעם ופעם היה יושב בבית הכסא או באספקולרין אם היה יכול לצאת ולברך אם תוך כדי דבור יצא ואם לאו לא יצא ר' ירמיה בעי היה יושב במגדל עצים מהו שיעשה כמו מלבוש ויוציא ראש חוץ לחלון ויברך.

מספקא ליה אם לבו רואה את הערוה מותר או אסור: אמר רב פפא הילכך נימרינהו לכולהו ברכה זו אינה חותמת בברוך אלא הכי מברך בא"י אמ"ה נאמן בכריתו וקים במאמרו וזוכר הברית: רבא אמר התם מברך תרתי שכחו וגבורתו מלא עולם ועושה מעשה בראשית פ"א או האי או האי וכן פסק רב אלפס דאיזה מהם שירצה יברך אבל תרווייהו לא: [ע"ב] הילכך נימרינהו לתרווייהו רוב ההודאות ואל ההודאות.

שאם היה אומר רוב משמע רוב ולא כל כדאמרינן [מגילה דף ט"ז.] ורצוי לרוב אחיו ולא לכל אחיו ואם היה אומר אל ההודאות בלבד היה נראה אל מקצת ההודאות ויש לזולתו מקצת האחרות לפיכך הוצרכו שתיהן רוב ההודאות ואל ההודאות: אלא אידי ואידי דאית ליה לדידיה ולא קשיא הא דאית להו לאחריני בהדיה והא דלית להו לאחריני בהדיה.

פ"י בית חדש וכלים חדשים דלית להו לאחריני בהדיה מברך שהחיינו אבל גשמים דאית להו לאחריני בהדיה שטובת הגשמים היא לכל בעלי שדות מברך הטוב והמטיב, ודלא כר' אלפס שפ"י ה"מ דאית ליה ארעא לדידי' ואיכ' שותפא בהדיה אבל ליכא שותפא בהדיה מבר' שהחיינו דנראה דלא בעינן שיהי' שותפא עמו בטובתו רק שיהי' בו טובה לאחרים בשדות שלהם דהא על מת אביו והוא יורשו מברך הטוב והמטיב משום דאיכא אחי דירתה בהדיה ולא פליג אפילו חילק נכסיו על פיו: אע"פ שאמרו שינוי יין אין צריך לברך אבל מברך הטוב והמטיב.

שאלו לר' יצחק הלוי למה מברכין על שינוי יין הטוב והמטיב ועל שינוי לחם ובשר אין מברכין והשיב משום דאין משמח ועוד דלא אשכחן שירה אלא על היין כדאמרי' לעיל בפ' כיצד [דף ל"ה.] וגם כיון דחשוב שקובע ברכה לעצמו ראוי לברך הטוב והמטיב.

א"נ הטוב והמטיב על הרוגי ביתר תקנוה הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה ולפי שבצרו כרמיהם ז' שנים [מדם הרוגי ישראל] והקיפו כרמיהם מהרוגיהן תקנו לומר על היין [שהוא] כמו הדם: פרש"י שאינו מברך הטוב והמטיב אלא א"כ השני משובח מן הראשון, וכ"פ רשב"ם בפ' ערבי פסחים, וקצת משמע בירושלמי דסוף כיצד מברכין אבא בר רב הונא אמר יין חדש ויין ישן צריך לברך שינוי יין אין צריך לברך שינוי מקום צריך לברך היסח דעת הוי כמו שינוי מקום, משמע דוקא יין חדש ויין ישן שהישן משובח מן החדש צריך לברך אבל שינוי יין סתם אין צריך [לברך], מיהו קשה מעובדא דמייתי בתר הכי רבי על כל חבית וחבית שהי' פותח היה מברך, ר' יצחק רובא בשם רב אמר ברוך הטוב והמטיב ומסתמא לא היה בכל פעם יותר טוב מאותן שלפניו, ומיהו יש לדחות דמסתמא אם אינו יודע אם הוא יותר טוב או גרוע יש לו לברך אבל אם הוא יודע שהשני גרוע לא, וי"מ דהירושלמי איירי בברכת בורא פרי הגפן דומיא דשינוי מקום והיסח דעת וה"פ יין חדש ויין ישן צריך לברך בפ"ה אבל שינוי יין ששניהם חדשים או שניהם ישנים אין צריך לברך בפ"ה אבל שינוי יין אם שתה יין חדש תחלה ואח"כ ישן צריך לברך בפ"ה ולא מיפטר בבורא פרי הגפן שבירך על החדש דחשיב כמין אחר לגבי חדש לפי דאישתנא טפי לעילויא והשתא ניחא דמייתי בתר הכי [רבי] על כל חבית וחבית היה מברך וקמתמה מאי היה מברך הא אמרי' בשינוי יין אין צריך לברך והשיב לו נהי דאין צריך לברך בפ"ה כששניהם חדשים או ישנים מ"מ הטוב והמטיב צריך לברך: התם נמי דאיכא בני חבורה דשתו בהדי ויש שרוצין לומר כיון דהטוב והמטיב אינו מברך ביחיד אע"ג דקיי"ל דיין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו מ"מ הטוב ומטיב אחד מברך לכלם דאם הי' כל אחד מברך לעצמו הוי ליה כל אחד ואחד יחיד ולא נהירא דמהאי טעמא דאמרינן דבפ"הג כל אחד מברך לעצמו משום דאין בית הבליעה פנוי האי טעמא נמי שייך בברכת הטוב והמטיב ואע"ג דכל אחד מברך לעצמו כיון דחברו שותה ונהנה גם הוא מיינ זה קרינא ביה הטוב לדידיה והמטיב [לאחריני] מידי דהוה אאמרו לו אשתך ילדה זכר מברך הטוב והמטיב משום דאיכא טובה גם לאשתו ומי לא עסקינן שהיה בעלה בעיר אחרת בשעה ששמע: [דף ס' ע"א] ור' יוחנן אמר אפילו קנה כיוצא בהם צריך לברך.

והלכתא כר' יוחנן אליבא דלישנא בתרא דאפילו קנה וחזר וקנה שהיו לו כלים חדשים כיוצא באלו צריך לברך דקיי"ל כר' יוחנן לגבי דרב הונא דאפי' לגבי רב הלכה כר' יוחנן וכ"ש לגבי רב הונא תלמידו, אע"ג דפריך לר' יוחנן ללישנא בתרא האמשני ליה שפיר. ונראה דדוקא בדברים חשובים דכלים חדשים משמע דומיא דבית חדש אבל דבר קטן שאינו חשוב כל כך כמו מנעלים ואנפילאות וחלוק של פשתן וכיוצא בהן אין צריך לברך שהחיינו.

גרסי' בירושלמי א"ר חייא בר אבא לא סוף דבר חדשים אלא אפילו הם שחקים והם חדשים לו ר' יעקב בר זבדי משום ר' חייא בר אבא [אמר] קנה אומר שהחיינו ניתנו לו במתנה אומר ברוך הטוב והמטיב לבש אומר ברוך מלביש ערומים. וצ"ע דבתלמוד שלנו לא מצינו הטוב והמטיב אלא היכא דאיכא אחריני בהדיה, וגם משמע מן הירושלמי דבשעת קניה צריך לברך אע"פ שעדיין לא נשתמש בהן שאין הברכה אלא שמחת הלב דהוא שמח בקנייתן כדרך שמברך על הגשמים משעת ירידתן אע"פ שאין הנאה ניכרת

מיד: האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש ומסיפיה לרישיה מדריש פרש"י כל היכא דדרש' ליה להאי קרא מדריש לחדא משמעוהא מרישיה לסיפיה מדריש מי שנכון לבו ובטוח בשם משמועה רעה לא יירא, ולא נהירא דלכאורה משמע דבתרי ענייני מדריש כי הך דלקמן עת לעשות לה' וכו', על כן נראה כפי' הראב"ד מרישיה לסיפיה מידרש מה טעם משמועה רעה לא יירא משום דלבו נכון ובטוח בשם (משמועה) והיא הבטחה לצדיק שאינו צריך לירא מדבר רע, מסיפיה לרישיה מדריש אין כאן הבטחה לצדיק אלא כך אמר שלמה אדם שהוא נכון ובטוח בשם אינו ירא משמועה רעה כהלל שבטח בחסידותו.

מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. הקשה ה"ר יעקב מאורליינ"ש פשיטא למה לא ירפאו הרופאים הא כתיב והשבות לו ודרשינן זהו השבת גופו וכתוב לא תעמוד על דם רעך.

ותירץ שניתן רשות לרפוא' בשכר דסד"א שחייב לעשות בחנם מטעמא דפרישי'. ולי נראה דחולאים הבאים מחמת אדם דין הוא שירפאם אבל חולאים הבאים מעצמן אי לאו קרא הוה אמינא שאין לרפאותם שנראה כמבטל גזרת המלך: [ע"ב] ומפליא לעשות אמרי' בב"ר כי גדול אתה ועושה נפלאות וכו'.

אדם עושה נוד אפילו עשה בו נקב קטן משהו הרוח יוצא הימנו והקב"ה ברא נקבים נקבים באדם ושומר הרוח שאינו יוצא ממנו הוי גדול אתה ועושה נפלאות לכך תקנו בברכה זו ומפליא לעשות אומר משמע [ישראל] עד והיה אם שמוע. היינו פרשה ראשונה, בשם ר"ח אמרו שיש לומר עד פרשת ציצית לפי שיש בפרשה שניה נמי ובשכבך ובקומך ולישנא דתלמודא לא משמע הכי: ואומר ברוך המפיל חבלי שינה.

י"א שצריך לומר ק"ש לבסוף סמוך על מטתו ומביאין ראייה מירושלמי דפרקא קמא ר' שמואל בר נחמני כד הוה נחית לעיבורא הוה מתקבל גבי [ר' יעקב] גרוסא והוה [רבי] זעירא מטמר בני קיפאי אמר אשמעיניה היך הוה קרי ק"ש והוה קרי עד דהוה שקע גו שינתיה מילתיה דריב"ל פליגי דריב"ל הוה קרי מזמורים בהדה.

ואפשר דגם הוא סובר שהברכה קודמת לשמע אלא שהי' סומך פסוקים לשינה אחר ק"ש מיהו תלמודא דידן לא נקט האי סידרא: כי מיתער אומר אלהי נשמה. אע"פ שהיא ארוכה אינה פותחת בברוך שאינה אלא הודאה בעלמא כדפרשינן לעיל פרק ג' שאכלו, והראב"ד כ' דהיא סמוכה לברכת המפיל חבלי שינה דשינה לא הוי הפסק: כי שמע קל תרנגולא לימא ברוך שנתן לשכוי בינה הלב נקרא שכוי בלשון המקרא דכתיב מי נתן לשכוי בינה והבינה תלויה בלב וע"י הבינה אדם מבחין בין יום ובין לילה ומפני שהתרנגול מבין ג"כ ובערביא קורין לתרנגול שכוי התקינו ברכה זו לומר בשמיעת קול תרנגול, ונראה דאפילו לא שמע נמי קול תרנגול שהוא מברך ברכה זו שאין הברכה זו אלא על הנאת האורה: כי פריס סודרא ארישיה.

ה"ה על כל כובע שמניח בראשו או מניח טליתו בראשו. וכל הנך ברכות שהם להנאתו כמו מלביש ערומים ועוטר ישראל ושעשה לי כל צרכי אם אינו נהנה כגון אם שכב על מטתו ערום אינו מברך אותם.

והאידנא נהיגי לברך אלו ברכות אחר שנטל ידיו וידיו נקיות דכל זמן שאין ידיו נקיות אינו מברך אותם והא דאמרינן [פסחים דף י' ע"ב] כל הברכות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן היינו ברכת המצות שאומר בהם וצונו צריך לברך להקב"ה תהלה שלימה שצונו וקרבנו לעבודתו אבל ברכות של שבח כגון אלו יברך אח"כ.

כי משי אפיה לימא ברוך המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי יהי רצון וכולי עד גומל חסדים. כולה ברכה אחת היא ופותחת בברוך וחותמת בברוך ויש בה מעין פתיחה סמוך לחתימה כמו שאומר ותגמלני חסדים טובים כדאיתא במדרש בהאי קרא חדשים לבקרים רבה אמונתך שהקב"ה גומל חסדים טובים לאדם לפי שבערב אדם עיף ויגע ממלאכת היום והולך לישן ומפקיד נשמתו ביד הקב"ה ובבוקר מעביר שינה מעיניו ומחזיר לו נשמתו ומחדש כחו בכל בקר ובקר ולכך י"ל ויהי רצון: [דף ס"א ע"ב] ר' עקיבא אוסר בכל מקום.

ואפילו בחז"ל כדמסיק. ומפרש בירושלמי ובלבד שאין שם כותל.

הילכך בתי כסאות שלנו שיש שם מחיצות אין להקפיד: הדרך עלך פרק הרואה וסליקא לה מסכת ברכות שבח לאל בורא עולם